

AZ IMPÉRIUMVÁLTÁS ELSŐ ÉVE

A bevonulás emlékezete	37
Sajkásvidék – a razzia és előzményei	105
Szimbolikus térfoglalás	133

A BEVONULÁS EMLÉKEZETE

Végigmasíroztak a főutcán, nem is vót puskalövés (39) • Kölcsönkaptam egy rendes magyar ruhát, hogy lefényképezkedjek (40) • Kokárdákat tűztünk föl (41) • De nem sokáig tartott (41) • Csak néhány katona érkezett (42) • Nagyon készültek a kevieiek (42) • Voltak polgári rendőrök, azok meg a helybeli emberekből tevődött össze (43) • Biciklin jöttek a katonák (44) • Mondom, miért rí apám, hát örülni kell most (45) • Volt a nagy öröm, mert hát csak magyarok voltunk (45) • Egy nagybátyám az be volt csukva, az jugoszláviai rendőr volt (46) • Kerékpáron jöttek magyar katonák, én mellettük szaladtam (46) • Ahogy beértek a kerékpárosok, akkor csókolták őket (47) • Volt, aki visszaemlékezett rá, meg fölvevön vették föl, amit kajbáltak (47) • Akkor a magyaroknak osztották szét a földet, a szerbek nem kaptak (48) • A nagybátyám már ment a magyarok elé lóháton (50) • A partizán nők arra menekültek, a rét felé, és bebújtak a tőkszár alá (50) • Mindig daloltak, mikor mentek meg jöttek (50) • Megváltozott a rendszer, úgyhogy aztán minden jóra fordult (51) • A helybeliek is piros-fehér-zöld zászlót lengettek (51) • És akkor lehajulnak a magyarok, és üdvözölnek bennünket (53) • Már harminckilencben elkezdték ezt az akadályokat csinálni (54) • Akkó az útra meg vótak olyan királydinnyék csinálva (55) • Bűne lehetett, hogy így várták a magyar bevonuló hadsereget (58) • Arra emlékszem, hogy ott nagy

trakta volt (59) • Akkó húsvét napján délután vót nagy lüvödözés (60) • Annak lett egy halálos áldozata (61) • És hogy mind tévedésbű, mind (61) • Akkor örültek a népek, hogy hát most már magyarok vagyunk (61) • Ő garantált miértünk (62) • Azt mondták, hogy a kormányzó úr is jön (64) • Legjobb vót otthon lenni (65) • Vártuk virággal, aki nem virággal, az csak úgy lement (67) • Hát elég sokáig várakoztunk, és akkor egyszer csak megjöttek (67) • Nagyon nagy örömmel vártuk (68) • Hát nem mertünk senki se, sehova se menni (68) • Gomboson három fúvószenekar volt (70) • Lettek volna itt magyarok (72) • Dobátuk őket virággal... Első nap mikor, mikor bejöttek (72) • Há vártuk őket abba az időbe (73) • Hát húsvét táján volt, mert sonkát főztünk (73) • Az volt a legszebb korom is, tizenöt évtől (74) • Oszt hát honvédek gyűttek arra Sztapár felű (74) • Ottan rettentő nagyon örültünk nekük (75) • Mindegyiknek volt a kezében egy kis magyar zászló (76) • Az emberek nem szóltak, meg örültek (77) • A Pusztafalu előtt volt egy szép kapu, hogy Isten hozott benneteket (77) • Úgy lűttek minket a csetnikek, mint a legyet (78) • És vót ott egy eléadás is (82) • Rögtön menjek a bótba, oszt vegyek zöd szövetet, oszt csinál zászlót (82) • Él elviszlek téged a Nemzeti Múzeumba (83) • A első világháborúba, akik akkó katonák vótak, azok mind elévették a kitüntetések (84) • Délután fölűtünk mink a biciklire, és avva a kis

zászlóva így mentünk (84) • Gyűjjenek má Kupuszinára! (85) • Vót akkó nagy diadalkapu itt a templom elétt meg a Dom sarkán (88) • Fellöttek egy fehér rakétát (89) • Mikó kezdtek gyünni, akkor lúttek is (90) • Várták őket, fölöltöztek magyar ruhákba (90) • Nyolc nap múlva félholtan jött haza (90) • Egerben volt népbiztos tizenkilencben (91) • Tudja,

hogyan van, jöttek elő a volt haragosok is (93) • Hát maguk mit szagolják itt a füvet? (94) • A cukrászdának a padlásából lövöldöztek (95) • Úgyhogy az én uram akkor hazajött (95) • Mer köll a hadsereg részire, ugye ez vót mondva (96) • Neked ide semmi közöd nincsen ezekhő (97) • Nagyon sokan adtak ruhát nekik, hogy levetközzenek (99)

VÉGIGMASÍROZTAK A FŐUTCÁN, NEM IS VÓT PUSKALÖVÉS

– Vártuk őket. Bár én negyvenegyben, akkor tizenkettedik éves voltam, iskolába, tudod, hogy nem jártunk. Mert háború meg minden, nem jártunk akkor még, gondolom, szüneteltünk. Akkor vártuk, vártuk, a nép készült. És mikó úgy állt a helyzet, mikó tudták, hogy gyünnek, vót, akik elmentek Horgasig elébük. Elmentek Horgasig. Űk gyüttek tényleg, mert semmi puskaölvés nem kellett, úgy gyütt a magyar katonaság. Közben titkon mindenkinél, a magyaroknál zászló lett készítve. Mink is csináltuk a zászlót, varrtuk meg minden. Mink is, de mink nem tettük ki, mint a Gónó, akkor mingyá reggel. Délután gyüttek be, ő már reggel kitette. No, mindenesetre vártuk őket, hát hogyne vártuk vóna. Vártuk. És akkor a nagy fölfordulás. Akkor tudod, voltak azok a nemzetörök, hogy nehogy. Mert a szerbségnek, azoknak fegyvere az volt. A magyarságnak akkor, mint most se, nincs, most is megbüntetnének. És ha van, akkor meg szigorúan tudják, hogy kinek. És hogy ne legyen, akkor a magyarokból verbuváltak nemzetörséget. Hát a Kostyán, az is benne volt. Az is mint nemzetör volt. Nem bántott az senkit, hanem ha hallottak valahun lövést, akkor hármásával mentek a helyszínre, hogy mi történik.

Horgos felől érkeztek, ellenállás nem volt, mert a katonaság már jóval előbb kikotródott, kipucolt. Itt-ott hallatszott arra lejjebb már, hogy vótak valami lövések, de az vagy valami csetnikféleség, mert akkor csetnikek is voltak, királpárti csetnikek... Tehát Kanizsán semmiféle ellenállás, semmi ellenállás, vagy hogy atrocitást ők se fejtettek ki, a katonaság se. Semmiféle. Mi is mentünk nézni a katonaságot. Azok rendes oszlopba, masírozva jöttek be. Én is tudom, bementem a városba, még segítettem is puszkát vinni nekik. Hogy én is segíték, oszt odamentem.

Úgy jártam, hogy a Fehér-tanyán kint, kint, tehát még Ilonafalva¹ után van az, ahun van a római sáncok, addig elmentünk. És ott a Fehér-tanyánál mentem be vízért, mert a katonák ott nem mentek szét, egybe vótak, oszt két kulaccsal mentem be vízért. De több gyerek is járt ottan, merítettük, húztuk gémeskúton. Oszt én bementem, oszt egy hamis kutya gyütt, oszt rendesen látszott, hogy rám akar jönni. De közben egy katona is ott volt, le a puszkát és puff. Még, azt mondja, megharapod a gyereket. Úgyhogy a gazda nem gyött ki védeni a kutyáját, az a Fehér, magyar vót, de... addig nem gyütt ki, már úgy akart harapni. Emez lelütte. Pedig nem üneki vittem a vizet. Akkó megpumpáltam én, visszamentem.

– Zenta felé mentek?

– Persze, Zenta felé. Hát nem volt ellenállás, érted? Zentáig is, meg... No, ott helyel-helyel valami.

Hanem bent, Kanizsán is történt egyszer valami, hogy ott van a benzinkút kint az állomáson, most elfordulunk abba a közbe, a Gödrök felé a széles úton, ott lakott

¹ Ma Vojvoda Zimonić település Magyarkanizsa közelében.

az az asszony, aki főzte a szegénykonyhába nekünk az ételt. Annak a fia volt a Jovo, úgy hívták, Jovo, és az, ahogy mentek a katonák, kidobott egy ásót. Kis ásót, kis gyalogos ásót. Oszt a katonák felé, de nem ért el senkit se. Ment a nép, mentünk, mint a búcsúra, kísértük a katonákat. És ahogy megtörtént, csak úgy ripp-roppra, a gépfegyvert mindjárt lekapták, és ha valami jelzés, mozgás lesz, akkor ott lőnek. Akkor jött a Maro néni, könyörgött, magyarul is, szerbül is, hogy ne, mert nem egészséges, meg van egy kicsit zavarodva. Ezek csak hallgattak. Egy tíz percig nem történt semmi. Bement kettő, és megnézte a dolgot, és akkor nem volt semmi, vissza, és nem is bántották. Vagy meglátták, vagy meg tudta játszani, úgyhogy... No, erre az incidensre emlékszek. És akkor mentek tovább. Megfordultak az utcába is, úgy mentek, kifordultak az országútra, nem a Gödrök felé, hanem ahol az utca elfordul, ahol lehet kimenni a kórház felé, a járványkórház felé. Ahol van a műút, ahol mentek Zentára. No, és ők aztán folytatták. Végigmasíroztak a főutcán, nem is vót puskalövés, nem vót. Se a katonaság, ez elmenekült, arra le, egész Srbobranig² lehúzódtak, Zentánál se nagyon vót. Zentán meg úgy csinálódott, hogy reggel, mikor a tatám kiment, akkor sötét volt még, és akkor láttad, hogy világít, hogy nagy világosság van arra lent. Úgyhogy a hidat fölröbbantották meg begyújtották, érted, a hidat. A zentai hidat, azt is a szerbek tönkretették. Erre emlékszek. Evvel a bejövetel meg is volt. Kint, akkor még nem volt beépítve a Budzsák³ azelőtt, akkor a légvédelmi ágyúk, kettőt-hármat odaállítottak, meg akkor valami hosszú csövet, amibe néztek így. Nem arra néztek, hanem ideát, biztos valami speciális műszerek voltak. Húsvét vót akkor. Tudom, a Piros néni, hogy is hívták azokat a Feketéket, akinek a fiát lelőtte az a szerb kölök? Sarnyai Piros néni. Két nagy kosár kalácsot hozott nekik. Strúdlit sütött nekik, ilyen-olyan strúdlit, oszt vitte ki oda, emlékszek rá, mert én is ott kint voltam a katonákkal. Majdnem egész nap ott málékodtam.

– Ahol a légvédelmi ágyúk voltak?

– Ott, hát ott köllött lenni. Se nem voltunk éhesek, semmi. Később lehetett hallani, hogy hun vótak ellenállások. De hát az nem volt semmilyen ellenállás, itt már nem bírtak semmit. Az halálra vót ítélve. Itt mentek, pucoltak. És okosan vizsgálta is húzódtak, úgyhogy kevés, itten halott, ilyesmi nem volt. Egy-kettőt lehetett hallani, hogy...

Magyarkanizsa, 69.

KÖLCSÖNKAPTAM EGY RENDES MAGYAR RUHÁT, HOGY LEFÉNYKÉPEZKEDJEK

– Április 11-én. Húsvét előtt jöttek be a magyarok. Délután két órakor már vártuk őket. Nagyon hideg volt, nem volt még semmi virág. Rengeteg ember kijött elébük. Énekeltettek minket: a *Himnuszt* meg magyar dalokat, de nem tudtunk sokat. A feltámadási mise után a templomban is énekeltük a *Himnuszt*. Már készültünk

² Szenttamásig

³ Magyarkanizsa településrésze

előre a magyarok bevonulására. Apukám tojást is festett a koronával. Volt egy nagy térképünk, amikor a rádió bemondta, hogy hol vannak a magyarok, azon néztük. Sokaknak volt magyaros ruhája: piros mellény, piros-fehér-zölddel díszített blúz, szoknya, piros kötény. Párta is volt hozzá. De nekünk nem olyan volt, hanem fekete szoknya matyó hímmel, fekete mellény és rojtos fekete kötény. De kölcsönkaptam egy rendes magyar ruhát, hogy lefényképezkedjek.

Magyarkanizsa, 71.

KOKÁRDÁKAT TŰZTÜNK FÖL

– És akkor a vót Jugoszlávia alatt egy osztályt jártam, elsőbe, akkor bejöttek a magyarok ide, Kanizsára. Hát kisgyerekek voltunk, kisiskolások. Voltunk elég sokan az utcán, és akkor mentünk. Kokárdákat tűztünk föl, vagy tűztek föl a szülők, és akkor mentünk csoportostul, vártuk a bejövetelüket a magyaroknak. Hát a nagy téglagyárnál, emlékszek, arra mentünk ki, hogy pontosan mennyire, nem tudom már, de ott láttam, hogy jöttek. Azt hiszem, két tiszt vót lóháton, a többi meg gyalog jött be. Ottan én semmi ellenállásrú nem tudtam, hogy volt-e valahol, nem-e, én nem tudom. Úgyhogy előtte való napokban trombitaszóval ilyen indulókat, járkáltak a fúvosok, oszt fújták. Hát gyerek, oszt mindig mentünk ilyen helyekre, ha hallottunk valamit. Úgyhogy ez így zajlott akkó.

Magyarkanizsa, 67.

DE NEM SOKÁIG TARTOTT

– Mindenki boldog vót, zenével, meg mindennel fogadták. Úgyhogy fogadták a magyarokat nagyon. Nagy örömmel. Hangszerök, az a trombita, az a hangos, olyan ünnepélyösen fogadták őket. Akkó Horgoson vótam, mikor bejöttek a magyarok. És akkó oda, a zárda az irtó nagy vót. Oda beköltöztek az izé, de csak ideglenesen a magyarok. Bejöttek. Nagyon kedvesek vótak. Arra az egyre emlékszek, me nekünk nem vót szabad még az utcára se nézni se. Hanem arra emlékszek, mikó össze vótak gyülekezve sorba. Onnan mentek ki, vagy úgy, ahogy mondom.

És gyüött, gyüött egy szerb nő. És az hozott egy szép csokor virágot, ezt körülbelü fél szemme láttuk. És odadta egy katonának, izé, avva együött rögtön puff, lelötte a katonát.

– Pisztoly volt a virágcsokorban?

– Azt nem láttuk. Csak alatta vót. Nagy vót a csokor, és akkó nem látszott. Az ember ott rögtön meg is halt, ott lett eltemetve, én vótam a temetésin is az embernek. Én ezt, ezt nem láttam, azt a nőt, tudod, hogy szétszedték azt a nőt. Nem agyonlötték. Azt, azt is tudom, úgyhogy körűjárták, há ott az egisz csapat. Indulóba vót a csapat. És akkó ű odagyüött, oszt hozta a, szedte a virágot, oszt egynek odadta. Bosszúból. Hát szerb vót. Szerb vót. Nem tetszett, hogy bejöttek. És ottan, pont ott, azé, hogy tudta, hogy ott le vannak izé, telepedve. Egy, egy-két éccakára vótak ott, nem tom, mennyit. És az odagyüött, kimondottan az a nő, én láttam is a nőt. Fekete, jóképű, fiatal

nő. És tudta biztos, hogy mi lesz az vége. De akkó is odagyütt. És egy, de csak egyet bírt meglőni, mer aztán ugye szétszedték, szétszaggatták dühükbe. Hogyne, hogy a katonát megölte. Úgyhogy nem, azt se tudom, hova valósi vót. De ez az egy, azé tudom, hogy ott történt meg az ablakunk előtt. De történhetett az többfelé is ilyen.

Örült a lakosság, hogy fő vagyunk szabadúva. Rémtelen. Boldogan ünneptük, igen, a magyarokat, kezdve az egy bánat vót, ezt a fiatalembert, ezt láttuk, meg mi mindnyájan elmehettünk a temetésire.

– Országzászló, magyar zászló?

– Igen, vót, és ez a mi plébánosunk szentőte fő azt a magyar zászlót, amikor bejöttek, má hogy, fő, új, vagy ünneptük, na, úgy is ott vótak mindnyájan. És azt a papot, azt elvitték, de nagyon öreg vót, nyócvanéves vót, és azt kivégezték. Nagyon, mondom, hogy olyan boldogan szentőte fő, úgy értsed a lobogót, ugye hogy magosra fő, izére, állványra. A magyar zászlót. Igen. Ezé köllött szegénynek meghalni.

Még az ablaktú is tiltva vótunk. Kinézni se. De az épület meg olyan vót, hogy egy, nem is tudom, hány, egy hektáron vót ez a zárda, olyan nagy vót. Úgyhogy vót, aki ki bírt nézni, nem ott vót, ahun a másik. Mondom, ezé tudok keveset, mer én akkó ott vótam, és nekünk nem vót szabad még az ablakhó se menni, de azé annyi ablak vót, ha má ekkora vót az épület, hogy aki akart, ki birt szökni, oszt akkó csak látta.

– És itt voltak bent a zárdában a magyar katonák, a magyar hadsereg?

– Igen. Be, be, vótak. És akkó ott, mivelhogy nagy vót az épület, sok vót az épület, ottan meg is húzódtak, de nem sokáig. Hát egy-két napot csak. Csak, igen, megpihentek. Örűtünk mindennek. Azé, hogy most fő vagyunk szabadúva. De nem sokáig tartott. Az a baj. Négy esztendeig csak. Hanem amikó megváltozott a négy év után, akkó má ne mondjam. A legrosszabbak...

Zentagunaras, 57.

CSAK NÉHÁNY KATONA ÉRKEZETT

– Húsvét vasárnapján érkeztek meg a magyarok Adorjánra. Csak néhány katona érkezett. Az egész falu kivonult a fogadásukra. A Mária-lányok beöltöztek, lobogóval mentek eléjük. Virágcsokrot vittek nekik, de beszéd nem volt. A nemzetőrség díszlövést adott le, attól megijedtek, hogy támadás. Pár nap múlva továbbmentek a katonák.

Magyarkanizsa, 64.

NAGYON KÉSZÜLTEK A KEVIEIEK

– A család átélt élményeiről tudnék közelebbi emlékeket fölidézni. Negyvenegyben, félve a bombázásoktól, akkor Zentán laktunk, a nagynénémmel, akinek két élő gyermeke volt, és terhes volt, kivittek bennünket Kevibe stájer kocsin,⁴ hogy a bombázás elől megmeneküljünk. Ott az egyik nagybácsimnál szálltunk meg. A

⁴ Stájer kocsi, keskeny kaskocsi.

hidat amikor fölrobbantották, Keviben is érezhető volt, megmozdultak az ágyak, és akkor tudtuk, hogy ezt a hidat robbantották. A másik nagy várakozás volt, amikor hallottuk, hogy jönnek a magyarok negyvenegyben, és nagyon készültek a kevieiek, ahol főleg magyar lakosok laktak, kalács volt, rezesbanda húzta a talpalávalót, és egy nagyot mulattak. Erre emlékszem, hogy nagy ünnepséget szerveztek. Akkor az édesapám Felsőhegyen volt a Lengyel-féle malomban könyvelő, az édesanyám pedig a tulajdonosra főzött. Tulajdonképpen akkor felsőhegyi lakosok voltunk, de én itt Zentán jártam iskolába, és itt laktam.

– Hol volt az iskola itt?

– A mostani Stevan Sremac központjának az épületében, ez az egyik. A másik pedig továbbmenve a Csonka-lejárótól második-harmadik ház, ami aztán privát tulajdonba ment át. Ott volt egy-két osztály, mert nem volt elég a főépület az osztályoknak.

Zenta, 143.

VOLTAK POLGÁRI RENDŐRÖK, AZOK MEG ITT A HELYBELI EMBEREKBŐL TEVŐDÖTT ÖSSZE

– Ha jól emlékszem, éppen húsvét előtt történt, én emlékszek az első biciklis honvédra, aki bebiciklizett Adába, mert hát ugye már hallatszott a híre, meg föl is zászlózták, meg fogadóbizottság is alakult annak idején, és hát mi akkor itt laktunk a központban, valamennyi lakosságból ott gyülekeztünk a templom előtt, mert ez volt a Zenta felőli főutca, tudták, vagy előfutárok, hogy jönnek, meg haladnak, és ott üdvözölték az első biciklist, aztán jött valami jármű is, de különösebbre nem, még arra is emlékszem, hogy a templom előtt ahogy állt a népség, úgy az egyik a Tisza-lejáratnál meg volt egy pár ilyen tehetősebb szerbek is gyülekeztek, tehát semmilyen ellenállás vagy hogy mondjam, nem volt, mint ahogy mindenki bele van nyugodva mindenbe. Nem volt semmi, se szóváltás, se fegyver, én nem emlékszek, csak erre úgy, úgy megmaradt, hogy az első biciklist mintha most látnám, a honvédot, hogy bevonult. Tulajdonképpen akkor is vegyes volt [a hivatalnokréteg] a községházán, ott voltak magyar tisztviselők, meg volt községi bíró, hát ezek mind összefogtak, és egykettőre kialakult biztosan, és később ugye jöttek, azt már biztos tudják, az őshazából jegyző, tehát akik végül is kezdve az iskolában a tanárok minden, aztán jöttek a leváltások. Itt volt a határ a Tisza, a Bánáttal, s a kompátjárónál itt ilyen határvadász egység ügyelt a határra, úgyhogy aztán telepítették, maradtak itt, meg voltak a magyar csendőrök, lejöttek, azokat is mind irányították, tehát a csendőrség az őshazából jött, a rendőrség meg, mert voltak polgári rendőrök, azok meg itt a helybeli emberekből tevődött össze. Hát fegyelem volt, különösen a csendőröktől tartott mindenki, kakastollasok, úgy nevezték őket, és különösebb nem volt itt. Adai viszonylatban, mint gyerek emlékszem, hogy itt a szerbség meg a magyarság jó viszonyban volt. Nagygazdák voltak szerbek közül is, százlancos, különböző gyárak, üzemek, malom is, itt, ahol most ezek az emeletes házak vannak, egy malom működött, annak is szerb tulajdonosa volt. Nagyon jóba voltak a gazdákkal.

Tehát nem volt kiélezve a nemzeti, és később se, hát adai példa ugye, hogy Adán, valószínű tudja, hogy tulajdonképpen a magyar idő alatt két magyart végeztek ki.

– A bevonulás alatt?

– Tehát ezek a kommunista pártnak már volt itt valami szervezkedés a Cseh Károly,⁵ két magyart, a Bakost és a Halászt⁶ itt végezték ki a magyar hatóság alatt. Nem szerbek, tehát nem más nemzetiségű. Ez is egy érdekes Adán, valószínűleg, sőt hát nekem is rengeteg szerb barátom volt, meg ezek az én korombeliek mind ugyanúgy beszéltek magyarul, mint szerbül, tehát jók voltak a viszonyok. Ezeken a birtokokon ugye a szerbek nagyon becsülték inkább a magyar munkásokat, azt az úgynevezett napszámásokat, mint a sajátját, mert ezeket meg lehetett bízni, meg elvégezték a munkát.

Ada, 63.

BICIKLIN JÖTTEK A KATONÁK

– Vártuk a központban, hogy jöttek a magyarok, biciklin jöttek a katonák. Majdnem a villanydrótig fölmásztak a vaskaróra, ott kiabáltak: „Horthy, Horthy, a rácokat hordd ki!” Akkor fejeztem be az első polgárit, mikor bejöttek a magyarok, és aztán húsvét napján, másnapjára, akkor kimaradtunk az iskolából, az első polgáriból, amikor elkezdődött az iskolaév, akkor a második polgáriba iratkoztam be. Negyvennégyben befejeztem a négy polgárit, beiratkoztam Novi Sadon a középiskolába, Srednja tehnička škola⁷ volt akkor, ott is megvolt a fölvételi, és azt mondták, hogy

⁵ Cseh Károly (Ada, 1891. november 2. – Sachsenhausen, 1945. február vége) tanító, újságíró. Az I. világháborúban orosz fogságba esett. A krasnojarszki fogolytáborban ismerkedett meg a marxizmussal. Folyóiratokat adott ki: *Fáklya*, *Jenyiszzej*, *Kommuna*; ezekben írásait Iványi aláírással közölte. 1921 nyarán visszatért Adára, folytatta tanítói munkáját, és közben szervezte a munkásmozgalmat. Lakásán alakult meg 1922-ben a Jugoszlávia Kommunista Pártjának adai illegális szervezete. Többször letartóztatták és bebörtönözték. Darwin elméletének tanítása miatt pert indítottak ellene (adai majomper, 1928). Több lapnak tudósított a Tisza menti községekről és a tanyavilágról. 1935–37-ben a lap betiltásáig az adai *Népszava* főszerkesztője volt. 1941-ben letartóztatták, előbb a topolyai internálótáborba került, majd a budapesti Margit körúti fegyházban letöltendő nyolc évre ítélték. A komáromi Csillagerődéből mint politikai elítéltet Sachsenhausenbe deportálták (1944). Irod. Urbán János: *Fáklyafényben. Cseh Károly élete és válogatott írásai*. Újvidék, 1974, Forum.

⁶ „A megszállók a 3 évig tartó uralmuk alatt Adán a haladó felfogású Cseh Károly tanítót, Bakos Kálmán és Halász József mezőgazdasági munkásokat és munkatársaikat állandóan üldözték, kínozták és életüket vették. Nevüket és küzdelmüket általános iskola, mezőgazdasági birtok, Urbán János könyve, a *Tűzsziget* és emlékművek őrzik.” Koncz László: Megemlékezés községünk felszabadulásáról [online]. *Körkép Ada*, 2012. október. [2014. szept. 17.] <http://www.panoramada.co.rs/201210/1-26.php>

⁷ Műszaki Középiskola

menjünk haza, majd ha levelezőlapon írnak, hogy mikor kell jelentkezni, de bizony abból nem lett semmi. Mikor hazajöttünk onnan, aztán októberben meg bejöttek, október 8-án szabadultunk föl. Mink elmenekültünk, egész Kishegyesen voltunk. Mikor jöttünk visszafelé, az oroszok mentek arra, mi jöttünk idefelé, közben kint a szálláson, öregapám szállása volt, a moholi Nagyvölgyön meg Gunaras közt, oda mentünk be, akkor mentek az oroszok, aztán mi jöttünk haza.

Mohol, 77.

MONDOM, MIÉRT RÍ APÁM, HÁT ÖRÜLNI KELL MOST

– Mindenfelé akkor nagy öröm volt. Édesapámmal mentünk ki, mert itt laktunk a Gránicon,⁸ mentünk ki a kövesútra. Akkor már jött a hadsereg befelé. Édesapámnak a könnyei csurgottak. Mondom, miért rí apám, hát örülni kell most. Azt mondja, fiam, ezek örömkönnyek. Mentünk és néztük, hogy a hadsereg hogy vonul be, ballagtak.

A zászlót vitték elébük. Hogy meddig bírtak elmenni, Horgosig-e, de mentek elébük. Szécsényi Lajos volt, az sűrke lóval volt, mentek mások is lóháton elébük. De hogy meddig haladtak el, örömmel voltak azok is.

Mohol, 79.

VOLT A NAGY ÖRÖM, MERT HÁT CSAK MAGYAROK VOLTUNK

– Zászló nem nagyon volt. Volt ilyen összetűzött piros-fehér-zöld szalagok, nekem volt körül végig, nekem volt a leghosszabb, kérték, adjak belőle: – Dehogy adok! – mondtam. Vártuk őket, vártuk, kijártunk, aztán mikor megjöttek, akkor volt a nagy öröm, mert hát csak magyarok voltunk. Elkezdtük csókolni végig, ahány katona jött, mind kapott. Hát lányok voltunk. Két-három napig már fájt az állunk a sok cupkálástól.⁹ Aztán jött rendezvény, ünnepségek, katonai bejövetel, díszlépés meg hasonló dolgok. Megcsinálták a katonai síremléket, egy honvéd síremlék, én már akkor bent voltam az ifjúsági egyesületben. Gyűjtöttünk a katonáknak, mikor ment háborúba. Én is kultúr munkás voltam. Voltak magyar táncok, előadások, kultúr munkában nagyon sokat dolgoztam én is, meg előadások voltak. Patyi Pista bácsi, az rendezte, Győző bácsi rendezte, Tripolszki rendezte, mindezek. A Tripolszki piktor volt, a Győző bácsi csak egyszerű ezermester volt, olyan előadásokat meg operettek rendeztek. Most meg áll a kultúra mindenfelé. Egyszerű ruhába öltöztünk, mikor szerepeltünk, akkor magyar ruhába öltöztünk. Volt szép magyar ruha, mente, piros csizma. [...] Jött egy repülőgép. Ő meg kiment, nézem, valami kis vacak repülőgép. Beszaladok az udvarba: – Gyerekek, jönnek a magyarok! Meghallotta a Besarabi szerb tanító, akkor már hatodikba jártam. Gyere csak! Mit mondtál te, hogy kik

⁸ Mohol szerb és magyar lakosságát jelképesen elválasztó határutca.

⁹ A cupkálás egy helyben topogást jelent, de itt vélhetően a csókadás során hallható hangot jelenti (cupp).

jöttek? Kihúzta a ruhámat, huszonötöt úgy a fenekemre vert, csak úgy ropogott a bőröm. Egy könnyet vagy egy jajszót nem szóltam. Semmit. Verjél, ahogy akarsz! Ez volt a diákkor. Így ellenkeztek, mindig a magyarok ellen voltak akkor is, különösen nagyon. Az én apám az iskolában képviselő is volt, verte az asztalt, meg a többi magyar képviselők is, magyaroknak magyar iskolát adjatok. Hogy magyarul is tanuljatok. Biztos, hogy nem lehetett tanulni magyarul, én nem tudom. Volt olvasókönyvünk, el volt felezve, ez a fele magyar, ez a fele szerb. Le bírtuk olvasni, változtatni [fordítani] magyarra meg a szerbet, hogy mit jelent az, mit nem.

Mohol, 8o.

EGY NAGYBÁTYÁM AZ BE VOLT CSUKVA, AZ JUGOSZLÁVIAI RENDŐR VOLT

– Egy nagybátyám az be volt csukva, az jugoszláviai rendőr volt, azt nagyon megverték, anyámnak a testvérjét. Ezt tudom, mert mesélte a Csöre ángyunk, hogy az Andrást becsukták, és panaszkodott, hogy nagyon összeverték, úgyszólván nem is sokáig élt, mikor kiengedték.

Mohol, 81.

KERÉKPÁRON JÖTTEK MAGYAR KATONÁK, ÉN MELLETTÜK SZALADTAM

– Én Zentára elmentem a magyarokat várni, én a falu szélén laktam, és jönnek a magyarok, és a zentai határig elmentem elébük. Biciklin jöttek a magyarok be, és én övelük egész Moholig úgy szaladtam mellettük.

[Tizenhárom-négy éves voltam negyvenegyben. Három magyar iskolát jártam ki. Meg minden vasárnap, tehát a leventék föl voltak sorakozva és minden nyolcórás misén, a két pad közt álltunk. A nyolc- és kilencórás misére jártunk, és be voltunk állva sorba a padok közt, a lányok egyik, a fiúk másik felül. Az úri család a gyerekeivel együtt mind, de mi is, fogtuk a testvéremmel a kezünket, mi elől, a szüleink meg utánunk, föl voltunk szépen öltöztetve, kalapban is jártunk még akkor is.]

Egy század volt, negyven-ötvenen kerékpáron jöttek magyar katonák, én mellettük szaladtam, ők nem mentek olyan gyorsan. Valamit beszélünk mink, fiatal emberek voltak, katonaviseltek, mikor ideértünk, ők mentek tovább, de hogy meddig. Én onnan tudtam, hogy jönnek be a magyarok, ahol mi laktunk, srégan¹⁰ által kb. ott volt a rádió, és az minden hírt bemondta, és onnan tudtam kísérni. Este hét órakor összejöttek ott az emberek nyolc-tizen, mentek hallgatni, az tudva volt, hogy a németek hatalmasan mentek előre mindenfelé, negyvenegy-negyvenkettőben őket leállítani nem lehetett, fegyelmezettek is voltak, mert nagy erő volt ott.

Mohol, 82.

¹⁰ Ferdén

AHOGY BEÉRTEK A KERÉKPÁROSOK, AKKOR CSÓKOLTÁK ŐKET

– Mikor jöttek be a magyarok, borzasztó nagy öröm, fogadás, olyan volt, hogy a központ majd leszakadt a néptől. Mi, gyerekek is elszaladtunk, mert vártuk, előbb már öt-hat nappal mondták a népek, de eközben a jugoszláv hadsereg meg összevissza ment, puskát, kézigránátokat szétszórták, volt, aki tömegben ment, mikor azok elmentek, azt mondták, köll félni, mert így lesz, meg úgy lesz. Fönt voltunk mi is a szomszéd Adler bácsival, apámék, volt nálam a nyújtófa, mert majd jönnek valakik. Látták, hogy világítunk, és beszóltak a nemzetőrök, azt mondták, nyugodtan mindenki alhat, hatvan nemzetőr van fegyverrel, fele szerb, fele meg magyar. Egy-két nap elmúlt, de pont húsvétkor értek Moholra. Rengeteg nép, ami ott várta. Volt a Szécsényi Rostás Lajos bácsi, fiákeros volt, az zászlóval ment ki a központra, Pecellőről meg valami Bluhik jöttek motorbiciklivel, elengedték a kormányt. Nem éri föl ésszel, aki azt nem látta. A Szécsényi Lajos bácsi Verbászinak az anyjának az édestestvére volt, a Dóczy fogadta. Nem jönnek, mi, gyerekek beszaladtunk Adára, hát ott a hídnál összetalálkoztunk, akkor jött az előrs nyitott terepjárón, hárman ültek rajta gépfegyverrel. Visszajöttünk, akkor jöttek a kerékpárosok, úgyhogy annyi jött, hogy nem bírtak elmenni. Voltak a Szamek lányok, Lakatos lányok, ezek voltak abban az időben a színe-java, a gazdák, szépen, kalapban jártak, ahogy beértek a kerékpárosok, akkor csókolták őket. Egy cigány külön volt, körülfogták a cigányt, megittatták. Fogadták a központon, külön ünnepség nem volt, elég ünneplés volt a fogadás, a tömeget a nép fogadta.

Mohol, 86.

VOLT, AKI VISSZAEMLÉKEZETT RÁ, MEG FÖLVEVŐN
VETTÉK FÖL, AMIT KAJBÁLTAK

– Jöttek az adai határon. Az iskolás gyerekek meg mi is vártuk. Ez meg, ahol volt a Verbásziéknál, annak az Imrének a nagybátyja, az vezette be a magyarokat. Elment előttük díszmagyarban szürke lovon és bevezette a magyar honvédeket. De az öreg, hogy honnan, de már szedett magyar pénzt, de sok volt nála. A gyerekek, mikor látták, hogy a Lajos bácsi, sokan ismerték, mert ott laktak, ahol lakik a Vlasity Péter, srégen átal ott lakott, kocsmája volt neki. A gyerekeknek szórta a huszonöt parásakat, és azt kellett nekik kajbálni, hogy: „Horthy, a rácokat hordd ki!” Kórusban mondták a gyerekek, és szórta nekik a pénzt, úgyhogy az én öcsém is elment, teli volt a zsebje huszonöt parával. Mondta, hogy a Lajos bácsi mondta, hogy azt mondjuk: „Horthy, a rácokat hordd ki!”

[Kajabálták. Hát ezért fizettek aztán sokan rá, mikor bejöttek az oroszok. Volt, aki visszaemlékezett rá, meg fölvevőn vették föl, amit kajbáltak. Aztán visszakapták, a kompon lövöldözték le őket. De van ám erről a kompról film kazettán. Az öreg Dorogi is rajta van, vezetik a kompot, meg az oroszok is jönnek át. Ez a Soltis Lajcsi, ez az én unokatestvérem, ez volt a főszereplő,

mert színész volt. Gyorsan, mikor már a végire jártak, akkor beleugrott a vízbe, gyorsan kivették, és bevitték a kocsmába. Van róla film,¹¹ csak nem tudom, hol.

Mikor én voltam a táncokon, a szerbeknél a templom mellett van az Omladina, mondom nekik, hova tették a honvédot, akit a templomból, az udvarról elhoztatok. Mondják, mit akarsz vele. El akarod vinni haza, elviheted, fönt van a padláson. Kíváncsi voltam rá, hogy igaz-e, fölmentem, és tényleg ott van. Ott van a honvéd, amit lebontottak. Jöttek ki a nagymiséről, és le kellett bontani, elvitték a honvédot, most is ott van az Omladinában, a padláson, nem lehet lehozni, mert nagyon nehéz, jó, hogy le nem szakították ott a plafont. Magyar honvéd, ki volt öntve, ott állt annak a helyén, teli piros rózsával, most meg ott van Szent István. Ezt a Szent Istvánt meg a Resócki Józsi csinálta. Most az van leállítva ott, és föl van szentölve. Régen a honvéd-szobor ott volt, mikor bent voltak a magyarok, ott van fönt a padláson. Még ha kíváncsi rá valaki, meg is nézheti.]

Mohol, 87.

AKKOR A MAGYAROKNAK OSZTOTTÁK SZÉT A FÖLDET,
A SZERBEK NEM KAPTAK

[–Nagyon öröltünk. A rádióban is beszéltem, ott is mondtam. A régi Jugoszláviában nagyon nagy volt a nyomás. Például abban az időben elterjedt volt a népszínmű, az amatőrizmus. Moholon minden szezonban két-három szoktunk bemutatni. Az én bátyám volt a Keresztes Egyletnek az elnöke, kizárólag ők rendezték ezeket az előadásokat. Volt Olvasókör, Gazdakör, tűzoltóság kulturális programja, például egy színdarabot leadtak, azt le kellett fordítani szerbre. Most képzeld el, miből áll egy hatvan-hetven oldalas színdarab lefordítása! Volt ott egy pap, a Makra Gyula, az egész télen fordított.

Azonkívül a csendőrök megjelentek, szétzavarták a népet, meg a tizenkilences bevonulás után sokakat, elég sokáig verték a magyarokat. Huszonötöt a fenekére, és kész. Mondták is, mi jár a magyaroknak, huszonöt. Ez miatt, meg másrésről a régi Jugoszlávia, az az első, szétosztotta a földeket, mert voltak, sok nagy darab községi föld, szétosztotta a szerbek között, a magyaroknak nem adtak semmit. A magyar lakosságnak Moholon konkrétan, az én véleményem szerint, legalább nyolcvan százaléka napszámos volt, az, aki egyik napról a másikra élt, csak annak örültek, ha mondjuk rá aratáskor megkerestek annyi búzát, hogy elég volt a kenyérnek valónak a következő évig, kukoricaszedéskor a kismalac meghízott rajta, és az volt a hús. Aztán kapáláskor egy keveset kerestek, akkor vettek egy pár bocskort vagy ezt-azt, de nagyon nagy volt a szegénység.]

¹¹ Deák Ferenc forgatókönyve alapján az 1990-es években készült filmre (Zoran Maširević: *A határ*) utal, aminek egy részlete a moholi kompon játszódik, de elsősorban a kolonisták beilleszkedésével foglalkozó filmről van szó.

A magyarok megjelenése bizonyos jólétet jelentett, meg az is volt. Mert akkor a magyaroknak osztották szét a földet, a szerbek nem kaptak. Nem normális volt az sem. Úgyhogy még a magyarok ott voltak, három-négy évig, a moholi lakosság elég jól meggazdult. De aztán jött a krach, úgyhogy örültünk. Az a bevonulás meg olyan volt, azt gondoltuk, villámháború volt, amit a németek csináltak, hogy napok alatt elfoglalták Franciaországot vagy az egész Nyugatot, hogy majd itt is úgy lesz.

Nagypénteken volt, mikor Horthy kiadta azt a bizonyos parancsot, hogy védjék meg a bácskai magyarokat, és jönnék. Na, mikor jönnék, nem jönnék, de már nagy-szombaton bandériumok voltak, lovasok magyar zászlókat lengettek, úgyhogy nem félték egyáltalán, és hát egy kétszárnyú repülőgép, az első világháborúból visszamaradt, szálldogált fölöttünk, és annak integettek, meg az is, mindössze vasárnap este érkezett be egy rettentően elfáradt gyalogezred. Látszott rajtuk. De nem volt semmi folszerelésük, semmi, csak egy tank se volt, egy ágyú nem volt, előtte való napokban egy (szerb) huszárezred vonult vissza, komplett huszárezred, ezredessel, fiákeron, mellette a lovásza vezette a lovát. Az a huszárezred biztos, hogy azokat megállította volna, sőt visszazavarta volna.

Mikor helyreállt a rend, attól kezdve működött a jogi Magyarország. Moholnak a határában volt egy falu, most is ott van, Njegoševo, az tiszta telepes falu volt, kizárólag szerbek laktak, most már kizárólag magyarok, mert a szerbek bementek Topolya központjába. Mint Zentán is voltak azok a falvak, ahol mind szerbek voltak, de ott már szerb nemigen van, és híre ment, hogy holnap elviszik őket, mert aztán azokat elvitték, kitelepítették, akik a két háború között jöttek Bácskába, azokat elvitték valahol gyűjtőtáborba.

És olcsón lehet venni lovat, apám is kiment, hogy majd vesz lovat, meg meglátja, mit lehet venni. Hát előbb kiértek azok a szerbek, meg voltak riadva, nem tudták, miről van szó, nyolc-kilenc óra felé egy csapat katonatiszt vágat be lóháton, és lövöldöztek a levegőbe, ezek elkezdtek ríni, apám fogta magát, hazajött, hogy nem kell nekem innen semmi. De aztán elég sokan voltak, akik vettek lovat, de azokat regisztrálni is kellett, passzus köllött. Volt Moholon passzusíró, Vizinger Györgynek hívták, az megfelelő ellenjuttatásban adott passzusokat. Erre rájöttek. Bíróság elé került a passzusíró úr, egy fél évet kapott. Le is ülte.

A másik, volt egy kuplerájos, ott maradt nála egy kurva, nem tudott hova lenni szegény fiatal lány, ott volt egy pár hétig a magyarok alatt, egyszer nincs ott, kérdezik a kuplerájost, hol van a Milica. Hát elúszott, még dicsekedett. Hát azt csinálták, hogy egy barátjával levitték csónakázni, és fejbe vágták, és belelőkték a Tiszába. Valahogy a csendőröknek a fülébe jutott, és elkapták a Gimit, a kuplerájos urat, életfogytiglanit kapott. Nem is jött vissza sose. Tehát ennyire működött a magyar jog. Nem lehetett bántani senkit aztán már. Amikor a magyarok bejöttek az első héten, még a csendőrök meg nem jelentek, addig voltak az atrocitások.

A NAGYBÁTYÁM MÁR MENT A MAGYAROK ELÉ LÓHÁTON

– Az ünnepeket tartották, mert elsőáldozók voltak, Bocskai-ruhában voltunk, régi szép magyar Bocskai. A nagybátyám már ment a magyarok elé lóháton, mikor jöttek be a magyarok magyar zászlóval, ezt volt szabad, de ő fölültette a kocsira a gyerekeket, ezt anyósom mindig mesélte, kajabáltatta a gyerekeket: „Horthy, a rácotkat hordd ki!” De hát ezt nem szabad így mondani, csak ő nagy magyar volt.

Itt volt az a honvédszobor a templomnál, azt negyvennégyben rombolták le, mikor kijöttek a templomból, hajtották ki a népet oda. Iskolába jártunk rendszeren, oda a zárdába, rendszeren foglalkoztak a tisztelendő nővérek is, mert azt az iskolát azelőtt zárdának hívták, ottan volt katolikus nevelés is, az apácák ott voltak, ők tanítottak is.

Mohol, 97.

A PARTIZÁNNŐK ARRÁ MENEKÜLTEK, A RÉT FELÉ, ÉS BEBÚJTAK A TÖKSZÁR ALÁ

– Sokan elmentek partizánnak, nők is, ismertem őket, szerb nők. Ahol most a halastó van, ott van egy Sili-tanya, mentünk ki a szőlőbe, ott kellett elmenni, apámék vittek kocsival bennünket, ott sokan voltak, sírtak, a partizánnők arra menekültek, a rét felé, és bebújtak a tökszár alá, megtalálták őket, és ötöt-hatot lelövöldöztek. Az mind moholi fiatal volt, huszonévesek.

Mohol, 94.

MINDIG DALOLTAK, MIKOR MENTEK MEG JÖTTEK

– Földosztásnál úgy kaptak a magyarok is, mint a szerbek, míg be nem jött a magyar hadsereg, mert a szerb hadsereg vonult vissza, nem állt ellen, én nem emlékszek, hogy eddig a határig ellenállt volna a magyar hadseregnek a szerb, de láttam, mert ott laktunk a kövesút mellett fél sarokra, mikor a szerb hadsereg vonult vissza, akkor is kint feküdtünk mint gyerekek az árokban, nagy gödörben, és néztük, hogy vonul vissza a hadsereg. Aztán mikor jött be a magyar honvédség, akkor meg álltak föl nemzetőrök régi frontharcos emberekből vadászpuskákkal, meg a régi fegyvereknek vasvesszővel kellett kiütni a csauráját,¹² ezekkel voltak nemzetőrök és várták a honvédeket, ők sétáltak ott a nagyutcán. Ezeket láttam. Mikor a honvédség végigvonult, előbb jött egy motorral, az elment Becse felé, akkor az vissza is ment, akkor jöttek biciklivel, egy egész sorozat, akkor azok is elmentek, aztán jött a gyalogság, vitték a pontonhidakat, az ágyút lovak húzták, meg öszvérek. Pecellón, ott a parókiaudvar hatalmas volt, egy egész sarkot mindenfelé elfoglalt, ott voltak a honvédek beszállsolva, a katolikus templomnak a portáján, az meg három házra volt tőlünk, láttam, amikor mentek gyakorlatra, kivonultak majd mindennap, egy-két hétig ott voltak,

¹² A csaura töltényhüvelyt jelent.

akkor mentek tovább, mert mindig daloltak, mikor mentek meg jöttek. Nekünk, gyerekeknek az érdekes volt.

Mohol, 84.

MEGVÁLTOZOTT A RENDSZER, ÚGYHOGY AZTÁN MINDEN JÓRA FORDULT

– Negyvenegy tavaszán, akkor szintén húsvétra, akkor jöttek be a magyarok minden ellenállás nélkül, úgyhogy a népek nagyon szívélyesen, szeretettel, virágokkal, nemzeti díszbe öltözve várták őket, fogadták, és akkor utána volt a jegyrendszer. Egy bizonyos ideig, hat hónapig, nyolc hónapig, ezt pontosan nem tudom, volt a jegyrendszer, mert akkor csak úgy lehetett hozzájutni élelemhez, ruhához a jegyrendszer szerint. Azután ez elmúlt, megváltozott a rendszer, úgyhogy aztán minden jóra fordult, nyittak az üzletek, volt áru, volt élelem, volt minden az égvilágon, úgyhogy stabilizálódott a helyzet, helyregyütt minden. A magyarok azok magyarok voltunk, úgy, mint a fölvidéki magyarok, egyforma az egész magyarság, eggyé alakult, éppen úgy, mint a Fölvidék, mint a Bánát, mind a többi együtt. Azután minden rendben volt, akkor következett negyvennégyben, őszén, október 23-án, ha jól tudom pontosan, akkor a mi falunkban, akkor jöttek be az oroszok a Tiszán körösztül, úgy Bánát részről, úgy foglalták Vajdaság területét.

Péterréve, 138.

A HELYBELIEK IS PIROS-FEHÉR-ZÖLD ZÁSZLÓT LENGETTEK

– Én kilencéves voltam negyvenegyben. Bánátba a németek vonultak be magyar zászló alatt. Magyar zászló alatt, és hatalmas ünnepséget rendeztünk, és a falu főterére, a főutcájára mentünk, és tapsviharral, éljenzéssel éljeneztük Horthyt, magyar és német katonák voltak, Horthy-egyenruhában voltak, akik akkor bevonultak. De az annyira rövid periódus az én emlékezetemben.

– Ebből az alkalomból, hogy ők bevonultak, mivel készültek?

– Virágos diadalív volt, akkor is már magas nyárfák voltak, a nyárfák között, a falu bejárásnál, lovas katonák, olyan zöldes-barnás ruhában volt a katonaság, akik oda bevonultak. Debelyácsa, Torontálvásárhely úgy van, hogy az ősök nem engedték, hogy Debelyacsán körösztümenjen a kövesút, és oda építkezett valamikor valaki, amit Tripicsnek neveztek el, úgy hívták az embert, aki oda építkezett. És Tripicsnél volt az a leágazás, ami két kilométer a faluig, tehát Antalfalva, vagyis Kovačica és Pancsova felé, vagy Crepaja, Cserépalja irányában Tripicsnél volt, és van manapság is derékszögben a leágazás, két kilométer ez Debelyácsa, illetve Torontálvásárhely, és innen a sorompótól, ami a vasútállomáshoz vezet, vasúti sínek mennek be a faluig, nyárfasor jobbról, balról, és itt volt a diadalív fölállítva. Tehát a falu bejárásnál közvetlenül, de ez derékszögben, mondom, a főúton, és manapság is úgy van. Mindjárt az elején. A jegenyesor kezdetén és a templomnál volt a tribün, ott volt az

ünnepség. Horthy Miklós katonáit, és énekelte a nép velük együtt: „Horthy Miklós katonája vagyok...” Így kezdődik a dal.

A gyerekek, konkrét én is fölöltöztetve voltam, fehér kis szoknyácska piros szalaggal, két vagy három sor piros szalag, fehér puffos ujj, piros pruszlik, a fiúk pedig fekete nadrág és fehér ingujjban voltak. A hozzám hasonló kislányok, mondjam úgy, elemista gyerekek, óvodások, mondjam, hogy díszmagyarba öltöztetve. Ilyenképpen van menyecskekép, a menyecske milyen ruhában, fekete pruszlik, mert a nővérem pedig akkor már tíz évvel idősebb volt tőlem, ő is beöltözött menyecske ruhába, fekete pruszlik, fehér puffos ujj, és nekik be volt kötve, nekünk pártánk volt, piros pártá volt, a menyecskeknél pedig be volt kötve kontykendőbe, és akinek nem volt kontya, odatettek egy gombot, és ez volt a menyecske ruha, fekete kötény, fekete pruszlik, az is hímezett volt. A férfiak meg hát az általában priccses nadrág, kamáslinak hívták azt a ruhadarabot, cipődarabot, mert bőrből készült, ami bokától térdig volt, általában lakkanyagból, bőrből, amit magas szárú vagy alacsony szárú cipőre is rákapcsoltak kívül a nadrágra, tehát olyan priccses nadrág volt, mintha csizma, de kamáslinak hívták, mert úgy kellett két helyen bekapcsolni ezt a kamáslit. A fiatal férfiak, legények, fiatal emberek, akik nők voltak már, azok olyanba öltözködtek, ez volt a díszmagyar öltözet a férfiaknál. Azután voltak, akik árvalányhajból, és volt, akiknek pedig valamilyen toll volt a kalapjukra tűzve, de árvalányhaj volt a legényeknek jobbra a kalapjukon.

Piros-fehér-zöld színű zászlót hoztak a katonák is és a helybeliek is piros-fehér-zöld zászlót lengettek, lobogtattak, az emelvényen szintén azzal volt díszítve. De ez ilyen gyalulatlan deszkából volt az az emelvény, nem voltak lépcsők vagy valami, az olyan ötven-hatvan centi magas volt csak a talajtól, és oda fölléptek, az apraját pedig föltek bennünket erre az emelvényre. De nem volt az színpad, hanem ácsolt, szőrös deszkából, gyalulatlan deszkából.

– Ki köszöntötte a katonákat?

– Nem emlékszem, de valaki köszöntötte a helybeliek közül, nem is egy, férfiember, mert abban az időben erősen érzett a férfi-nő közötti értékkülönbség. De tudom, nem is egy beszéd volt, aki üdvözölte, éneklés is volt, de hogy miket énekeltek, azt sem tudom. Annyira nem emlékszem, hogy a *Himnusz*t, a *Szózat*ot vagy csak dalokat, de énekszó is volt az ünnepség alkalmából, ez biztos. De nagyon rövid ideig tartott a magyar katonák otléte, és elhelyeztek házakhoz német katonákat. Konkrét az én házamba, az én családomban is volt. Mi ötven voltunk gyerekek, én a legkisebb, hozzánk Winzent Max, úgy hívták, szőke magas fiatal embert, egy katonatiszt volt, és engem mindig a térdére ültetett, és úgy játszott velem, hintáztatott és mondta, hogy őneki is ilyen szőke kislánya van, mert sárga szőke hajam volt, és sokat-sokat játszott velem. Hozott, amit nem lehetett kapni ott az üzletekben, narancsot, citromot, csokoládét, cukorkát. Valószínű, hogy ők azt be tudták szerezni, de arra emlékszem, hogy nekem hozott mindig valami csecsebecsét, ami a gyerekeknek érdekes, valami édességet mindig hozott. És sokszor elmondta, hogy az ő kislánya is ekkora. Keveset értettem abból, amit mondott, ott volt nálunk hónapokig, de

úgy jól megvolt a családban velünk. Mondom, öt gyerek és a szüleim, úgyhogy nem voltunk kis család, de föltaalálta magát a fiatalember velünk, ott volt.

Szabadka, 25.

ÉS AKKOR LEHAJULNAK A MAGYAROK, ÉS ÜDVÖZÖLNEK BENNÜNKET

– Arra is emlékszem. Negyvenegyed tudok. Negyvenben szétesett Jugoszlávia. Nagy csend volt. Akkor tankokkal jöttek ők. Egy nagy része ment be a magyar kaszárnyákba, egy nagy része ott a Jadran előtt vonultak be magyar zászlókkal és természetesen ovációkkal a magyarok.

Mikor bejöttek a magyarok, ováció. Az összes magyar lakosság ki. Ezrével. Arról lehetett látni, hogy Szabadka magyar város. Én emlékszem, hogy hogy ellepte a városháza körül a nők, az a gyönyörű szép magyar, magyar ruhákat, pártákkal fölverték, kihozták a nem tudom honnent is. És úgy vártuk őket. Tényleg dobáltuk virágokkal. Szaladtunk a kamionok és a tankok mellett, és, és a katonák üdvözöltek bennünket, de sose fogom elfelejteni azt a boldogságot a városba, hogy akkor mi történt. Rengetegen jöttek be, minden, mindenhol. Most az egyik megy balra, a másik, a következő tank meg jobbra. Akkó megin a következő tank meg a, meg a kamionok, a nép, a... a magyar kamionok, ahol a hadsereg állt, megin mennek balra, megin jobbra. A jobbra azok, akik mentek, hogy elfoglalják a többi városokat, ugye? Zombort, egész Újvidékig, ugye? Azok, akik mentek arra, azok mentek Beograd felé. És ezek, ezek tötötték, rengeteg, rengeteg magyar, magyar vonult be.

– És a Szegedi út felől jöttek?

– Nem, innen jöttek, e. Kelebiáról is. De jöttek Szegedről is. De Kelebiáról jöttek, ezek jöttek a Jadran előtt. Kelebia, hogy most mellik utcán pontosan jöttek végig, de mink, mink a Jadran-lépcsőn álltunk. És az apám kirohan, és azt mondja, te jó isten, ezek magyarok. Mi azt hittük, hogy jönnek az oroszok. Mink az oroszokat vártuk. Amikor szétesett Jugoszlávia. És amikor vártuk, hogy hát az apám azt mondta, hogy ezek magyarok. Kirohantak az emberek mindenhol, kirohantak az emberek, és akkor azt mondja, hát gyerekek, ezek magyarok. És letérgyepeltünk előttük. Kúsztak a magyar emberek, és úgy örültünk neki, és integettünk, és a puszikat dobáltuk. Mindenki. Hát ezt nem lehet elképzelni, hogy ez a húszéves Jugoszlávia [alatt], ez a magyar nemzet mennyit szenvedett itten. Amikor jöttek a magyarok, és látták a magyar sapkákat, hogy magyar, magyar zászló. Magyarok. És akkor lehajulnak a magyarok, és üdvözölnek bennünket. Azt nem lehet leírni. Osztt az apám is, meg az anyám is rohantak utánuk...

Szabadka, 7.

MÁR HARMINCKILENCBEN ELKEZDTÉK EZT
AZ AKADÁLYOKAT CSINÁLNI

– ...akkor már nagyon paprikásos¹³ volt a helyzet, mert azt hiszem, a német hadsereg már be is indult, nem erre, hanem másfelé, és akkor elkezdtek ásni a dekkungokat.¹⁴ Tudja, mi a dekkung? Nagyon széles árok és nagyon mély, az arra való volt, hogy a gyalogos se tudott azon átmenni, de a tank is, hogyha belement, akkor addig bírt menni csak, ha volt neki, még oda nem ért a falhoz, fölmászni nem bírt. A megboldogult Dusnoki Anti házán az erdőben még megvan, valamennyire a szél meg az idő, de jól meglátszik. Az Antal Pistának az apósának a szőlejébe, ott meg síneket vertek le végig. Olyan kalapáccsal, amit kötéllel fölhúztak, és akkor elengedték, akkor rázuhant a sínre, három vassín indult, az utat meg úgy barikádozták el a magyarok elöl, mert itten, ahol építettek ilyen bunkert, ott minden jel arra mutatott az ágyúnak, a csövének a lukat, ami körül volt vassal, lehet, hogy acéllal, még alighanem megvan, az első vasúton innen, a turulmadárnál. De nem vagyok benne biztos. Meg egy volt a csikériai kitérőnél is, és minden jel arra mutatott, hogy itt háború lösz. Akkor harminckilencben nagyon paprikás volt a helyzet. Akkor negyvenben, ha jól tudom, de lehet, hogy már harminckilencben elkezdték ezt az akadályokat csinálni. Az útra meg öntöttek olyan beton, háromlábú akadályokat, hogy annak mindég négy ága volt, de három ág, egy meg fölfelé volt, és amikor adott volt a pillanat erre, akkor azt az útra terelték. De ugye jött a magyar hadsereg, és ugye fiatalok, én szerintem abban lehetett háromszáz kiló, esetleg négyszáz abba a betonba, fiatalok, négyen-öten megfogták egy-kettő, és azon a nagypénteken, 1941. április 11-én az édesapám már, mert nem engedtek engemet a szomszédba se, bár a második szomszédunk volt a megboldogult Nagy Anti meg a megboldogult Nagy Sanyi, olyan idős, mint én, még a szomszédba se engedtek, de se az útra. Akkor édesapámmal kimentünk a szőlőbe, ugye, április volt, a szőlő már ki volt nyitva, és harminckét katonabakancsnyomot megolvastott apám. Azok a katonák tehát a határt otthagyták, menekültek, harminckettőt megolvasta, akkor hallotta, akkor még az Olajos Sanyinak a háza, még nem volt ott, mert ott volt a depónia, emerre a sínek leverve, akkor hallotta apám, hogy valaki utasította a katonákat hangos szóval, már akkor azok a lakosok, telepi lakosok voltak, amikor a magyarok jöttek, hangos szóval, hogy vigyázzanak, mert a vasútnál le van aknázva az út.

Erre, mikor az én édesapám meghallotta, azt mondta, hogy itt vannak a magyarok. Mikor kiértünk, én akkor három és fél hónap híján pont tízéves lettem volna. És mikor kiértem, akkor már ott voltak. De akkor már az eleje elment, elment a Kalocsai is, az, aki visszafelé jövet azt mondta, hogy ebből a házból, udvarból kaptunk lövést.

[Ezt a Pipa Matyit, aki a magyar időben turulmadároskodott, azt elvitték. Elvitték a Kalocsai hentest, hogy most Gálfi Kalocsai volt-e¹⁵ vagy csak

¹³ Paprikás

¹⁴ Óvóhelyeket

¹⁵ Nem kizárt, hogy a Turáni Vadászok szervezetre gondol az adatközlő.

Kalocsai, ezt nem tudom, de Kalocsai József volt. Azt elvitték azért, mert negyvenegyben ő vezette a magyarokat ide.]

Mert a katonaság, aki jött, azoknak a falu ismeretlen volt, ő meg itt volt hentes a Farkas helyin, volt ott neki hentesüzlete, és ő vezette a magyarokat, hogy meddig, azt nem tudom. De mikor jöttek visszafelé egy-két-három katonával, nem tudom már, mert a többség, a katonaságnak a zöme, az elmentek, talán az első vasútig, és amikor jött vissza ez a Kalocsai József bácsi, odaért elébünk, mert kint álltunk az úton, örültünk negyvenegyben, és azt mondta a Józsi bácsi, hogy ebből az udvarból kaptunk egy lövést. El akartam hozni az édesapám fényképét 1916-ból, második hónap huszonnegyén készült, amikor itthon volt sebesülten. Az én apámnak, aki négy éven keresztül az olasz fronton harcolt, nagyon nehéz volt elviselni azt, hogy egy magyar ember a magyarra azt mondja, pláne arra, aki négy éven keresztül az olasz fronton, Doberdónál meg Isonzó folyót, meg a Santa Maria meg a Santa Lucia hegyeket emlegette, négy éven keresztül az olasz fronton harcolt kivéve azt az időt, amikor kétszer sebesült. Egyszer a fejire, másszor meg a lábára, hogy ő lőtt volna a magyarokra. És ezt a József bácsit, ezt mihánt a partizánok bejöttek, ezt mindjárt elvitték.

– És hova vitték?

– Azt nem tudom.

Elfelejtettem mondani aztat, hogy 1941-ben, mikor a magyarok elmentek a házunk előtt, mindenki kint állt a kiskapuban, és jöttek bennünket figyelmeztetni, hogy ne ijedjünk meg, mert az erdő alatt van egy csetnikfészek, ahol egy Tomić nevezetű szerbiai ember toborozta a fiatal, tizenhét-nyolc éves gyerekeket, fegyvert adott a kezükbe, hogy azt a házat ágyúval fogják lőni. És az első lövedék az elment a ház fölött, az erdőben robbant, a második eltalálta a házat. És érdekes módon először a porfelhő emelkedett föl, aztán ért hozzánk az ágyúnak a hangja. És apám azt mondta, mivel egy kis kaliberű ágyú volt, a legkisebbek közül. Hogy mekkora volt, milyen kaliberű volt, nem tudom, de valami kisebb ágyú volt.

Kelebia, 39.

AKKÓ AZ ÚTRA MEG VÓTAK OLYAN KIRÁLYDINNYÉK CSINÁLVA

– Noszára húsvét napján jöttek. És akkor össze volt a híd ott rombolva... mert egy folyó és híd vót, és akkó a magyarok, a hídászok csinálták meg gyorsan, hogy be bírjanak gyünni.

Mert ugye ez Szerbia vót azelőtt. És akkor mindehova csináltak objektokat.¹⁶ Tiszta cementbű. És akkó vótak ágyúk, arra is vót, erre is, meg előre is. Olyan lukak hagyva, ablakok, és akkó az ágyúcsövek ki vótak gyugva. Várták a magyarokat, hogy majd lűnek. Virágvasárnapján egy szerb katonatiszt, aki ott felügyelte, mert a zsidók csinálták ezt mind, azok voltak a munkások. És a szerb katonatiszt bejárt hozzánk, édesapámmal nagyon jóba volt, borotválkozni. És vasárnap reggel, virágvasárnapján

¹⁶ Az objekt szót az adatközlő itt véderőműként, géppuskafészekként érti.

begyűtt, és az újság, *Magyar Szó* volt akkor is már... Nem, hanem *Vajdaság* újság volt, és ott volt az asztalon. Ránézett, aszongya, Pista bácsi, gyűnnek a magyarok. Aszongya, hunnan tudja. Nem lássa? Írja az újság. Édesapám semmit nem tanát, akárhogy átnézte, nem. De hát ű mán tudta. Akkó húsvét... nagypénteken begyűn az a katonatiszt, este mán későn. Aszongya, Pista bácsi, menjenek ki a házbú, mert ha lüvészetre kerül a sor, ha gyűnnek a magyarok, a maguk házuk lesz a legelső szétlúni. Mert benne vót a célpontba. Mert, ahogy vót nekünk ez a házunk, és így srégen vót, a portának a végén sánc vót, nagyon széles. Sánc, ilyen srég, amottan meg egyenes. Az a tankoknak vót, a tankok, hogy ne bírjanak menni. És ottan a portánktú, egészen az útnak a másik felüig sínek voltak leverve. Őt sor. És így, a házunk ahogy vót, a sín meg ide volt leverve. Úgyhogy mink, mikó jártunk ki, akkó kerülgettük. Akkó az útra meg vótak olyan királydinnyék csinálva. Úgy nézett ki, mint a királydinnye. Cementbú meg vasbú. Akárhogy fordítottad, három lábon állt. És azokat gördítették az útra, hogy ne bírjanak a tankok gyűnni. A tankok ellen, mert nagyon várták, hogy majd lüvészetre kerül a sor. No, mellékes. Mikor begyűtt az a katonatiszt, oszt mongya, hogy menjünk ki a házbú, mert szétlúvik a házunkat, ha arra kerül a sor. Hát ugye messze, átmentünk a szomszédba. Így srégen. Hát egész éccaka nem aludtak édesapámék, várták, hogy mi lesz. Egyszer hallotta, hogy menekülnek, mert erre is volt olyan objekt, ott is voltak katonák. Meg mihozzánk nem olyan messze, egy ötszáz méterre volt a másik. Oszt menekültek a katonák. Oszt hallja édesapám, meg hallják, hogy: „Baszd meg, dobd el, ne cipeld!” Aszongya: „Hova dobjam?” Aszongya: „Dobd bele a kútba!” Oszt avval hallották, hogy sutty, olyan nagyot lottyant a víz. No, édesapám káromkodott: „Baszom a jó anyjukat, ezek valamit beledobtak a kútba!” No, ugye nem aludtunk egész éccaka. Reggel, mikor felkelünk, olyan nyóc óra felé, láttuk, hogy gyűnnek, minden iránybú gyűnnek a, gyalogosok voltak, a magyarok. És nem bírtak átgűnni, mert a híd ugye le volt rombolva. Hanem akkor mingyá gyűttek a hídászok. Azok tán fél óra alatt megcsinálták a hidat, és akkó mán gyűttek is be. Akkó minden házhó mentek be, kincstári dógokat kerestek, az a katonai dógok, tudod, hogy mi van. Édesapám mondja, hogy mi vót nálunk, hogy főszólítottak bennünket, hogy menjünk ki a házbú, mert ha lüvészetre kerül a sor, akkor szétlúvik a házunkat. De aszongya, éccaka menekültek, valamit beledobtak a kutunkba. Huj, egy mingyá, hogy majd ű lemén érte. Letették a létrát, hát egy gépfegyvert hozott fő. Azt beledobták a kútba. Akkó mingyá házkutatás, má nem kutattak, hanem kérdezték, hogy mi van ilyen kincstári dolog. Mondta édesapám, hogy semmi nincsen attú, csak ez. És minden házhó mentek. Akkó bent Högyekbe, mert ott egy falut Högyeknek híjják. De nincs högy, de mégis Högyek. Akkor ott volt egy nagyon gazdag ember, a Vince Béla, és oda mentek be a katonák. Ű fogadta űket, főzték nekik a bográcsost, meg minden. Hát fogadták űket. És ez vót húsvét napján. Aztán úgy helyregyűtt a helyzet, ugye négy évig vótak, mert negyvennégybe meg meggyűttek a partizánok. Hát három évig vótak a magyarok. Akkó helyregyűtt a helyzet, ugye átváltották a pénzünket forint. Nem forint vót, hanem pengő, pengő vót. Akkó aztán gyűttek negyvennégybe a partizánok... az oroszok. Az kutya vót.

Elmenekültek a szerbek, de vót, Pantelićnak hívták, az tiszta szerb vót, az nem menekült el. Itt maradt. Meg vót egy Jelena, Felete Jelenának hívták, azok se menekültek el. Azok egész ott laktak, ahun megyünk Noszárú, ott mingyá. És az mindent írt, hogy ki mit csinál, kitű mit vittek el, mindent.

És vót Noszán ennek a Dóró Verának az apja. Magyarok, mikó gyüttek be, kimentek oda a szerbekhön, ott, ahogy van a Dom Hajdukovón.¹⁷ És errű az első ház, ott egy nagyon öreg szerb ottmaradt. Ű nem ment el, a fiai elmentek, mert partizánok vótak, oszt ugye azok oda vótak az erdőbe. Akkó még elmenekültek a magyarok időbe, és akkor gyülekeztek ott lent, mit tudom én, hun. Szarajevóba. És az öreg nem menekült el. Nagyon beteg vót, és kifeküdt így a szalmáhon ugye, mán akkó áprilisba odasütött a nap. És ez a Dóró Károly görbe bottal agyonütötte azt az embert. És mikó gyüttek a partizánok, akkó minden áldott éccaka gyöttek be, keresték. Gondóták, otthon fogják. Te, azoknak mindenüket összeverték, a ház közepén égették el. De elszökött a magyarokhó, nem bírták megfogni. Úgyhogy a feleségit meg a fiát azt elvitték, bebörtönözték a partizánok. Nem a magyarok, a partizánok. Azé, mert az apjuk agyonütötte magyarok időbe ezt az izét.

De mán egyik szavam a másikba ötöm. Mikó gyüttek be a magyarok, akkó vót egy... várjál, minek is hívták? Ennek a Pantelićnak a legöregebb lánya, meg a Paso lány, Pasónak hívták, meg a Gramača. Egy olyan hét-hat éves fia lehetett annak a Gramačának, azok menekültek el a magyarok elől, itten a Bukinál. Ahogy mentek, arra mentek kocsival, és a katonák meg kajabáltak utánuk, hogy álljanak meg, me lelűvik űket. És utánuk lűttek, és ezt a Paso lányt érte el a golyó, az meghalt. Ez a Pantelić lán meg a Gramača, azok leugráltak a kocsirú, és a szőlőbe elbűjkáltak. És gyüttek éccaka, mentek vóna a Ludasi-réthön, hogy majd ott elbűjnak. Azon a felin ott az a rét ott van, és akkor majd ottan elbűjnak. És az udvarunkon ott az árkon gyüttek, ott az árokba, és az udvarunkon gyüttek körösztül egy vasárnap reggel. Oszt édesapám meglátta, ű elbűjt. Édesanyám kimén elébük. Azt mondja az az ember, a Gramača, hogy Margit, mert ismert bennünket. Margit, adjál egy-egy szelet kenyeret a gyerekeknek, mert három napja nem ettek. Akkó édesanyám levágott egy jó nagy karaj kenyeret, egyet-egyét, odaadta a lánynak meg a gyerekeknek.

És a Dóró Károly akkó még ugye otthon uralkodott, és ment. Bekajabált, hogy: „Szalma, milyen magyar vagy? Megtűród ezt a bűdös rácot az udvarba?” És az mikó kiment, a katonáknak bejelentette, hogy ott vótak. Akkó begyüttek a magyar katonák, akkó átkutatták a házunkat. Oszt édesanyám megmondta, hogy ott vótak, elment két kisgyerek, egyik kislány, másik kisgyerek. És elfogták ott a rét szélin ott a katonák, és kivitték űket. És ezt a Pantelić lányt a, Miklós Vincének hítták, egy öreglegény, az mentette meg. Másképpp agyonlűtték vóna azt is a katonák, mert ugye bujkáltak. Ezt a Gramačát meg a fiát, azt agyonlűtték ott a vasútoldalba, ahun van a birkásoknak a [...] Mikó Bácskirú¹⁸ kigyűssz, oszt látod, hogy a kaszálón vannak birkák, no, ott a vasút, ott lűtték űket agyon, és ottan lettek eltemetve. De fővették akkó, mikó gyüttek

¹⁷ A hajdújárás kultúrotthon.

¹⁸ Bácsszőlős, Királyhalom

a partizánok, akkó elvitték onnan őket. És ez a Miklós Vince ez a lányt mondta, hogy én ezt nagyon ismerem, az apját is, az anyját is. Nagyon jó népek, gyűjjenek el velem, elvezessük, majd meglássák. Felelek érte, mert jó család. És akkor elvezette a Vince oda a szüleihez, de ment vele két katona. És akkó, mikó meglátta a lánynak az apja, hogy mennek be katonák, akkó gyűtt ki, fölemelte kezit, és akkó gyűtt ki. És kérdezték, ugye nem tudtak szerbű a katonák, akkó a Vince vót a tolmács, hogy magáé ez a kislány. Ugye rítt. Azongya, az enyim. És akkó azt nem bántották. Hazavitte a Vince, az vitte haza. És emezt a kettőt meg izé, a gyereket is agyonlútték, képzeld. Olyan nyolc-kilenc éves kisgyereket. De azé lútték agyon, mert únállá is nála vót a pisztoly. És kérdezték a katonák, hogy mit akarsz evvel a pisztollyal. Aszongya, agyonlúni a katonákat. Mert az apja főbízatta. És azokat agyonlútték, aztán lecsöndesedett. Míg itt vótak, aztán lecsöndesedett a helyzet, mindenki csinálta a dolgát.

Szalatornya, 49.

BÜNE LEHETETT, HOGY ÍGY VÁRTÁK A MAGYAR BEVONULÓ HADSEREGET

– Emlékszik a magyarok bejövetelére Bácsjózseffalvára?
 – Hogyne. Hát az is talán büne lehetett az apámnak, mielőtt bejöttek a magyarok, én nem tudom, hol találkozhattak, a Kiss Péter, akit az előbb említettem, hogy hentes volt ott kint a sarkon, meg Kiss István, az meg pék volt a másik sarkon, a vasút felé, meg még valaki. Hogy honnan kaptak fegyvert, mielőtt bejöttek a magyar katonák? És kaptak valahunnan karszalagot, piros-fehér-zöld karszalagot, hogy voltak ilyen, nemzetörök lettek. Kaptak egy-egy puskát, és akkor... Apám egyszer hazajött este felé, anyámnak mondja, hát én kilencéves voltam, hallottam a dolgot. Azt mondja, megbeszélésünk volt, mit tudom én, hol, valamelyik kocsmában persze, máshol nem lehetett. És azt mondja, én meg a Kiss Péter... mondta, sorolta, hogy ki még, hogy ne legyen probléma, rend legyen a faluban, a szerb katonaság elment, magyar még nincs, de fognak jönni pár napon belül legkésőbb. Hogy ne legyen probléma, mi elfogadtuk, fegyvert kaptunk, utasítást, hogy mire vigyázzunk. És kettesével az a feladatunk, hogy este, mit tudom én, hány órától éjfélig patrola,¹⁹ járőröznek. Ez a munkájuk. Szegény anyám: Nem lesz ebből baj? Úgy félt. Mi baj? És akkor, ez olyan nagypénteken lehetett, és szombaton, nagyszombaton, ez április... Tizenhárom? Így valahogy, szombaton megjelent az első csoport. No, az első csoport az éjjel jött, illetve olyan hajnal volt, és huszárok jöttek elől, nem tudom, hány. Patkócsattogásra ébredtem én föl, hát én az utcai szobában aludtam, úgyhogy hallottam. Apám nem volt otthon, hanem akkor is őrzőjáratban volt. Tőlünk, mellettünk ugye a Milan, akkor az öregasszony, és akkor egy kocsmá. Ott is, hát annyi kocsmá volt Zsedniken,²⁰

¹⁹ Járőr, őrzőjárat.

²⁰ Bácsjózseffalva, mai neve Novi Žednik, Újzsednik, a hivatalos szerb elnevezést használja az adatközlő.

hogy az nem közönséges. Ott voltak a kocsmá előtt apámék, meg a Kiss Péter, és hangoskodtak ott a kocsmá előtt, biztos meg is szívták magukat, ahogy kell. És hát ez is hibája, vagyis bűne lehetett, hogy így várták a magyar bevonuló hadsereget. Örömmel. Üdvözölték őket, hangoskodtak.

Anyám kinyitotta az utcai ablakot, egyiket, és oda kikönyököltünk, és onnan néztük, hogy mi van. Hát az harmadik ház volt oda a kocsmá. És apámék ott álltak az utcán, és jöttek a katonák. Előbb, mondom, csak lovasok mentek, utánuk meg kocsik. De hosszú sor. Csantavér felől. Hát egy óra hosszáig ment a kocsisor biztos. Mennyi lehetett, sokáig. De hát nem álltak meg, mentek el. És akkor húsvét napján, megint dél körül egy nagy csapat, hát egy-két vagy háromszázadnyi ember, szintén kocsikon jöttek, és anyám is, meg a szemközt velünk, aki lakott, az is magyar asszony volt, hát húsvétra ugye mindenki süített nagy kalácsot, és akkor abból szeletelt, akkor tányéron, vagy nem is tányéron, nagy tálcán vitt ki, katonákat kínálta kaláccsal. Meg amaz is, meg sokan. Hát ez volt, hát persze, hogy örültek az emberek.

Szabadka, 32.

ARRA EMLÉKSZEM, HOGY OTT NAGY TRAKTA VOLT

– Emlékszem egy nagyon-nagyon jellemző és az egész család számára meghatározó élmény volt, a faluban egyetlen egy szerb család volt, Radónak hívták... dobrovoljac volt, ő volt az iskolaszolga, és negyvenegybe a magyarok bejövetele előtt, hát tudtuk, hogy jönni fognak, és éjjel felzörgetik az apámat kapával, kaszával, gyűjjön kántor úr, kiirtsuk a Radót meg a családját, ne csúfíjja a falunkat. Apám meg nagyon lepiszkolta őket, nem szégyellik magukat, egy ilyen szent ünnepet ártatlan emberek vérével bemocskolni, hát semmibe se különböznek a farizeusoktól, akik megfeszítették Jézust. Az emberek szétmentek, mint az ázott birkák.

– Ez húsvét előtt lett volna?

– Igen, igen, és másnap jött a Rado egyik lánya, mert volt neki valami öt-hat gyereke, egyik a másik után, és jött az egyik lánya, akit én akkor már nagylánynak tartottam, hát tizennégy-öt éves volt, kis kosárba hozott két csomag vajat. Te biztos emlékszel, hogy olyan pléhhumpliba²¹ nyomkodták bele a vajat, és olyan virág volt a tetején. No, édesapám tisztelteti, és ezt küldi addig is, míg másként meg nem tudja hálálni. Tehát az információk azér mentek.

Egy kerékpáros szakasz jött el Kevibe. Tornynos felől jöttek, gondolom Zentáról, ott volt az egész falu, de a, este az apám fűtötte a kemencét, mer akkor már a tanítói lakásba laktunk, de azt is kemencével fűtöttük.

És összejöttek a lányok, legények, hogy tanítsa meg őket valami szép nótákra, amivel fogadják a honvédeket. És úgy előttem van, hogy az apám a szárízékkal, mer azzal fűtött, vezényelte a [énekelve]: „Szabadka, Zombor, Újvidék”. Ezt, meg azt

²¹ Itt formába nyomkodott vajat jelent.

[énekelve]: „Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzeted, nem vész ez el, ha eddig el nem veszett...” Nem, nem tudom az egészet. Szóval néhányat azok közül a dalok közül ott tanította velük, ezek meg nagy lelkesen énekeltek, ő meg fűtötte a kemencét, közbe az édesanyám énnekem varrta a huszárruhát, szép világoskék atilla zsinórozással, piros nadrág, és valakitől még csizmát is kértek kölcsön, mert nekem nem volt csizmám. Úgyhogy tudom, hogy, hogy hát ez az alkalmi kórus, ez énekelt, én mondtam el a versét, hogy:

*Mi leszel majd, mi leszel majd, hogyha megnősz,
Drága fiacskám?
Beállok majd katonának,
Aranymentés gyöngyhuszárnak,
Édes jó anyám.*

*Mit csinálsz majd, eszemadta
Gyöngyhuszárocskám?
Ki magyart bánt, mind levágom,
Egy se legyen a világon,
Édes jó anyám.*

És a kard ott volt az oldalamon, de nem jobb kézzel rántottam ki, ezen utólag mindig nevettek, hanem bal kézzel, és alig bírtam kihúzni, és mind levágom, és én bal kézzel vágtam, ki magyart bánt. Úgyhogy ezt tudom, még arra emlékszem, hogy, hogy ott nagy trakta volt, de mondom, egy kerékpáros szakasz, ez... Este, este már el is mentek, vagy a bálba tán még ott voltak, mer volt akkor mulatság.

Szabadka, 29.

AKKÓ HÚSVÉT NAPJÁN DÉLUTÁN VÓT NAGY LÜVÖDÖZÉS

– Negyvenegy húsvét, negyvenegy nagyszombatján éjszaka mentek a szerbek el. Húsvét napján, reggelén gyüttek a magyarok. Mikor begyüttek a faluba, anyám meg a nagyid, anyám aszonta hogy gyűjjenek be a húsvét napján ugye a templomba, faluba. Apám aszonta, ű nem gyün. Mikor begyüttek, beértek a faluba, a falu aljába vagy úgy félig a faluba, akkor tele vót a falu magyar huszárokkal, katonákkal. A népek, ugye húsvét napja vót, süteménnyel, itallal itatták őket. Akkor anyám azt mondta a Julisnak, a lányának: „Nem mentek el a házhó, öreganyámhó, vissza, gyerünk ki!” Mert ű látta, hogy itten lesz főfordulás. Akkó ki is értek, még apám: „Na, ilyen gyorsan?” Hát tíz órakkó, ugye. Hát, aszongya: „Nem mentünk e, mert katonák is, ugye, vót, amelyik részeg vót.” Akkó húsvét napján délután vót nagy lüvödözés. Úgyhogy halott is vót a faluba. Aztán ez haladt ugye, negyvenegy, hát ez ment negyvenhárom-negyvennégy őszig.

Csantavér, 33.

ANNAK LETT EGY HALÁLOS ÁLDOZATA

– Negyvenegy húsvétkő, akkó gyüttek be ide. Annak lett egy halálos áldozata, ennek a Kozma zenészeknek a nagytatája, az Oszkárnak a nagytatája. Azt Kozma Antalnak hívták. No most, hogy mi okbú, kiment elébük, várta a magyarokat, oszt azok meg lűttek. Erről gyüttek, Szabadka felű egy kis csoport magyar katona lóháton. Meg emerrű, Orom felű is, úgy tudom, hogy gyütt egy valahány. Nem ismerték föl egymást, csak lűvödözés lett a vége nekije. Oszt a Kozma esett áldozatul. Meg itt a Szabadkai útba, nem tudom, a Miklóst tudod-e, a Balassát. Akívül, még egy két-három tanyával volt egy Bordás-tanya, aztat főgyújtották. De most, hogy bementek, oszt úgy-e, vagy belelűvödöztek, mi történt, de a házépület az leégett. De nem sokáig tartott ez a lűvödözés, begyüttek ide Csantavérre, az az egynéhány lovas katona, meg emerrű is, aztán a templomon is meglátszik, hogy itt-ott belelűttek. A puszkagolyónak a helye meglátszik. Aztán továbbvonúttak, de volt egy rövid ideig tartó kis lűvödözés, meg egy halálos áldozata, meg egy tanya lett fölgyújtva. Így esett az a Kozma áldozatul.

Csantavér, 34.

ÉS HOGY MIND TÉVEDÉSBŰ, MIND

– De akkor tudom, hogy tizenhárom halottja lett, a magyarok ahogy bejöttek. És hogy mind tévedésbű, mind. Örömükbe. Az egyik ilyen éjjeli szolgálatos vót, oszt szaladt az úton, a magyarok meg lelűtték, mert partizán. A másik a padlásrú leste, akkó észrevették, akkó észrevették, lelűtték. Ilyeneket tudok.

– Meg azt mesélték, hogy a magyar katonák egymásra lűvödöztek?

– Hát én nem tudom a részleteket, de mondom, azt a, itten, mikó a temetőbe, mikó már itt laktunk, és kimentünk, hogy itt vannak eltemetve, hogy egyszerre. Vót köztük egy bocskorosnak a fia, ez a Radišátú. De nem horvátországi, hanem Szerbiátú vót itt, valamit tanult a bocskorosnál.²² Az semmi, ártatlan gyerek, és azt is lelűtték. Meg ilyen tévedések vótak.

Csantavér, 35.

AKKOR ÖRÜLTEK A NÉPEK, HOGY HÁT MOST MÁR
MAGYAROK VAGYUNK

– Hát, gyüttek ott a faluba, a népek, meg kajabálták, hogy begyüttek a magyarok. Akkor örültek a népek, hogy hát most már magyarok vagyunk, magyarok leszünk, hát örültek akkó. Éppen így húsvétra gyüttek be, úgyhogy fogadták a katonákat tojással meg sonkával, kinek mi vót. Esetleg egy kis kalács, kinek ha jutott, illyes-mivel, hát örültek nekik.

Csantavér, 36.

²² Bocskorkészítőnél

Ő GARANTÁLT MIÉRTÜNK

– És akkó no, húsvét napja vót, asziszem húsvét, mikó jöttek befelé a magyarok. És apám megkérdezett egyet-kettőt ottan, hogy hány éves vagy, fiam. Mondja, hogy húsz-huszonegy-kettő. Ó, aszongya, azóta várunk benneteket. Hát most nem is tudom. Mondjuk, Csantavér... ott is születtem. Ott születtem, és negyvenötig ott laktunk...

A másik, hát ott a piactér, akkó még az asztalok nem vótak, csak egy sima terület vót ottan. Apámmal elmentünk délután. És ott a Sandrikék előtt vótak egy ötvenhatan emberek. Meg mondom, én is ott vótam apámmá. Ott vót fölállítva a konyha, meg a mit tudom én, és egyszer csak egy katona, vagy valamilyen rangja vót-e, ilyen altiszt vagy kicsoda-e, csak odagyün, hogy mindenki... mert jeleztek, hogy valahun van valami, mindenki, civilek takarodjanak be. És bementünk a Sandrikéknak a kapu alatt. És egy kis ideig ott voltunk, valamelyik kinyitta az ajtót egy kis résnyire, hogy kinézzen, hogy mi történik, mi van. Odakajáltottak,²³ hogy csukják be az ajtót, meglátták, hogy csukják be az ajtót, odalüvünk. És nem telt bele úgy, lehet még tíz perc se, már gyütt kettő katona, és akik ott vótunk mindnyájan, én is a többi sorába, apám mellett. A Sandriknak a feleséginek a kislánya, hát az vót olyan négyéves, három és fél, négyéves körű, a karján vót. És kiizéltek oda bennünket, kitereltek, és nem tudom, apám mondta, csak már elfelejtettem a nevit, tűzoltókbó vót, ilyen tűzoltó parancsnokféle valami, és az izélte, hogy ezek az emberek nem olyan izék. Ő garantált miértünk. És akkó elengedtek bennünket, hogy vissza be köllött menni.

A másik: a Kopasz soron, ott a Györe utcája, ott ment egy szakasz katona. Két civil, hát barátok voltak, de az egyik kommunista vót, a másik meg nem, de hogyhíjják vót. Azok meg a gyalogjárdán, és vitatkoztak, mert így, mert úgy, majd ennek vége lesz, nem mindig tik lesztek az urak, meg ez, meg az. Addig erre, addig arra, hogy a kommunista agyonlütte a miacsudát. Pisztolya vót neki, elővette a pisztolyt, ott, menet közben agyonlütte. A szakasz katonából egy csak szépen kilépett, a puskát levette a válláról, oszt durr. Az meg agyonlütte a másikat. Ott, menet közben. A szomszédék, anyám átment emerre a felire a Sár utcának, ott volt előttünk a híd, ilyen deszkahíd. Ilyen széles, mint az asztal, keskeny. És ott valahány asszonyok beszélgettek. Egyszer minekünk a nagykaput kinyissák, tódul a nép arrú. Uramisten, aszongyák, hát micsoda? Mert mink nem vótunk otthon, már amott vótunk bent, a piactéren, csak anyám mesélte. És aztán tudódott ki, hogy mi történt. Az ottani nép abbú az utcábú, persze hogy ott lüttek kettőt is, vagy hármat, kettőt. Menekültek, és nem mertek kimenni az utcára, hanem a kerteken körösztü. Végszomszédok, és akkó a mi portánkon, nem tudom milyen kerítés vót ott hátul, ott özönlöttek. Nem tudom, mennyi népek vótak.

És utoljára akkor láttam egy katonát, ott vót szintén a Faragó-bóttól arrébb. Ott vót egy alacsony vidék, oszt a háznak az első fele mán nem vót meg, hanem csak úgy bejebb vót egy darabja. Rossz ház vót, nem lakott benne senki. Itt a csetnik, ott a

²³ Odakiáltottak.

csetnik, amott a csetnik. És itt van fönt a padláson, mondták a népek, mindenki ottan. És a katona fődobott egy gránátot. A gránát nekiszállt a horogfának, oszt visszaesett. És az egyik térgyit, a térgye, hogy mi lett vele, de láttam még a sebet még frissen. Mert akkó gyüttünk nyilván visszafelé tán, oszt odamentünk... az Utasiéknál vót, ahol a nászék laknak, nyilván a második ház. Ott vót, szabad gang vót, oszt ott nem tom, mi vót leterítve, suba. Ott feküdt, oszt nagyjábú már be vót kötve neki. De csupa adta vér vót neki az összes térgye. Oszt akkó mondták, hogy mi történt ottan.

Hát állítólag egyet, valakit, ott az ártézi kút körü, ottan egy gyanús valaki szerb vót, és akkó... De ott nem történt semmi galiba, csak két katona észrevette, egyszerű katonák. És az egyik a másiknak, az egyik hátúrú megközelítette, és elfogta, emez meg, vót neki néhány kézigránát a kabát alatt elhogyhíjjákóva.²⁴ Elszedték tüle, de hogy aztán mi lett vele, mi se, nem tudom. Elvitték, de hogy aztán mi történt vele, nem tudom. Ez az egy vót, aki mondjuk ellenség vót.

No, most egy másik: énnekem egy nagynénim, apámnak a hűgának az ura, különben az bunyevác vót, de az is ilyen kommunista vót, aztat meg mán megfogták. Hogy hogy vót, csak ahogy elfogták, bekísérik, oszt ahogy nagyon sok nép vót minden irányba, ott valahogy sikerült egéruat nyerni, mert nem vót se megbilincselve, se semmi. Egéruat nyerni, és sikerült neki eltűnni. Úgyhogy végig kint, Orahovótú²⁵ lejjeb, ott egy tanyán, a Kopunovics, ezt a pálinkafőzőt tudtad itt Dušanovón? No, annak az apjáiék ott kint laktak, még Orahovótól jóval lejjebb, ottan egy tanyán. És azokhon ki, és aztán csinálták, nyilván aztán csinálták kint a szérűben, kint egy ilyen bújöhelyet, ilyen bunkert. És ott vészölte át egész ezt a rendszert. Akkó gyütt elő, mikó... Mink tudtuk, meg én is tudtam, meg mondjuk, sokan tudták, de minékünk nem vót ellenségünk. És aztán gyütt elő, Luko sógornak híttuk, mert Lukács vót a neve neki. Crnkovics Lukács.

– A templom előtt is lőttek... Arra emlékszik?

– Hát valami lüvödözés vót állítólag, mert amit mondtam az elébb, azé lett razzia ott az izén, és azé izétek minden civileket, hogy tűnjenek az izébü e. A láthatárrú. És azé köllött nekünk is. Valami lüvödözés vót, de arrú nem tudok, mert mi lent vótunk, vagyis ott vótunk a Sandrikék előtt, és ott, onnan néztük a terepet, és minket is ott bezavartak, meg mondom, ki is vezettek. És aztán egy tűzoltó valaki vót, nem tudom, minek hívták, apám ösmerte. Ilyen tűzoltóparancsnok vót, és az mondta, hogy ezeket az embereket...

– És a Nagygödörnél, ott akit lelöttek a kapuról?

– Jaj, várjá, várjá! Majd mingyá megmondom. Még ez is benne van az izébe. Az Oszinak a tatája, nagytatája nemzetör vót. Civil, meg puska a vállán. Emitt bót van a sarkon, meg mellette vót a kocsmá. Ott volt a Zatykónak a kocsmája. Hát ott is, mert mondom, ez húsvét napján vót, ugye ital, meg mindenki kínálta a katonákat. Itt a hogyhíjják, amott valaki meglátta, hogy... Az izé meg csetniket keresett hátul, a gödör mögött, a kertbe.

²⁴ Eldugva

²⁵ Zentagunarastól

– Az öreg?

– A Tóni bácsi. És a puska nála vagy a vállán vót-e, nem tudom, csak az ott ment, az civil, az csetnik. És az egyik katona megállt, a másik a vállára tette a puskát, oszt megcélozta, oszt onnan a kocsmátú kilűtték. Pedig azt tudod, nem olyan közel van. Hát van háromszáz méter, ha nem több, a gödörrel együtt, mert a gödörnek a túlsó felin vót. Úgyhogy... várjal csak! Mit is mondtak, hogy hány halott lett? Ott a Kukac soron kettő, meg a Tóni bácsi, meg a... Ki még? Nem tudom.

– Hát a Nagykocsmánál... falhoz állították...

– Igen, igen, igen, igen! És azt az ötöt azért vitték el. Konkrétan a Vásárhelyi Jóska bácsi egy nagy derék ember vót. Olyan nem kövér, de olyan nagy, száraz ember, csontos vót. Valamikor a bót előtt, a Krausz-bót előtt is vót két karó, meg vót egy ilyen fa rajta. És ilyen lemezbű vót, rajta vót az ásó, lapát, söprű kirakva.. És a szerbek, ez előtte történt egy-két nappal, mikó már itt vótak a közelibe a magyarok, és összeizétek a szerbekkel. Összevitáztak, és állítólag az egyik izét tán levágta, az egyik fülit meg az arcát az ásóvá. De onnan szedtek ütlegeket, abbú az izébű, a Nagykocsmának van srégen által. Igen, ez előtte egy-két nappal történt, már mikó a szele közel vót. De amikó még vótak itten szerbek, de aztán hova lettek?

Tornyos, 38.

AZT MONDTÁK, HOGY A KORMÁNYZÓ ÚR IS JÖN

– Moravicáról gyűttek, lent voltunk a központnál, és Újvidék felé fordultak. Biciklis négyes sorba ment a katonaság. És egy, hát nem tudom, hogy a topolyaiak ismerték, valamilyen Tolcsi. Azt meglátták, hát az összes nép fölocsúdott, meg ordított, hogy a Tolcsi, a Tolcsi. De hát nem volt neki ideje, mentek le Újvidékre. De akkor nem, kint voltunk még.

Ja, most azt akarom mondani, hogy mikor a szerbek mentek el ugye, azoknál is maradtak így vissza (fegyverek). A nemzetközi vagyis, hát akkor már nemzetközi, vagy nem tudom, milyen út volt. És egy árok alá, volt egy szállásról kivezető híd, ilyen, annyi, hogy egy ember befért. Ketten bementek vagy bemásztak. Az egyik erre volt fordulva, a másik emerre. És mikor gyűttek a magyar katonák, rájuk lőttek. Ugye azok nem tudták, hogy honnan lőnek. Azok ilyen kisebb tankféle volt, géppuska volt ottan, és akkor, hogy mondjam, eltalálták a híd alatt is, de viszont a családot is tán, nem tudom, hogy hányan voltak. Igen, az asszony piacon volt. Otthon volt a férje meg az apósa, és sajnos a két férfi meghalt. Később beszéltünk mi azzal az asszonnal. Nem tudták, hogy honnan lőnek.

[Ja, most emezt még, hogy várták a magyarokat. Ez meg valamelyik faluba volt, ezt csak hallottuk, ugye. A tiszt ment elől, és egy szerb lány... Nem hiszem, hogy veszélyes, mondhassuk. Hát akkor majd én mondom, jó? Szerb pap lánya fogadta a tisztet csokorral. Tiszt szépen fogadta a csokrot, hogy megcsókolja a lányt, és a csokorba pisztoly volt, és a tisztet agyonlőtték.

Borzasztó dolog, az ember alig meri mesélni, hogy ilyen megtörténhetett. Jól mondta, mert meg lehet érteni, meg, sajnos.]

Azt mondták, hogy a kormányzó úr is jön, de nem jött. Akkor már a tanítás megkezdődött. Akkor minket kivezettek a város legszélére, Szabadka felé. Mi voltunk az elsők, akik vártuk a bejövő honvédeket, vagy nem tudom, ugye gyerek voltam én akkor még. Szépen ott sorba álltunk. Na, és ott bent a templomnál, itt voltak szavalatok, meg, gondolom én, nem láttuk, de később hallottuk, hogy egy hölgy valamilyen hazafias verset szavalt. És azután később, mikor változás lett, akkor a körme alá vertek szöveget, hogy szavalja el megint, ezt hallottam, nem tudom, de igaz volt. Erről a fogadtatásról, ja, tudom még azt, hogy mi mentünk vissza, és nekünk nem mondták, hogy tapsoljunk vagy éljenezzünk.

– Melyik iskolába járt akkor?

– Polgári iskola volt. Szerb időbe, Jugoszlávia alatt is polgári volt, meg a magyarok idő alatt is. És akkor a nép minket azt mondta: „Fúj, fúj, polgáristák!” Nem tapsolt, meg hasonló, hát nem tehetünk róla. Azért mink szépen álltunk, hát nem tudtuk, hogy ezt úgy köll. Akkor, hát ezt nem tudom, volt-e országunk, nem tudom.

Magyaros ruhákat, igen magyaros ruhákat készítettek. Persze nem tudták, hogy hogy köll azt is csinálni, úgy csinálták, ahogy tudták. Fehér ingváll, piros plusz zöld kötény és kész. Akkor az volt. De mikor jöttek a tanárnők, akkor meg már igazi kalocsai ruhát csináltak, ami nagyon szép volt. Vasárnap mentünk a templomba, az iskolába gyülekeztünk, és akkor testületileg minden lányon olyan szép ruha volt. Na, lehet, hogy gazdagabb városokba készítettek olyan hosszú díszmagyar ruhákat, azt nem tudom, Topolyán nemigen volt az... Azonfölül a Bocskai-ruha lett. Sötétkék szövetű zsinór. Fiúknak, lányoknak, fiataloknak ez volt.

Topolya, 51.

LEGJOBB VÓT OTTHON LENNI

– És milyen hangulat volt, amikor a magyarok bejöttek Pacsérra?

– Hát nagy örömmel vótak, nagy örömmel vótak... Hát, hát örömmel fogadták. Meg éppen husvít vót, akkor mindenki főzte, festette a tojást, vitték a katonáknak. Akkor tudod, Pacsíron vót egy és más, ott az országút mellett vót az a Berberic-tanya. Azok a hülyék! Az öreg Berberic meg, meg vót neki a Boško fia, az öregebb vót, meg okosabb. Az elment otthonrú, és így megmaradt. Hanem az a kis hülye fia, az együtt vót az apjával, aszongyák, hogy kilűttek, de nem lűttek le senkit, csak kilűttek a padláslyukon. Hát mit gondoltak űk? Mikor vonulnak?!

Hát gyűttek azok kocsival, meg gyalog is, meg mit tudom én, ott az országúton is gyöttek meg a kövesen is egyszerre a magyarok. És űk akarták megállítani.

Szépen bementek értük, és kocsi után kötötték, és úgy hajtották a lovakat, és azt mondták, hogy ott a piactér, valami fára felakasztották űket. Na azért vót ilyen is. Meg aszonták, hogy a katolikus temetőből, valami kriptába belebűjtak, onnan is

kilűttek. Akkor állítólag azt is mondták, hogy a mi templomunkbul is (a református templomból) lőttek, és úgy összelőtték a templomtornyot, hogy aztán csináltatni kellett. Csete²⁶ az... Nem tom, beruokolhattak a papok is, mert nem vót itthon Csete.

– Abban az időben már Csete volt a lelkész itt Pacséron?

– Csete, Csete vót. A gyerekik még nagyon kicsik vótak, és aszonta Cseténé, hogy de mi is bementünk a pincébe, mert hallottuk, hogy ágyúznak. Ágyúzták a templomot. Rettenetes vót, borzasztó vót...

– Merre vonult a magyar katonaság, a főúton vagy a határon keresztül?

– A kövesen... valójában, akik a bajai országúton érkeztek, azok is csatlakoztak, és itt a kövesen vonultak tovább.

– Az azt jelenti, hogy két csapat is érkezett a faluba?

– Igen, két csapat gyött, és itt mán csak egy vonalon mentek Morovica felé.

– Várták őket kint az emberek az utcán? Virággal, tojással?

– Nahát, szóval virággal nem nagyon. Virággal nem nagyon vótak. Nem mert így senki, na meg mán, mikor kezdték híresztelni, hogy rájuk lűttek, akkor mán kezdett mindenki úgy megijedni is, tudod...

– Országzászlót tűztek ki valahova?

– Ojaj! Majdnem mindenkinél vót már készítve zászló. Hát mán tudni lehetett ezt. Csak hát nagyon rossz víge lett. És aszonták, hogy ez a razzia is nem azért vót, mert itt Pacséron is vót incidens, hanem ott Újvidékné, Csúrog, Zsablya. Ott hülyültek meg nagyon a magyarok, és aztán mink ittuk a levit. Mán nemcsak mink, hanem az a több ezer, akit összeszedtek. Aszonták, Zomborba is... busz megálló vagy mit tudom én, mi van ráépítve. Fene tudja, hogy hányan vannak ott lent. Topolyán is nagyon sokat elintéztek...

– Mi változott meg azután, hogy a magyar hadsereg bejött? Jobb volt a hangulat?

– Hát jobb vót. Most így, hát nekünk jobb vót. De hát nem bántották a szerbeket sem azután.

Például nekem is vót egy osztálytársam – mer hát itt is úgy vót, hogy ötödiktől szerbül kellett nekünk is tanulni –, Šašanski Radojka vót. Olyan idős vót, mint én. Kocsira vótak pakolva mán szegények, azok mán akkor, amikor a magyarok itt vótak. És valahun ott a Juhász-ház előtt, vagy kicsit arrább, nem tudom, Nagy Albuséknál? Aszonták, hogy bele lett fordítva a kocsijuk az árokba. Űk meg... vót egy fiuk valahol, de arra meg aszonták, hogy tengerész vót, nem vót itthun. És a lány meg az apja, anyja, azokat meg kísírtik oda, a temető ahun van a bejárat. Akkor a sarkon, ahun fordul el a temető irányába, ott vótak még összeszedve szerbek, hogy kik, nem tudom pontosan, de ez a család ott vót. És ezeket is ott lelűtték. Most hogy ezeknek mi bűnük vót...? Hogy ezek el akartak menekülni. Hogy nem vót egy magyar, hogy nem mert senki szólni...? Hát én nem tudom elhinni, hogy azoknak bűnük lett vóna. És aszonták, hogy a lányt nem vót lelke a katonának, hogy lelűjje, és félrelökte a lányt, az meg visszament és odaállt az anyja elé. És lelűtte. Képzeld el! Azért itt is vót oan, ami nem szép dolog. És a magyaroktul. Meg aszonták, hogy vót oan is,

²⁶ Az akkori református pap.

hogy találtak italt, vagy adtak nekik, és akkor vót részeg is köztük. Lútték erre-arra. Akkor ráfogták, hogy innen lútték, onnan lútték... Nem vót hiteles, amit csináltak. Hogy most a toronybul lútték-e, azt is ki tudja. De tán azt mondják, hogy lútték. Mert mán romlott a helyzet. Egyszer csak gyön apukám, aszongya: „Sehova, mert hallom, hogy errül meg arrul... a golyók...” Szóval lútték. Aszongya, el ne engeddd! Szóval ha minket elengedett vóna, szaladtunk vóna, biztos. Aki szalad, azt lelüvik. Szóval ez vót akkor. Veszélyes vót. Legjobb vót otthon lenni.

Pacsér, 41.

VÁRTUK VIRÁGGAL, AKI NEM VIRÁGGAL, AZ CSAK ÚGY LEMENT

– A magyarok jöttek negyvenegyben, nagypénteken érkezett az első őrség, azok kerékpárosok voltak. Én ott vártam őket, ahol a futballpálya van, meg a Bor utcában születtem.

Velem volt a szomszédom, a Bosznár meg a Lackó Pista, mind a ketten meghaltak. Mi ott voltunk, akkor lótték Pacsérről, a víztoronyból, odalótték, ahol mi voltunk, mert irtó rossz gyerek voltam, eleven, úgylát mindenben benne voltam. Lopni nem loptam, senki pénzt el nem vettem, de eleven voltam. Jöttek előbb a biciklisek, utánuk jöttek a huszárok, utánuk pedig jöttek a nehéztüzérek, aztán jött a gyalogság. Vártuk virággal, aki nem virággal, az csak úgy lement, vártuk őket.

Előtte pár nappal jöttek a németek három repülővel, mentek Belgrádba, az cikázott a vasút fölött Moravicán, úgy emlékszek, mintha most látnám. Nem lótték, csak lejöttek, leszálltak nagyon alacsonyra, és elmentek. Azt lehet mondani, hogy mikor a magyarok jöttek be, nem volt egyáltalán ellenállás, a szerbek azok éjjel mentek, mi meg a temetőből lestük, mikor vonultak el Pacsérről. Mert Pacsérnak fele szerb, és onnan mentek el a szerbek, akiknek politikailag biztos volt vaj a fejükön, és azok elmenekültek, mentek ott Szerbiába, arra lefelé mentek.

Bácskossuthfalva, 43.

HÁT ELÉG SOKÁIG VÁRAKOZTUNK, ÉS AKKOR EGYSZER CSAK MEGJÖTTEK

– Amennyire emlékszem, ugye 1941 húsvét táján jöttek be, hát ugye, oda lettünk, hogy is mondjam, vezényelve, faluszinten, jöttek itt, hogy most ki jött nálunk szólni, házról házra, hogy be kell, hogy várjuk a magyar hadsereget, azok Csantavér felől fognak érkezni. Hát elég sokáig váraкоztunk, és akkor egyszer csak megjöttek. Egy lovas menet, meg el is vonultak... továbbmentek a szenttamási úton. Hogy merre mentek, nem tudom.

Na, most a váltás ott történt, mi azt vettük észre, hogy az elemista idáig a tanulmányai most szinte márú holnapra magyarul folytatódta. Megváltozott ugye, úgylát hogy a tanítónő miután magyar nemzetiségű volt, akkor az első dolga az volt,

hogy vigyük be az iskolába az összes szerb nyelvű könyveket. Tehát a bukvárt,²⁷ a történelemkönyvet, amit, volt magyar könyvünk is, de én megmondom őszintén, hogy először azt gondoltam, hogy nem viszem. A könyv az könyv. Már akkor is szerettem. De akkor nagyon mérges lett, merthogy sokan nem vitték be, nem tom, a végén csak bevittem. Aztán mindig bántott, hogy a bukvárom, meg az én nevem. Nem maradt meg. Igen.

Zentagunaras, 56.

NAGYON NAGY ÖRÖMMEL VÁRTUK

– Nagyon nagy örömmel vártuk, úgyhogy a temetőbe is mentünk szedni a virágot, meg otthonrú is, a jácint meg a csillagvirág, meg a gyöngyvirágot, hogy bírjuk dobálni elébük. Hogy ez a szívélyes fogadtatás meglegyen. Úgyhogy nagyon örültünk, meg ők is nagyon kedvesek voltak hozzánk, mutatták az örömet, hogy ők is örülnek, nemcsak mink. Mink a falu szélin laktunk, mingyá, ahogy gyűnnek be a falu szélin, meg amárrú vót egy pár ház, meg mingyá tanya, de én még gyerek vótam, negyvenegyben tizenegy éves. És akkó Magyarországrú gyűttek a tanítók, csak tiszta magyar. És akkó tudod, hogy vót? Ha nem tudtad, akkó padra ráfektetted, bugyi nem vót divatba, meztelen fenekére vágta ám ilyen... És akkó én, aztán kitűnő tanuló vótam, de má nem mentem iskolába, kerültem. Elmentem erre-arra, mikor mentek az iskolábu, én is mentem haza.

Mink aztán mentünk egy német tanyára, ott Ephert Franz, Ferenc. És négy évig ott vótunk. Mikor partizánok gyűttek, akkor ők elmenekültek. Megijedtek. Csatorna mellett volt, magyar katonák jártak oda mihozzánk, egy magyarországi borbély volt, az apámat járt nyírni meg borotválni. Még szerelmes is lett belém, de tizenegy-két éves, az meg... Azt mondja, majd megvár ú, meg majd gyün értem, de soha többet. De hát én nem akartam, vad vótam meg szégyenlős, meg... És ez a német, mikor ők mentek, menekültek, akkor aszongya, Gábor, a tanyát, ideadta a papírokat a fődrú, meg minden, mind a tied, neked adom. Meg a családodnak. Ha valamikor visszagyüvök, felezünk, hogy mienk. De hát mitülünk elvették a papírokat.

Zentagunaras, 58.

HÁT NEM MERTÜNK SENKI SE, SEHOVA SE MENNI

– Nagypénteken a jugoszláv hadsereg jött a frontról haza, Bezdán, Béreg, arról a környékről. És hát mi kérdeztük őket, ismertük az embereket, nem is én, hanem a mesterem kérdezte őket, hogy hát mi van, mi történik. És ők mondták, hogy föl-bomlott a hadsereg. Mindenki menekült, amerre akart. És olyan tizenegy óra felé hallottunk valamilyen zúgást. És azt mondja a mester, menjek oda, nézzem meg, hogy mi van. Nekem itt volt a piac, ide köllött menni, és ez a fíutca Zomborba.

²⁷ Ábécéskönyvet

Pontosan, ahol van a mozi. Odamentünk, odamentem megnézni. Hát jött egy tank. Befutott egész izéig, a mozi elé, volt ott elég sok nép. Voltak ott legalább, hát mondjuk, egy negyvenen-ötvenen is voltak talán. És akkor megállt, és akkor egy ilyen kis ablakon kinézett egy valaki, katona, hát nem katona, hanem tiszt volt. És csak annyit kérdezett, hogy mondjuk meg, hogy merre van a jugoszláv hadsereg. Hát volt, aki tudta, már, hogy merre van. Én nem tudom, én gyerek voltam, nem nagyon törődtem vele. Mondták, hogy átmentek, és hogy a hidat felrobbantották, és nem bírnak átmenni rajta. Akkor a kis tank fogta magát és visszament a nagyállomás felé, vagyis az állomás felé, és akkor nem sokkal, egy órára rá, akkor jött a magyar hadsereg, jöttek a tankok, ha jól emlékszem rá, vagy öt vagy hat tank bejött. Pontosán a mi üzletünk elé. És akkor megálltak, és akkor jöttek még valamilyen harci felszerelések, annyit tudok, hogy kivonultak, Zomborba van egy nagy tér, a városházának a háta mögött. Na, és akkor ezek mind odamentek, ez a rengeteg nép. Az a nagy tér, az mind tele volt néppel. Voltak motorkerékpárosok, mit tudom én, hogy is nevezték őket. Hát örült mindenki.

Én mint, az én szakmám hentes és mészáros, most már nyugdíjas vagyok. És az én mesterem pedig elfogadta a magyar hadsereg ellátását a hússal. Annyit tudok, hogy a húsvét napján is el kellett mennem a vágóhídra. Ez fontos, azért mondom, mert ez fontos nekem, és le kellett vágnunk két nagy jószágot, amit hétfőn reggel át kellett adni a magyar hadseregnek. De abban a húsvét napján délután négy óra felé, akkor kezdődtek el a nagy lövöldözések Zomborban, úgyhogy ki se mertünk menni sehova sem, mert akit megláttak, talán mindenkit lőttek.

– Kik lőttek?

– Lehetne úgy mondani, hogy csetnikek. De hát nem tudom, hogy csetnikek voltak-e, vagy sem. Azok ott csak lövöldöztek. Mert másnap reggel ki kellett adnunk a húst a hadseregnek, és nem mert senki elmenni az üzletbe, hanem én mint tizennyolc éves, tizenkilenc éves, én vállalkoztam rá. El is mentem, odamentem az üzlethő, és ahogy nyitottam ki az üzletet, egyik háztetőről rám lőttek. De hát nem talált el, mert a lövedék egy fél méterre csapódott be tőlem az ajtóba. És utána még egy lövést lőttek utánam, amikor már bent voltam az üzletben. No de, hogy hogy történt, hogy nem, azt most nem mondanám el, mert ő azt az illetőt, aki rám lőtt, azt lelőtték, a magyar hadsereg agyonlőtte. Tudták, hogy honnan lőtt, és agyonlőtték. És akkor én a húst kiadtam, elmentem haza, és ez volt hétfőn reggel. Délután nem mentünk sehova, mert hát nem mertünk, senki se, sehova se menni, akkor láttuk, hogy nagy sok embert kísérnek, a magyar hadsereg kíséri az úgynevezett szerb kistemetőből. Ott találták meg ezeket az embereket. Én akkor így hallottam ezt, kísérték, de hogy hova vitték, azt nem tudom. Az biztos, hogy valami táborba, valamilyen gyűjtőhelyre kerültek. Akkor kezdődtek a megtorlások. Tehát a magyar hadsereget nem a katonaság, a civilek támadták meg, mert akkor Zomborból a katonaság kivonult.

Nagypéntek délután beszélünk az emberekkel, akik jöttek a frontról és azok azt mondták, hogy egy olyan hadsereggel állnak szemben, akikkel nem tudnak ellenállni. Így mondta egy szerb ember nekem, nekünk. Átmentek a csatornán, és

utána a Sztapár–Zombor közt a csatornán, és ott felrobbantották a hidat, és ott csak a szerbség, akik megtámadták a magyar hadsereget. Abba a házban, ahol mi voltunk, oda hozzánk is belőttek.

– A civil személyek?

– Mondjuk rá, pontosan a szomszéd volt, mert megtudtuk, hogy ő volt. Na, és akkor így lassan összefogdosták őket, láttunk, hogy ezeket a személyeket a ún. Lánc-fok, Lánc ez egy piacterület volt. Be volt kerítve, és ott azok a holttestek, ott feküdtek egy hétig, tíz napig, nem vitték el őket, és otthagyták a népnek, hogy... Ilyen megtorlás, volt megtorlás sok, hogy mennyi volt, azt nem tudom, de volt jócskán. És akkor utána ez lassan lecsendesedett, és akkor éltük a további életünket.

Gombos, 115.

GOMBOSON HÁROM FÚVÓSZENEKAR VOLT

[Emlékszem arra, hogy a magyarok mikor bejött[ek], az én apám béres volt, sváb szálláson, itt a töltés mellett volt ez a szállás, valamikor később Lázié lett, meg mit tudom én, Lázi-szállás volt. Az én apám ott béres volt. Mikor, mielőtt bejöttek a magyarok, vagyis mielőtt megtörtént ez a megszállás, vagy visszaszerzés, akkor az én apám bent volt rezervába, tartalékos volt, tartalékos, mert abba a korba esett, amikor a tartalékosokat mindig vitték. Elvitték harmincnyolcba, elvitték harminckilencbe, elvitték negyvenegybe, vagyis negyvenbe.

– Akkor jugoszláv katona volt?

– Igen, igen, akkor még királyság volt. Akkor, akkor is csináltak már olyan dolgokat, ami, ami hát nem úgy kellett, hogy legyen, de hát úgy csinálták, mert valakinek az érdeke úgy kívánta. Ezeket velünk kutatták, és én nagyon jól emlékszem, azon a tanyán voltunk, fent az állomáson, azok a személyzet, mit tudom én, az emeleten, meg azok a, fele állomási személyzetből, voltak olyanok, akik hát itt is laktak, és azoknak mi a szállásról, onnan hordtuk fel a tejet. Arról a szállásról. Én tízéves voltam, tizenegyedik. Nagyon jól emlékszem rá, oda hordtuk fel a tejet. Jöttek a magyarok. Be volt jelentve, nagy húhó volt.]

Volt egy ilyen picike cigány, ilyen görbe lábai voltak, Durkinak nevezték. Az volt az ő beceneve cigányok között, Durki. Családja itt van a faluba. Jön a cigány a faluból, kifelé, mert a Tercsiéknél szokott dolgozni, Milének az apósa a Tercsi Franci bácsi, annál szokott ez a cigány olyan, olyan kezebeli volt, olyan ide-odára. Jön a cigány a faluból, kint vagyunk a töltésen. Az öreg gazda szentiváni német volt, meg én, én a jószágot őriztem, meg hát az öregember is, még a nép, mindenkivel beszélgetett, mert nagyon-nagyon tudott magyarul az öreg Franci bácsi, a sváb. Azzal kérkedett is, hogy ő magyar honvéd tüzér volt az első világháborúban. Jön a cigány. Gyura,

mi újság a faluba? Hú, nagy újság van. Jönnek a magyarok. Jönnek. Sokan vannak? Sokan. Hogy néznek ki? Hát van nekik piros nadrágjuk. Nem tudtuk se én, se az a Jakob bácsi, nem tudtuk azt, hogy a csendörök, a tollasok, a járőr kis kivont szuronnal cirkálnak, de nem a töltésen mennek, hanem lent az aljba, hallották, hogy a cigány mit mond, és feljöttek oda olyan finoman, óvatos, kimért lépésekkel feljöttek. Na, azt mondd már, mondd, koma, hogy milyenek is azok a magyarok, sokan vannak? Hát ugye, ő ismételte, aztán, amikor előkerült a korbács, akkor csúnya kép volt a végén. Úgy elnadrágolták a spurdirt,²⁸ hogy azt hiszem, hogy örökre elfelejtette, hogy piros nadrágban jártak a magyarok. Ez egyik, az egyik esemény, amire emlékszem, amikor bevonultak a magyarok.

Három zenekar volt Gomboson, három fúvószenekar volt, mind a három egyesültek, és azzal a nagy csinnadrattával várták a magyar hadsereget. Nagyon is nagy öröm volt ez, jöttek be, azt várták a katonák, vágták a nagy cipóból, vágták a nagy szeleteket, kínálták a katonákat. Volt itt egy diadalkapu téve, itt a falu végén, itt a Tilernél.

– De az is meg volt csinálva előre?

– Hát mikor, gyorsan fel lehetett azt állítani, felállítottál két oszlopot, keresztbe egy nagy, ki volt írva: Isten hozott. Meg gyorsan a falu végén a tábla, községjelző táblája: Gombos. Kisállomáson ledobták a táblát, azt a kisállomáson is ki volt magyarul írva a vonatállomás, amire én emlékszem.

Ott a nagyállomáson nem írtak fel cédulát, az izére a vonatállomáson, ott nem írták. Vegyes volt, mert kevés magyar ajkú vasutas volt akkor itt, a nagyállomáson. Akkor, amikor ez a hadsereg bejött, gyorsan utána jött a személyzet is, Magyarországról jött a személyzet a vasútra. A magyar személyzet. De azok, akik az első világháború után el lettek bocsájtva, akiket elbocsájtottak, azokat visszavették, szedték vissza a vasútra, szolgálatra. Azokat a szerb vasutasokat, akik itt voltak, azokat szélnek eresztették. Akit az a világháború után elbocsájtott gombosi vasutasokat voltak, aki kezét-lábát bírta, azokat visszavették. Lengyel Máté bácsi, még öregapát is Szontán.²⁹ Még azt is visszavették a vasúthoz. És az által, akik már akkor nem szolgálatra valók voltak, azok a Kerekes Gyula bácsi, nagybácsid, a Sándor bácsi. Annak a Gyula bácsinak a vejét, az Illést, meg volt neki egy Józsi fia, azok bekerültek a vasúthoz, a Sándor bácsinak a fia, Misa bácsi. Sándor bácsi volt a könyves, aki, hogy mondjam, Pásti Bertának meg a, mi volt a neve ennek a gyereknek, istenem. Sándor. Katicának a férje volt. Na, ezeket, akik előtte el lettek bocsájtva, mert magyarok voltak, azokat visszavették a vasúthoz azonnali szolgálatra. Még a magyarországiak nem jöttek, még Magyarországról nem irányítottak ide át személyzetet, addig ezek bent voltak. Volt, aki nyugdíjba ment onnan, a Feri bácsi, a Horváth, az onnan ment nyugdíjba. Akkor már ő először elbocsájtott volt, aztán a magyarok visszavették... Maradt, és aztán lett nyugdíjas innen. Úgyhogy ezek, a Nárαι Pista bácsi, Buzánszki Károly bácsi, Suhajda csősznek az apja, óh, sokan, Pásti Gyura bácsinak a veje.

²⁸ Vélhetően purd (cigány purd) értelemben.

²⁹ Szond

– És negyvenöt után?

– Ezek megint meg lettek indítva. Akkor már megint, hát akkor meg letről hozták. Kukkanni nem tudott magyarul, nem tudott értekezni a néppel. Ez volt a politikának...

– A hidat mikor robbantották fel?

– Mielőtt a magyarok bejöttek, előtte. Egy-két nappal. Igen. Egy vagy két nappal előbb. Akkor robbantották fel a hidat. Kint voltam a töltésen. Én a töltésen őriztem a teheneket, fent voltam a tehenekkel, egyszer csak nézek arra, Duna felé, híd felé, ilyen, minthogyha a láng menne felfelé, a hídon, hogy mi jön, aztán egy kegyetlen nagy robbanás, repültek azok a darabok, meg minden. Akkor azok, azok robbantották fel. Felrobbantották a hidat, de széztüllött akkor már a hadseregük. Akkor már nem volt, itt nem találtak ellenállásra a magyarok. Nem volt semmi. Annak ki volt adva a parancsba, hogy felrobbantani a hidat, hogy akadályozzák meg a magyar hadseregeknek a továbbvonulását. Úgyhogy, de azok nem is számítottak arra, ők nem is akartak átmenni Szlavóniába, ő nekik nem volt ott semmi érdekelttségük, ők nem oda jöttek, ők ide jöttek.

Gombos, 117.

LETTEK VOLNA ITT MAGYAROK

– Tulajdonképpen ellenállás nem volt itt a faluba, mert a zöme magyarság volt a falunak a lakossága, a romák, a cigányok azok kint laktak a Dunáná, azok elenyésző számba voltak csak, úgyhogy nem voltak ők, mostan, most az egész falut ők uralják. És hogyan mondjam neked, a csendőrök voltak, rend... egy pár rendőr volt szerb, erdész, jáger, azt mondják szerbül, hogy hívják fordításba, erdészek és vasutasok, pár vasutas volt, aki, aki szerb, szerb ajkú lakosok, különben általában azt lehet mondani, kilencvenöt százalékban magyarság volt a faluba, és háromezer-háromezer-ötszáz körül volt a lakosság száma abba az időbe. Nagycsaládok voltak.

...a csendőrök azok olyan, úgy beszéltek, mint hogyha, ne mondjam, a magyarokkal is, aszonygya, igen, aszonygya, maguk csetnyik magyarok, aszonygya, aszonta, maguk csetnyik magyarok, igen, aszonygya, könnyen vótak maguk magyarok Magyarországon, na tessék, lettek volna itt magyarok, majd még kapták volna a huszonötöt a fenekükre, hogy beszél velem maga, úgy, ahogy maga énevem, aszonygya (nevetés) hogyhíjjákolt, nem engedett. Hát jó van, ez volt az izé a magyaroknak a, mondjuk a magyarok alatt.

Gombos, 118.

DOBÁTUK ŐKET VIRÁGGÁ... ELSŐ NAP MIKOR, MIKOR BEJÖTTEK

– Hogy fogadtuk? Hát úgy, hogy az vót a probléma, mer tizenennyolc éves korig nem lehetett a kocsmába menni [nevet], és mikor jöttek a csendőrök vagy a rendőrök, akkó igazoltatták a népet a kocsmába. Úgyhogy, hát a magyarok olyan, há emígy

nem vót. Dobátuk őket virággá... Első nap, mikor, mikor bejöttek... Duna felű, elősző két motorbiciklis jött... asztán jött két-három biciklis, és azután meg gyűtt a gyalogság, erre úgy emlékszek, mer mi ott a Dunáná laktunk. Ott van, ott ahol van az alagút... ott várták őket, és ott jöttek úgy, hogy meg itten, meg itten a faluba, a falu végén, itt vártuk, ott az Apel-kocsmáná... Ki lakott ottand akkó? Az izé, Cafris Nanus néniék, az na, azoknak vót vízimalomjuk a Dunán... De mikor bejött ez a háború, akkó elszüllyesztették mind. Vót öt vízimalom a Dunán. És oda hordták, öregapám az halász vót, hát én olyan kisgyerek vótam akkor, mikó fölemeltük a fenékhorgot, akkor fogtunk halat, oszt mindég hozták oda, megvették a búzáat. Akkó öregapám eladta, és ha többet fogtunk, akkó kaptam fél dínárt. Ha többet, akkó egy dínárt, de akkó mingyár vót ott kin bót is, meg minden, és akkó beszaladtunk mind afféle gyerekek [nevet], de még huszonöt parájé is kaptunk... cukrot vagy, vagy valamit... édességet, aszt.

– A malmok még dolgoztak a magyarok ideje alatt is?

– Igen, igen, csak mikó most bejött, bejött ez a háború negyvennégybe, akkor elszüllyesztették mind a malmokat.

– Ki süllyesztette el?

– Há, magátú is az elsüllyedt, tudja, mer hát...

Gombos, 121.

HÁ VÁRTUK ÖKET ABBA AZ IDŐBE

– Hát... olyan tánc annyira nem vót, mer tele vótak katonasággá, és akkó kocsmákba katonák vótak. Csak úgy mentünk, osztán elejibe, elejibe... De hát mind a két kocsmába, a... Tapa-féle kocsmába, ott vótak a parasztlányok, a széles szoknyások, a Beckerékné meg a... hát az úrilányok. Mester, mondták akkó, mesterviselet, akkó nem úgy monták, hogy uri, hanem hogy mesterlányok, azok vótak abba, meg emebbe, ahol az a kulák Goda Kati néni kocsmája vót a másik. Odajártunk mink. Igen, a parasztlányok. Aki népviseletet hordott, az ment egyik szórakozóhelyre, kocsmába, aki pedig... elhagyta azt, polgári ruhába volt, az pedig a másik helyre. Há vártuk őket abba az időbe, hogy hát mostand jöttek a magyarok, majd hát változás lesz, de hát nem sokáig tartott a változás, mer hát aztán nemsokára kitört a második világháború. S akkó aztán, hát nem sokáig, meddig vótak ittend a magyarok?

Gombos, 122.

HÁT HÚSVÉT TÁJÁN VOLT, MERT SONKÁT FŐZTÜNK

– Hát húsvét táján volt, mert sonkát főztünk. Már hangoztatták, hogy jönnek a magyarok. Meg kalács volt, meg készülödtünk. Tizenegy éves voltam. Nagy családból való vagyok, ott voltak a nagynénik, összejöttek. Elkészítettük a sonkát, kalácsot, mindent, hogy... Egyszer meg is hallottuk, hogy, azt nem tudom biztosan, hogy

valaki szól-e, hogy a községháza elé álljunk föl mindannyian. Kicsi, nagy. Elű a kicsik, hátul a nagyok, az idősebbek. Vittük magunkkal a, nagyon örültek a katonák, jöttek, a tálcákon le volt takarva szépen szalvétával. Ki mit bír. Egyik ezt, másik azt. És megkínáltuk őket. Aztán nem sokáig voltak, mert mentek tovább. Nem sokáig volt a beszélgetés, egy pár szót beszélgettünk, örültünk, és akkor hazamentünk.

Doroszló, 104.

AZ VOLT A LEGSZEBB KOROM IS, TIZENÖT ÉVTŐL

– Hát nagyon örültünk. Az volt a legszebb korom is, tizenöt évtől. Nagyon örültünk. Vártuk a honvédokat virággal meg étellel meg itallal. Meg tánc is mindig volt. Összejöttünk itt a falu közepin. A zenészek muzsikáltak, táncoltunk. Istenem, fiatal voltam! Tizenöt éves. Huszonhatban születtem. Nagyon szép éveim voltak azok. Azok a negyvenes évek. Igen, mindenhol bent voltam, a Gyöngyösbokrétába,³⁰ meg itt a faluba is, ha valami előadás volt, akkor mindenbe részt vettem. Sokat szavaltam meg énekeltem, meg táncoltunk, meg minden volt.

Doroszló, 105.

OSZT HÁT HONVÉDOK GYÜTTEK ARRA SZTAPÁR FELŰ

– A negyvenes évekbe kilencéves vótam. Nagyon má harmincnyolcba, harminchébe, akkó készülődtek a háborúra, a szerb katonaság, Péter király. Akkó kezdték meg ásni ezeket a tankfogó árkokat, összevágták a fődeket, mindent. Nagyon-nagyon készütek, csak a technikájuk nagyon alacsony vót, kicsi vót a technika. Ökrökkel húzatták az ágyúkat, még akkó abba... Meg öreg fegyverjük vót... Negyvenegyre elvégezték, negyvenegybe megindútak a magyarok ide be. Ugye elősző a németek indútak meg. Beográdot lebombázták, és teherautókkal, autókkal mentek akkó, húzatták az ágyúkat, a szerb katonaság szétment. Nem vót semmi se, könnyen leszaladták Jugoszláviát. Šestog,³¹ április hatodikán, akkó bombázták Beográdot. Mindent lebombáztak. És negyvenegybe, akkó meg húsvétra bejöttek a magyarok.

Kimentünk a Tallósi-gyárhó mi, gyerekek. Osztt hát honvédek gyüttek arra Sztapár felű, kerékpározók gyüttek elősző. És akkó szaladtunk elő, gyerek. A honvédek meg főszedtek, magyarú beszélnek, főszedtek bennünket a kerékpárra. És

³⁰ A magyarországi Bokrétás-mozgalom mintájára 1936-ban Gomboson megszervezett Gyöngyösbokrétán először a nyugat-bácskai „viseletes falvak” (Doroszló, Gombos, Bezdán, Szilágyi) néptáncosai vettek részt. Ebből a találkozóból bontakozott ki a mozgalom, amelynek tagjai a világháború alatt az országos rendezvényeken településenként jelentek meg. A háború után a vajdasági magyar néptáncagyomány éves szemléjévé alakult.

³¹ Hatodikán

a Tallósi-gyárnál, mostand ottand van az átvevőhely, a zenekar fogadta, meg sok nép vót kinn. És akkó ott megálltak a honvédok. És akkó zeneszóval mentek be. A községháza akkó még nem vót, ez a más, csak az egy köves út. Benne akkó, hát így zeneszóval mentek. Mint afféle gyerekek. Mesztéláb vótunk má, tudom. Akkó a községházáná megálltak, ott tartottak beszédet. Akkó megkínálták őket borral, mézeskaláccsal, meg ilyen... De nem sokáig vótak, és folytatták tovább az útjukat... Akkó ilyen nótákat röndöztek, így este nótaestéket. Akkó má gyütt... akkó láttam elősző minkrofont.³² Benn út az autóba, és mondta. Ezek, Vilma nénéd meg ilyen nagylányok kaptak szép nagy Horthy Miklós-képet. Bártol Pisti bácsi fogadta őket. Ő vót akkó a nem tom a, most ott a községháza mellett. Ez fogadta őket. Meg hát a helybeli magyarok. Meg nem tom, ezek, akik össze. Különbe a plébánia előtt, ott útek le. És akkó hát kaptak bort. A Pisti bácsi megcsapót nem tom hány hordót. A kulacsukat, nem kulacsuk vót, hanem csutora. Azt tötöttük meg mink, gyerekek. De a honvédok nem mentek. Akkó ottan má moziépület... ott az mézeskalácsos vót. És az onnan mézeskalácsot, és nem tom. Nagy szeretettel fogadtuk őket. És öleg az hozzá, hát gyütt az egyik csapat, gyütt a másik csapat. És ugye hát mentek... rendelkezéssel tovább. De azé megmaradt az a szép emlék. Ott láttuk a... és nagyon szépen fő vótak ötözve. Kulturáltak meg műveltek vótak. Nem úgy, mint a partizánok, mikó bejöttek.

Doroszló, 107.

OTTAN RETTENTŐ NAGYON ÖRÜLTÜNK NEKÜK

– Arra emlékszek, hogy nagyon örültünk nekik, ha szabad ilyent mondani. Mert tényleg jöttek huszárok is. Már akinek volt bokkrétája otthon, az adott nekik. A sapkájukhoz tűzték. Meg slingelt zsebkendőket adtunk nekik, meg nagyon, nagyon. Akkor a községháza mellett lakott a Bartol Pisti bácsi, az ott megállította őket, és az ott bort meg tejet, vagy ki mit akart, mindent adott nekik. Ottan rettentő nagyon örültünk nekük. Ezt mondhatom, hogy örömmel fogadtuk őket. Népviseletbe fölöltöztünk, meg volt, aki verset tanult direkt erre a célra, fölmondta. Minden, amit lehetett, mi megadtunk nekik. Örültünk nekik, minálunk semmi bántódásuk nem volt. Magyar falu volt, ők meg magyarok voltak, és ez így volt.

Hát országzászló lett itt felállítva a Bártol Pisti bácsi előtt, de én azt nem tudom, hogy ki tette azt oda, vagy honnan hozta. Azt sem tudom, most hol van. Azt tudom, hogy az alapja az le van dobva ottan, ahogy megyünk a temetőbe ottan, bal felől, minek mondják? Mosztonga³³ volt régen, oda le van dobva. Volt ott turulmadár is rajta, de az hová lett, meg... ezeket nem tudom. Vártuk. Nem féltünk, hanem vártuk.

Doroszló, 108.

³² Mikrofont

³³ Nyugat-bácskai folyócska, többek között Doroszló határában is folyik.

MINDEGYIKNEK VOLT A KEZÉBEN EGY KIS MAGYAR ZÁSZLÓ

– Hogy várták a magyarokat?

– Sütöttünk, főztünk. Hát örültünk, mikor gyűttek a magyarok. Zenezó, Csibili banda.³⁴ Le vannak véve. Hát igen, de nem sokáig. Mindig mentünk a misére, volt a párta mindegyünknek a fején. Leventelányok. Meg voltunk fésülve, mindenkinek párta a fején. Negyvennégyig vótunk magyarok. Nagylányok, a Cseke Juli, a Tallósi Erzsinek az anyja meg ez az Ilus meg a sarkon az a Schütz Ilus. Nagyon szép volt, párostul, tudod, leventelányok pártával, piros.

– Hogy voltatok fölöltözve?

– Hát misére. Akkor fönt, ahun a Hegedűs bótja vót, az volt a leventéknek az otthona. Ahun a Zsuzsika lakik, az volt a leventeotthon. Az vót a, úgy hívták hogy Nagy-kocsmá, mert a Nagy Feriéké... Ott táncoltam én is először, mikor kicsike voltam. Bújtam, oszt a kokostollasok kizavartak. Ne bújjak közibük, mert az a két év számított. Nagy Józsi, Nagy Feri meg a Nagy Pista, aki lefektette a lovat. No, azok voltak. Nagy Pista, aki lefektette a lovat, mert mi ott laktunk a szomszédba. Azok voltak a kocsmárosok, az volt a leventeotthon. Az.

– Ott gyülekeztetek mise előtt, meg mise után is?

– Meg utána is. Minden vasárnap. Mindég a zenészek kísérték bennünket.

– De két lány ment?

– Kettesével. Elöl mentek a nagyok, azok jól kiléptek. Szépen, zenére bírtak lépni. Mink meg, ezek az aprók hátul úgy siettünk, siettünk, mert lemaradunk. Meg leventeruha is vót.

– Ugye olyan zödes?

– Nem, az a németeké vót.

– Hát milyen ruhába gyűttek oda a misére a leventék?

– Hát a leventeruhába.

– De hogy nézett ki?

– Hát itt van, zöldes. Olajzöld.

– És maguk?

– Mi viseletbe. Dorozslói viseletbe. Csak párta. Azé, mert máskor párta nem vót, ugye, Örzsi? Csak piros papírbú csináltunk ilyen pártát, pirossal bevontuk, piros selyemmel. És aztat pillangóval, ki hogyan, kicifráztuk. Szép vót. Hátul piros pántlika vót. Piros-fehér-zöld pántlika egy idáig. Nagyon szépek voltatok, mikor vonultatok, arra én is emlékszek. És minden vasárnap meg ünnep, ugye, Örzsi? És akkor énnekem, mit gondolsz, a Feri bá... Elöl a Bakacsi, az a magyar ment zöd ruhába, magyar, magyarországi. Pesti vót.

– Hogyan várták, amikor jöttek a magyarok?

– Mindegyiknek volt a kezében egy kis magyar zászló. Úgy vártuk őket. Igen, meg a lányokkal sétáltak a magyar honvédok. Én láttam a televízióban a *Századunkat*.

³⁴ Dorozslón a mai napig emlegetett zenekar.

Mutatta. Oszt a doroszlai lányok bent vótak a magyar katonákkal, ahogy sétáltak. A Szalai Boris, a Viktor, a Samu meg ez az Ilus. Meg hát utánuk még mit tudom én. De ezek voltak elöl, ezeket jól meg lehetett ismerni.

Doroszló, 110.

AZ EMBEREK NEM SZÓLTAK, MEG ÖRÜLTEK

– A magyarok jöttek. Akartak már. Már akkor beszéltek az emberek, mert itt volt a kocsmá. Ottan beszéltek, de mi nem tudjuk, hogy mit, csak azt, hogy nemsokára, ugye... Bejöttek, no meg el is mentek, nem sokáig voltak. Minálunk, mink olyanok voltunk, hogy most jönnek a magyarok, és húsvétra, ha jól tudom, nagypéntekre, ugye? És azt akarom mondani, én még kislány voltam, mit tudtam, hogy most örülni köll, vagy nem tudom... Az emberek nem szóltak, meg örültek. Anyám is vitte a főtt sonkát ide a sarokra, mert mondják, hogy majd gyűnnek itt a kocsiúton, a kövesúton, meg mennek a főúton. Akkor itt a templomutcán mentek. Népviseletben, igen. Engem is anyám szeretett felöltöztetni.

– A táncsoport föllépett?

– Igen, igen, a templom előtt annyian vótak. Én arra nagyon emlékszek. Olyan sokan voltak ott a templom előtt meg a községháza előtt. Oszt vártuk, oszt integettek ott mindenki, ember, gyerek, meg mindenki, na.

Nagyon értelmes, meg nevetgéltek, kiabáltak: Jaj, de aranyos vagy, vagy mit tudom én. Minket sorba. Ezek nagylányok voltak, mint a Babic Ilus meg ezek. És akkor ezekre a nagyobb izékre emlékszek, az Ilus, mert az rokon is, és arra nagyon emlékszek.

Doroszló, 112.

A PUSZTAFALU ELŐTT VOLT EGY SZÉP KAPU, HOGY ISTEN HOZOTT BENNETEKET

– Hát az április 12-én vót. Legelőször jöttek az előőrsök. Aztán jöttek a motorizált osztagok, aztán jöttek a tartalékosok. Azok az előőrsök, azok, tudjátok, hogy volt? Mink vártuk őket a Pelva kocsmá... te tudod, hogy hol van, ott vártuk őket, azok hát, ha voltak egy húszan, többen nem voltak, azok biciklivel jöttek. És mink ott fogadtuk Szilágyon őket, hogy mondjam, zenével, és a Pusztafalu előtt volt egy szép kapu, hogy Isten hozott benneteket. ...És utána pedig jött a motorizált osztag, de az már másnap jött, ez úgy hajnalban értek oda Szilágyra, az a motorizált osztag az meg másnap jött, azok már autóban ültek, olyan, hát katonák, hogy mondjam. Azok úgy keresztülmentek a falun, mentek ugye tovább. Aztán jöttek a tartalékosok. Azok a tartalékosok, azok meg gyalogosok voltak, de azok már olyan idős bácsik voltak, hát azok olyan, jobban csend fenntartóságba jöttek már utánuk. Olyan bajszos öreg bácsik is voltak köztük már, sok. Na, ez, ez volt a magyarok bejövele. Hát, hogy mondjam, mink már előbb már olyan kis zászlókat csináltunk Guzsván Katicával

is, mert annak volt olyan szalagja, neki, olyan nemzeti kis zászlókat csináltunk, akkor hát a Horthy Miklósnak a fényképét már valaki, már azt már megszerezte, és akkor ez, ez vót az egész.

– Volt-e országzászló?

– Hát akkor még nem volt, hanem utána, utána, aztán hozták azt Nagyatádról hozták. Nagyon szép ünnepség volt, és mindig összejöttünk, mindig a kupusziniak, Apatinból nagyon kevés jött, mert akkor itt nagyon kevés magyarság volt. Akkor jöttek a doroszlaiak, gombosiak, mondom, ezekkel mindig összetartottunk. Hát ez volt negyvenkettőben és negyvenháromban is. Hát voltak magyar szoknyák, abba mindig kellett, mikor mentünk mindig ilyen ünnepségre, akkor mindig magyar izébe, szoknyába kellett, meg olyan pruszlikok voltak, olyan bársonypruszlikok olyan vitéz kötéssel... ez a díszmagyar öltözet.

Szilágyi, 127.

ÚGY LŰTTEK MINKET A CSETNIKEK, MINT A LEGYET

– ...én ott voltam bevonuláskor [Zomborban], azt mondja, a bevonuláskor, és úgy lűttek minket a csetnikek, mint a legyet, úgy hullottunk. Itt voltak űk, ahol a hotel Sloboda előtt. Le is vannak véve, van egy kép.

– Az valójában a Magyar Kaszinó közelében van. Szinte amellelt.

– A Kaszinó van azon a felin, a Sloboda ezen, és keresztül kellett, ott voltak a csetnikek. Nagyon jó kilátás volt ide. És a géppuska nem bírta azt a magasságot elérni. Mert állványon volt, nem bírta elérni. Hogy kiirtsák űket. Hát előbb-utóbb kipucolták, de rengeteg veszteség.

Mert a Kaszinóban voltunk mink. Háromszáz méterre van a kis szerb templom, és annak a toronyablakaibú nagyon jó kilátás volt a Kaszinó elé. És a szerb pap, ez is csetnikpárti volt, vagy csetnik volt, ez onnan géppuskával lőtte vagy golyószóróval... Nem géppuska, mert az nagy... golyószóróval lőtte a magyar honvédeket itt a Sloboda előtt. És amikor észrevette a tiszt, hogy honnan jön az ellenséges lövedék, akkor kérdezte, hogy: „Fiúk, ki akarná önként elvállalni aztat, hogy a szerb templomban megsemmisítse az ellenséget?” És volt egy cigány származású vagy roma származású, ahogy akar, ez szebb szó, aki vállalta, hogy elmegy önként. Avval a föl-tétellel, hogy a parancsnok, századosi rangban volt, hogy jár szabadság érte. Héttől tíznapos szabadság. No, így mesélte. És ez a roma cigány elvállalta, hogy elmén, és megsemmisítse az ellenséget ott a templomban. És amikor bement a templomba, mert nyitva volt az ajtó, mert forogtak ott. Akkor levetette a lábáról a csizmáját...

– De miért vetette le?

– Azért vetette le, hogy az ellenség ne hallja, hogy ű mén fel. Ne hallja a lábcsör-gést... hogy mondjam, a dobogást. És ez fölment. És a pap pont irányította, hogy ide fog lőni, a Sloboda elé a golyószórójával. És a cigány akkor ugye megsemmisítette. És az ablakon kiesett. Pont úgy eltalálta, hogy úgy hajult, hogy kiesett. Nem mond-hatom, hogy a földre leesett vagy a tetőre, ott leesett. A másik dolgok meg az volt,

hogy a mienkek abban a nehéz helyzetben... Ennek a bátyám levele kollégájának, ezek szomszédok voltak, és ez a kolléga meg az a cigány egy században voltak. Egy egységbe. Ű ott volt Zomborban, ebben a csátorban,³⁵ mikor begyűttek a magyar honvédek. És bizony rengeteg, hát nem rengeteg, de sok honvéd elment.

Egy katona meg volt bízva, hogy robbantsa föl a hidat a Ferenc-csatornán, szerb katona. Mikor gyűttek be a magyarok, még a csetnikek...

– A magyarok bejövetele előtt?

– Igen, hogy robbantsa fel, mikor a magyarok begyűnnek. Hát az a végtelenségig húzta, de látta, hogy nem lesz jó, mert útet is kivégzik, hát fölrobbantotta. No, most ment hadbíróásra, Zomborba ugye, öregapám mesélte, meg a tábornok, kérem, felmentették. Ű azt mondta, hogy nem gyilkolt, Ű a katonai parancsot végrehajtott, és... nem bántották.

– Igen. Szóval, akkor a magyarok korrektak voltak?

– Öccse, ezen a téren nem volt... Ott is volt bitangság, ott is, tudod, kik uralták a seregben az izét, a ki vagyok, mi vagyok? Az első kocsisok, tudod.

– A magyar hadseregben?

– Persze. Ilyen Falzionnál³⁶ akik voltak kocsisok, akkor bevitték, megígérték, hogy ha te hazamész, akkor te ennyi földet kapsz, annyi földet, és akkor baszták a magyarok... Az nem volt jó a Horthynál, hogy engedte, hogy ezek a szaros altisztek kibasszanak a honvédekkel. Mert a német hadseregben ez nem volt.

– Hogy értve, hogy kibasszanak? Hogy cseszegessék a honvédeket?

– Igen, zavarták sárba, meg lefektették, fel-le, meg... Érted, elvették a magyaroknak a kedvét a magyar hazától, a honvéd hadseregtől. Ilyen cirkuszokat csináltak.

– És a német hadseregben?

– A német hadseregben, ha egy katona ment a tábornokhó, megállt vigyázzba, letisztelgett nekije, nem köllött nem tom én milyen vigyázzállásba, mondta, mit és mit akar, és...

[– És ezt az információt maga, sógor, honnan szerezte?

– Azért, mert nálunk voltak a láger, német katonák gyűttek ide, mert a Sódár Péter bácsi, ismerted? A Birkás Jani apja, no, annak a lakodalmában is voltak. Kiengedte őket a röptéri parancsnok, olyan megbízott...

No, majd elmesélem kicsit még. Három testvér volt. Egy Gottlob neveztű, ez volt a legfiatalabb, az legény volt. Akkor ez a középszerű, az nős volt, itt Stuttgart mellett laktak. A harmadik Oroszországban pilóta volt, és ott hősi halált halt. No, ennek a legfiatalabb, az idekerült Kupuszinára, mert itt jobb volt, mert ne haragudj, itt Kupuszinán egy kis hagyma, krumpli, darabka kenyér, meg aki nagyon beteg vót, akkor küldtek be neki, úgylágy egy kicsit megmenekültek a halálozástól. És ez ott volt a bori bányában, ennek a Gottlobnak a bátyja. Igen. És ez a reptéren javította a repülőket a mesterekkel.

³⁵ Fölfordulás

³⁶ A Falcione család Zombor egyik legtehetősebb családjá volt.

Beültek a repülőbe, ő hátsó pilóta volt, próbáltak. Ez meg bírt szökni, de nem akart, mert a bátyját sajnálta. És akkor jelentette a reptéri parancsnoknak, hogy az ő bátyja ott van, a bori bányában hadifogoly, hozassák haza. Elhozták, olyan jó partizántiszt volt ez a reptéri parancsnok. Elhozatta ide a bori bányából. Hát voltak ott is tisztességes emberek, nem azt kell gondolni, hogy nem. Csak hát a java része az smucig gané, lopó, gyilkos.]

1941. április 12-re a, jöttek be ide hozzánk a magyar honvédek. A helybeli szerb rendérek sorsa és bezárása és védelmezése a hadbírószágon, Buják Mihál helybeli bírót, ő védte őket. No mostan. Mikor bejöttek a magyarok, akkor ezeket a szerb rendékeket, ezek a falu szélén laktak, elmentek a helybeliek, és behozták őket, hogy is mondjam, ez a nemzeti őrség, ezeknek vót fegyverük ugye, és menet kezbe, ahogy hozták be őket gyalogosan.

– Azok hagyták magukat? Ez simán ment?

– Azok hagyták magukat, simán ment, és bizony egyesek egy-két pofontot is kaptak. No mostan. Mikor idehozták a községházához, a brutalizmus uralkodott itten, azt mondták, hogy kivégezni őket, és az én nagyapám akkó vót helybeli bírót, ez bezáratta őket, hogy ne férjenek ezek a haszontalan emberek hozzája, és akkor azt kiabálták, hogy az öreg bírót is oda bezárni velük, és azt mondja, kivégezni. De hát a öregapámnak ugye nagy ismeretsége vót akkor a Zomborba, a Szentendrey tábornok.³⁷

Ő, az én nagyapám, ezerkilenszáztizenkettőtű vagy tíztű, nem tudom pontosan, legénye vót a első világháború végéig. És a orosz fronton együtt voltak, az megsebesült, és így az én nagyapám valahogy megszekett, ugye? És ez a kapcsolat ugye továbbra is fentállt, mikor negyvenegybe bejöttek a honvédek, akkó újra ugye, találkoztak ugye ezen a téren. No mostan! Ugye ezeket elvitték a zombori hadbírószágra, ezeket a szerb rendékeket, és a nagyapámat kérdezték, hogy mi a, a véleménye rulluk, akkor ő azt mondta, hogy ezek az emberek igenis a Bácskertesnek vagy Kupuszinának a sorsát viselték. Idegenek ellen. Viselték is ugye, akkor az öreg, szóval a nagyapámnak ugye alá köllött írni, helytállni, hogy ténleg ez így történt, és ő védelmezte őket. No mostan! Mikor elmút a, szóval, mikor bejöttek az oroszok és a partizánok, akkor ezek rendszerint lassan visszajöttek. És bizony...

– Mármint a szerb rendőrök?

– Igen. És bizony egyik része megbosszúta magát, és ezeket az embereket, akik átadták, szóval menet közbe. Megpofozták őket. Egy-két pofontot adtak. Ki hány pofontot kapott, az a zillető, aki adta neki a pofontot, annyi évi börtönt kapott. És bizony ennek a java része a börtönbe meghaltak. Mondd, mié?

– De kupuszinai emberek vótak?

– Ezek kupuszinai emberek vótak.

– Zomborba mikor érkeztek meg a magyar honvédek?

³⁷ Szentendrey Ágoston Zombor és környéke parancsnoka volt.

– Negyvenegy április hetedike körül. Nem tudom. Vagy nyolcadika? Nem tudom. Húsvétra. Mondjuk, nagyszombatra vagy nagypéntekre. Húsvétra. Mert Bácskertesre úgy begyűtt egy szakasz, húsvét volt. Úgy megjelent egy szakasz.

– Először Zomborba érkeztek meg?

– Zomborba, és akkor ugye, a szerbek a Ferenc-csatornánál a zombori hidat felrobbantották. És akkor volt tompomhíd.³⁸ Ez a híd most már leszakadt, mert a Krammerék csinálták.

– Ez a híd a Ferenc-csatornán kicsit arrébb volt?

– Nem. Pont itt volt. Akkor a Krammerék csináltak gyorsan egy hidat, és az nem volt erre a nagy súlyra előkészítve. Egy huszonöt éve leszakadt egy nagy autó liszttel. És leszakadt a Ferenc-csatornába. No, akkor kaptuk ezt az új hidat.

– No, és akkor utána jöttek ide? Csak egy szakasz?

– Egy szakasz bejelentkezett, és utána gyűttek ide Bácskertesre honvédek. Várták őket. A községház előtt vót ilyen állvány, vagy minek mondjam? Emelvény, mint a tribün, színpad. És itt szép magyar dalokat danótak nekik, és akkor nemsokára a Szentendrey tábornok is gyűtt vele. Ez volt öregapámnak a gazdája. Igen. A lányok azokkal a szép kendőkkel kidíszítették a mellüket, meg táncoltak velük. Hát éljenezték őket. Mert a tábornok sokszor volt a faluban, ide járt hozzánk. Tudom, hogy ott vártuk a magyarokat, oszt akkó mentek ezek a rácok vagy kik voltak, ezek a szerbek? Hát menekültek. Nem a faluban voltak, a falun keresztülmentek, gyűttek a határtú. Ide éccaka értek. Mert volt egy három-négy szerb család, ezek rendőrök voltak Kupuszinán, de szívükön viselték a falu bajait, mert jöttek innen keresztül a Dunán... Hogy is hívják azt a szerb falut? Mikor megyünk át Szlavóniába. Ezek legeltették a búzákat. Ezek harcoltak ellenük, de azok fel voltak fegyverkezve, tízen voltak, egy-két rendőr nem bírt ellenük. Mert öregapám, mikor begyűttek a magyarok, és ezeket elvitték bíróságra, akkor ment és védte őket. Hogy a falunak csak a jó példáját mutatták. Volt Goršić, volt itt Stanko, nem gyün, már én se tudom a nevit.

– Ezeknek nem volt bántódása, ezeknek a szerb rendőröknek?

– Annyi, hogy elvitték őket kihallgatásra Zomborba, a várbíróságra. Öregapám ment, hogy védje a szerbeket. Védte őket. Sok szerbet megvédett öregapám.

– Az az öregapja, aki bíró volt?

– Az. Buják Mihály. Sok szerbet a mi családunk elbűjtatott, meg több zsidó családot. Itt nálunk volt, az épület végén, a pelvarban³⁹ csinálva egy pince, és ott voltak. Ebben. Hát öregapám akkor volt bíró, bírónak nevezték a polgármestert, ugye.

Még annyit akarok mondani, hogy mikor már akartak a magyarok begyünni, nálunk voltak sok fejős birka. És a túrót hordták Zomborba a mészárosoknak megrendelésre. És egyik mészáros fia így nézett ki az ablakon az épületből, és a csetnik belütt, és agyonlűtte. Nagyon fáj, hogy nem is háborúban... Minden ok nélkül. Agyonlűtte.

³⁸ Pontonhíd

³⁹ Pitvarban

– Nem is biztos, hogy zomboriak voltak?

– Hát az nem biztos, hogy ez a csetnik zombori vót, csetnik vót, belütt az ablakon, mert látta, hogy ott van valaki, belütt az ablakon, eltalálta egybű, úgyhogy mingyá meghalt az a gyerek. Egy jó kamaszgyerek vót. Nagyon sírtak a szülei. Hazagyűnnek, hát mi? Hát a mézárosnak a fiát a csetnikek meglútték. Ez akkor volt már, amikor a honvédok akartak begyűnni, egy-két nappal előbb, mikó már... Utolsó napokban meg a csetnikek, akit lehet, elintéztek, főleg a magyarokat.

Bácskertes, 24.

ÉS VÓT OTT EGY ELÉADÁS IS

– Akkó azt is tudom, mikó bejettek a magyarok... a magyar katonák a röptérre... szépen a lovakka, meg a... Nagy ünnepség vót, ugye... értek is. Nekünk mingyá vót olyan régi sapkánk, vót még, a anyám vett olyan szép sapkát, olyan setétbarna, zsinóros a ódala, eléri árvalányhaj, az a hattúúnak a tolla, szép vót az. Na, hát akkor, még akkor, akik óvodába jártunk, van egy... tudok is, me szereplők vótunk, me... itten, ahun van most a Dom,⁴⁰ ott vót valamikó a Wamoschernek a... Alacsony épület volt, az udvarba meg vót olyan pajta... homok vót, ott játszottunk mink, óvodások. És vót ott egy eléadás is, és ha lehetne megmondani azt a kis verset, el is mondanám. Há nem hosszú vers, én vótam a szereplő. Úgy kezdődött, hogy:

*Kiskatona vagyok én, honvéd a nevem,
büszkén masírozok én, büszke a nevem,
van kis puskám, aranyos, van kis puskám, szuronyos,
bátor a szívem, honvéd a nevem.*

Ez olyan kis vers.

– Ilyen élénken emlékszik még rá?

– Nagyon, ezt óvodás korba énekeltem... Én vótam akkó a szereplő, nagyon örültem akkó, me vót puskám. Nem olyan puska, fapuska, de hát gyerek, ugye... Hát szép vót ez!

Bácskertes, 16.

RÖGTÖN MENJEK A BÓTBÁ, OSZT VEGYEK ZŐD SZÖVETET, OSZT CSINÁL ÁSZLÓT

– És a magyarok bejövetelére hogy emlékeznek? Örültek a népek?

– Hát mindenki nagyon örült. Apám is nagyon örült, isten nyugosztalja, mondta, hogy de rögtön menjek a bótba, oszt vegyek ződ szövetet, oszt csinál ászlót. Úgy rakták ki ászlót. Nagy dínom-dánom, nagy öröm... Hát rögtön muszajt. Ki vót adda. Olyan kis a... Hát, meg mindenki kitette a ház elé, oszt... Itt vannak a magyarok. Mindenki

⁴⁰ Kultúrotthon

nagyon örültek. És akkó gyüttek a Fuzsér öregapám, nálunk vót, öregember vót, tudom, nagypénteken vót, oszt... Kiálltunk, mindenki délután, egy tíz-tizenegy órakor, délkor. Egyszer csak egy óra vót vagy mennyi, kigyütt öregapám, oszt mondja anyámnak: „Ruzsi, menj, oszt tedd, főzd azt a nagy sunkát! Gyűjjenek a magyarok, főzd a sonkát!” No, oszt nem sokáig vótak, három évig.

Bácskertes, 20.

ÉN ELVISZLEK TÉGED A NEMZETI MÚZEUMBA

– Nagyon vártuk, úgy vártuk, mind a isteneket, nagyon vártuk. Diadalkapu vót csináva oda. Igen, ott vót egy nagy diadalkapu, Isten hozott, magyar testvér. Az vót oda írta nagy betikkel fenn, olyan nagy diadalkaput csináltak. A felnétek, nem a gyerekek, nem, a felnétek csináták, a gyerekek is mind ott vótak, ott mind az egész falu várta a magyarokat. Én akkó gyerek vótam még öt-tíz éves, még nem is vótam tíz, de nagyon kellemes élmény vót, a biztos, mer az én szileim, apám az mindég mondta, hogy megállj, Rózsi, ha megnyész, én elviszlek a... Én kései sziletésű vagyok, mer má én nem kéllettem vóna a szileimnek, de hát, hát megsilettem, anyám mán nem vót fiatal. Mi csináljak? Jó van, hát s akkó, hát én magyar idé alatt fiatalka vótam ugye, de nagyon örültünk, mentink a kességházához, ott programotak, verset mondtak, mindenki nagyon erút, tényleg.

– És hogy jöttek? Sok katona jött?

– Nem sok, nem sok, páran, pár katona gyitt, virágokkal vártuk meg nemzetiszín szalagok, minden. Hogy hun szedték akkó ezt a nemzetiszín szalagot, nem tudom...

[Kezdtem mondani, hogy édesapám mindég azt mondta, hogy Rúzsi, ha valamikó fog lehetni átmenni a határon, akkó én elviszlek téged a Nemzeti Múzeumba, és én abba nyétem fel mindég, hogy én oda el fogok menni eccé... Nemzeti Múzeum... Sikerít, de nem apám vitt el, mer í negyvennyégy-be tavaszko meghalt, és akkó, úgyhogy így nem. Beteg is vót mán, me í nem bírta, hanem én, mikó mán férhé mentem, mán lányok is vótak nekem, akkor mindég mentink Harkánba, minden évbe kicsit pihenni, firenni,⁴¹ és akkó én vártam haza a férjemet, elkészítettem a autót, mikor hazagyitt, montam nekije, hogy Misa, én meggondótam, hogy megyink Pestre. Mondja, hogy nem baj, mindenbe benne vót, mer nagyon szeretett utazni, akárhova, csak menni. Onokatestvérem mindég velink gyitt, és akkó azoknak is mentem megmondani, hogy mink akarunk Pestre menni. Elmentünk oda ugye, mind a Gele Gábor⁴² turpisz sógor, nem tudom, hogy nem tudtuk, hogy hova kell

⁴¹ A harkányi pihenések kezdeti időszaka a hetvenes évekre tehető, amikor az Adriai-tenger is elérhető közelségbe került. Az, hogy saját kocsin, az akkor már férjezett adatközlő megy korábbi álma megvalósítására, még inkább alátámasztja ezt a feltételezést.

⁴² Göre Gábor

menni, akkor ott valami szállodaportás el irányított benninket, na, akkó fogadtunk taxit, elvitt az. Én mondtam, hogy én nem bánom, há hova fogtok menni, de én a Nemzeti Múzeumba fogok...

– De miért, Rózsi néni, pont oda szeretett volna olyan nagyon eljutni?

– Nagyon, azé mer az én apám Kiszpesten vót katona tényleg, és ide jutott, és édesanyám meg a testvérem vótak nálla, és íket elvezette a Nemzeti Múzeumba, és akkó ík meséték nekem, hogy ík ott mit láttak, s én akkó mindég azt gondótam, hogy én nagyon szeretnék oda elmenni, én úgy szeretnék elmenni, s elmentink, de úgy kifáradtunk, mer mire mindent kerínéztink, hát borzasztó vót, fáradságos, na...]

Bácskertes, 21.

A ELSŐ VILÁGHÁBORÚBA, AKIK AKKÓ KATONÁK VÓTAK,
AZOK MIND ELÉVETTÉK A KITÜNTETÉSEKET

– Hogyan emlékszik vissza, Feri bátyám, a magyarok bejövetelére? Nagy ünnep vót ez a faluba?

– Nagy. Mindenki a legszebb ruháját févette... a első világháborúba, akik akkó katonák vótak, azok mind elévették a kitüntetések, és ünnepét. Hát leginkább mondjuk a községháza volt a zöme, de az egész faluba ünnep vót. Hát háromezer, háromezer pár száz lakosa vót akkó Kupuszinának, most kétezer valamennyi...

Bácskertes, 18.

DÉLUTÁN FÖLÜTÜNK MINK A BICIKLIRE, ÉS AVVA A KIS ZÁSZLÓVA
ÍGY MENTÜNK

– Hogyan történt a magyarok bejövetele?

– Há, azt mondom, hogy a rádió mindég azt mondta, hogy Horgoson merre, merre vannak a magyarok, begyüttek Zomborba, akkor ezek a, hogy mondjam, akik jobban magyar érzelműek, illetve szoktak politizálni régi Júgóba. Hát természetes, hogy érezték meg legelőször, hogy itt vannak a magyarok. Énnekem is, az én anyám csinát egy mit tudom én, harminczor negyvenes piros-fehér-zöld lobogót, szépen nyélre [húzta] a Turi Imre, az én apámnak keresztfia vót. Nekem vót biciklim, nekünk vót biciklink, szóval apámnak, mer akkoriban még a bicikli nagyon olyan vót... És egy délután fölütünk mink a biciklire, és avva a kis zászlóva így mentünk, és elmegyünk a honvédokat megnézni Zomborba. És ahogy megyünk, odaérünk a Bükkszálláshó,⁴³ majdnem a Bükkszálláshó, utolér minket egy biciklista ugye, egy férfi. Szóval... Vasútátkelő az a Bükkszállás. És mondja nekünk, hogy adjuk el neki, tíz dinárt ad azé. Tíz dinár a régi Jugoszláviába elég szép pénz volt, de mink aztat nem adjuk.

⁴³ Bukovac magyar neve.

És ahogy megyünk tovább, a Bükkszállásrú gyüött ki hat szerb katona. Érted? Há mink nagyon megijedtünk, összecsavartuk a zászlót, és biciklive mentünk. Mikó odaértünk, ahol a Bukócba⁴⁴ mén le a út, most is ott van az az út, a honvédoknak ott vót a gépfegyverjük. Ott vót a lerakva. És mikor mi odaértünk, egy katona, most mi vót az, milyen rangja vót, milyen rang, nem tudom, azt mondta, hogy gyerekek, mióta ádogátatok. Ugye itt megláttak minket itt messzelátóva. Mondjuk nekik, hogy azé, mer ott hat szerb katona van Bükkszálláson. De az eddig tartott, összecsomagoltak azok a honvédok, és má mentek is Bükkszállásra. Na most, azokat behozták ugye, hát mink meg hazagyüöttünk. Akkó életembe először útem tankba, akkor vót a magyaroknak az a Toldi tankjuk, és az a csatornának a másik felin vót, oszt oda átmentünk, és ott be, beleűtöttek, mer hát milyen kilencéves gyerök, oszt úk, hogy milyen kíváncsiak.

Bácskertes, 19.

GYÜJJENEK MÁ KUPUSZINÁRA!

– Na, mikor hogy pár napig nem gyüettek má magyarok, akkor elmentek, tudom névrű, hogy kicsoda, Koleszár Pista bácsi meg a Forgács Gyurinak a öregapja, Misa bácsi. Ezek mentek Zomborba hívni a honvédokat. Hogy gyüjjenek má Kupuszinára! És akkor úk megegyeztek valamit, én nem tudom ugye, hogy má azé az, azt má nem kötötték nekünk az orrunkra, gyerekeknek, hogy mikó fognak gyünni a honvédok. Három honvéd foglalta el Kupuszinát. A keresztné, a vasútná, ott várta a nép a... Ott várta a nép a honvédokat, hogy fognak gyünni, de hát sajnos nem egy csapat honvéd gyüött, hanem csak három honvéd.

– Lóháton jöttek?

– Lóháton. És mikor odaértek, nagyon emlékezetes, hogy leszátak a lóru, odafordutak a kereszthő, letisztelegtek. És akkor ugye megvót az, hogy hogy lesz, mi minden, hogy lesz. A Siplika ügyvéd, a Jani bácsi, aztat föltötték a ló hátára, és a ló hátán elszavalta a *Talpra magyart*. Én meg lent, a ló mellett, a ló fejine a *Hiszekegyet* mondtam el. Eztet nem tudom, tudod-e, aztat a: „Hiszek egy Istenbe, hiszek egy hazába, hiszek egy örök igazságba... hiszek Magyarország föltámadásában.”

Na. Mikor ez, ezt elmondtuk, akkor hát fogadták, már akik fogadták azt a honvédokat, nagyon emlékszek, hogy az a honvéd, az egyik honvéd azt mondta, hogy ezennel elfoglaljuk Kupuszinát, és ezentúl Bácskertes lesz a neve.

– És az vót, hogy a, hogy, hogy úk megcsókóták a földet?

– Ez mese. Nem vót ez. Nem igaz. Az nem vót. És akkor a lányok meg egy-két fiú elénekelték a *Himnuszt*. Mer olyan kevesen tudták a *Himnuszt* ezek a fiatalok akkor, hogy én tudom, hogy nálunk tanútak, mer az én testvérem tudta a *Himnuszt*, mer ugye apám megtanította, és itt éneköték, tudom is, hogy kicsoda. Névrű tudom úket mind elmondani. Hát ez a Balog Katalin, a, a Janinak a anyja, akkó Erdéli

⁴⁴ Bukovac

Mária, Koleszár Anna, az a Panna, mink mondtuk ugye Koleszár, Suszter András, Suszter Janinak a testvére, akkor a Balog Rúzsza bácsi, aki most a Nováknak vót a... Rúzsza... Rúzsza néni, aki a, ő van.

– A honvédok hova mentek?

– Erre, erre abszolúte nem emlékszek, hogy hova mentek a, a honvédok. Szóval, ez egy olyan dolog vót, hogy várta a nép. Mit várt? Ezt várta. Várta, hogy hát húsz év után újra visszakerül.

Akkor későbbben, későbbben, igen, elég sokat vótak itt a honvédok, itt elég sokat vótak misén... Mikó vót egy mise, sokszor vót kint mise a, ott a templomudvarba, én vótam kis minister, a Markus Misa bácsi, azok vótak a nagy ministerek. Három, szóval három... generáció vót, mer piros-fehér-zöld. Mink vótunk a legkisebbek, mink zöldbe vótunk, ez a Joci bácsi, a Bélus, így mondom... Azok vótak fehérbe, és a Márkus Misa bácsi meg az a korosztály vótak pirosba.

– És a pap az a Kanyó Lajos vót?

– Kanyó Lajos vót. Kanyó Lajos vót a plébános akkó. Az nagyon magyar érzelmű volt. Tulajdonképpen az azé lett elküdvé Doroszlóra, Kupuszinára, mert...

– Doroszlóra lett?

– A régi Júgóba. Szóval a első Jugoszláviába, így mondom, nemhogy még a régi, hanem a első Jugoszláviába, mikor a Újvidéken a Telepet elvette a víz. És akkó ugye vót egy adakozás azoknak. És a plébános, Kanyó azt mondta, hogy kedves magyar testvéreim, ki segíthet a magyar testvéreken, ha nem mink. És ugye akkor, tudjuk, hogy ki vót, Agatics⁴⁵ vót akkor a püspök helyettese. Ez egy szerb vót. Akkor a Budánovics,⁴⁶ aki vót a püspök, az is szerb vót ugye, és akkor ezé, Kupuszinárú azé elteszik, mer Kupuszina, ez gazdag község vót, akkora plébániára. Doroszló pedig szegény. És akkor menjen Doroszlóra! És idegyütt a Agatics plébános Kupuszinára, de negyvenegybe, mikor a magyarok má begyüttek, akkor rögtön hozták vissza Kanyót. Pedig mikor a, mikor a magyarok gyüttek be, akkor a Kanyó nem vót itt.

– Úk má tudtak arrú, hogy az olyan magyar érzelmű?

– Hát tudtak a mienkek. A mi szüleink hozták vissza, tudod? A mi szüleink hozták vissza Doroszlórú.

– De vót az a diadalkapu, úgy, fölállítva?

– Nem vót. Itt nálunk nem vót. Nálunk nem vót. Apatinba vót. Csak németű vót kiírva, a mit tudom én mi, micsoda, és akkor, mikor a honvédok vették át Apatint, akkó elkerülték a diadalkaput, nem mentek bele. Nem mentek át rajta.

– Azé, me németű vót kiírva?

– Igen. A németeket várták a családok. Nagyon, szóval hogy mondjam, az egy, az egy ünnepély vót akkor. Azt nem lehet, azt nem lehet elmondani, hogy az hogy vót, vagy hogy mondjam, milyen élmény vót az. Hát órák hosszát lehetne beszélgetni, hogy ez hogy történt.

⁴⁵ Agatics Boldizsár 1938 és 1940 között Doroszlón plébános.

⁴⁶ Bácskai római katolikus püspök (1876–1958). Bajai plébános volt. 1923-ban apostoli kormányzó, 1927-ben püspökké szentelték.

Na most, vót nemzetőrség nálunk is. Kik vótak a nemzetőrök? Lehet, hogy ne az, nem akkor vót. Akkor, tudom, egyedül egyet tudok, aki vót nemzetőr, a Antal Gyura bácsi az, nohát az, az vót, azt tudom, hogy vót nemzetőr, biztosan vót nemzetőr, mer a szerb katonaság ugye, az demoralizálódott abba pillanatokba, és mentek haza. És ez a Gyura bácsi, meg még nem tom, kik vótak a társai, ezek olyan nagy hanggal elfogták a szerb katonákat, be a községházához ugye, és a szerb katonákat, és akkor vótak olyan háborút viselt emberek és rendes emberek, mondjuk apám is vót, többen elmentek, és a Gyura bácsitól elvették a fegyvert. Mer mondták neki, apám tudom, hogy monda, hogy Gyura, vótá te katona. Hogy vótam. És vótá te háborúba is? Azok a fiatal gyerekek, ezek mennek haza, ezeket nem köll bántani.

Akkor két szontai fiatalember, két szontai katona, így mondom, azt, azt tudom, látam. Azok a vasúttá gyűttek. Érted? Mentek Szontára. Valószínű Szontára mentek...

– Apatinon körösztü mentek?

– Hát, hogy most, itt Kupuszinán körösztü mentek, hogy most Apatinon körösztü, hogy mentek-e ugye, azt nem tudom. De itt, mentek körösztü. És akkor ugye, itt vótak a nemzetőrök, és a Helhutter Imre bácsi, így mondom, hogy a Zsidó Imre bácsi, ez vadászpuskáva vót. Érted? És ű le fogja űket lűni. Mer nagy magyar vót az öreg zsidó. Abba a időbe nagy magyar vót. És akkor Imre, ne az istené, hogy, de ha a rókát eltaláltam, akkor eztet is eltalálom. Ezt monda. És akkor el is durrantott. Na mostan, nem találta azokat el, ami, hogy vót az, attú is evették a fegyvert, ezek, akik vótak. És háború után mit ad Isten, együtt a két gyerek ide. És azt mondták, hogy... Helyzet, a két szontai gyerek együtt ide, és nagyon kérdezték, hogy ki vót az, aki... És akkor hát senki nem monda meg, hogy nem tudják, hogy ki vót az, aki odadurrantott nekik, tudod?

– Később meg akkó, abba a rendszerbe meg má olyan nagy izé lett.

– Igen. Igen. Szóva... Mindegy, ezt hozta a sors, tudod, csak az vót a jó, hogy vótak mondjuk azok az emberek, akik akkoriban vótak, háborút viselt emberek, meg normálisan gondolkodó emberek, és azok bizony akkó fölléptek. Úgyhogy akkó leszereték a nemzeti őrséget, ezek az emberek szereték le a nemzetőrséget. Meg Imre bácsitú vették el a puskát.

De ezek történtek. És mé vótam ottan? Mer az én apám mindig a kezemet fogta. Ű vót háborúba. Ű tudta, hogy mi a háború. Hát elsőbe, persze. És még az mellé rohamista vót, és milyen kitüntetései vannak. Tudod, hány éves vót, mikor evitték? Tizenhat éves, de nem fegyver alá vitték. Vót ű, Fejes János bácsi, a Fiderik Pali bácsi, a, hogy mondjam mostan, a Domorádi Évinek a lánya van oda férjezett, annak öregapja. Ezek vótak tizenhat évesek, és kocsisnak elvitték űket. Tizennégybe és tizenhatba, mikor elérték a tizennyolc évet, akkor fogták űket fegyver alá, és vitték ki Oroszországba. És többek között, mondjuk az én apám akkó rohamista vót. Ez, ez egy elit csapat vót a akkori... A gyalogság keretein belül. Rohamista vót, ezeknek vót az, az a kötelességük, hogy fogják meg a oroszokat. Katonákat, mit tudom én. Majd utána elmesélem, hogy az hogy vót.

És ha ez mind, hogy nem veszik el a Imre bácsitú, lehet, hogy még odalútt vóna. És akkor azt mondták neki: „Mit gondósz, Imre? Hogyha az a két katona most ide, oszt tömeg közé. Beléje. Beléd. Hát itt lenne halott.” Ugye akkor megát, akkor megát a nép. Szóval ilyen fejlemények vótak akkor, mit tudom én, a Izgradicsnak a gyereke, ugye a, azt akarták megverni azé, mer szerb, holott hát itt él meg minden, ez azé olyan szolidan átment, ez a magyarok...

Bácskertes, 19.

VÓT AKKÓ NAGY DIADALKAPU ITT
A TEMPLOM ELÉTT MEG A DOM SARKÁN

– Hát én gyerek vótam, negyvenegyben vótam kilencéves... Ugye akkó má mondogatták, hogy gyűnnek a magyarok, úgy suttogva ugye, oszt akkó egy reggel már, hogy itt vannak Zomborba, én még ágyon vótam, az ágyomon, oszt ómama varrta a piros-fehér-zöld zászló... *Indul a Horthy a magyar sereggel*, akkó azt dalótuk...

– Örömmel várták őket?

– Hát hogyne, gyűttek a honvédok, vót akkó nagy diadalkapu itt a templom elétt meg a Dom sarkán... az alatt mentek...

– Virágga díszítették ki a kaput?

– Persze, há akkó zenekarok fogadta őket, meg virágcsokrokat...

– És hogy gyűttek be?

– Gyalog. Gyalog, gyalogezred vót, gyalog vót, semmi járművük nem vót akkó, másik héten, akkó meg a folyómérők gyűttek, magyar folyómérők... mi mindig ott lábatlankodtunk, akkó folyamórtiszt [mondta], oda, ahol fagylajtós vót, oda álljatok sorba, oszt mindenkinek vett fagylajtót... Há, minden há vótunk ott tizenöten. Minden gyereknek vett fagylajtót. Mink ugye mindig ott lábatlankodtunk, ahun nem köllött, így vót...

– De az a legenda igaz, hogy a, hogy amikó, hogy előrű ment egy lovas katona, és akkó leszállt a lórú, és megcsókóta a fődet?

– Itten? Itt nem gyűtt... Á, az máshun. Én ezt nem emlékszek. Mikó röpteret kezdtek építeni, akkó má teli vótunk katonákka... románok meg minden... magyarok vótak, még akkó, még gyerek, mondom gyerek, akkó mentek rekriváni⁴⁷ a magyarok kocsivá. Magyar katonai kocsin, oszt mentem velük... kóbász, meg aki amit akar annya⁴⁸ a hadsereg részire, me háború vót akkó... negyvenkettébe...

Bácskertes, 23.

⁴⁷ Rekvirálni, foglalni

⁴⁸ Adni

FELLŐTTEK EGY FEHÉR RAKÉTÁT

– Éppen akkor voltam Zomborba bent, én akkor nem is gondoltam, hogy a magyarok jöttek be, hogy a magyar katonák mennek faluról falura. Hol befogadják, hol nem fogadják, ugye. És akkor azt, ahol nem fogadták, ott egy piros lövedéket fellöttek, és akkor az jelezte, hogy itt nincs tiszta levegő, ahol meg fogadták szépen, ott meg egy fehér lövedéket löttek, ott tiszta volt.

De hát akkor én éppen Zomborba voltam, jöttem hazafelé és látom, előttem egy csapat katonaság megy, magyar katonák, hát most hova mennek, Apatinba? Dehogy Apatinba, Kupuszinára. Éppen akkor ott laktunk, mert megnősültem már akkor. Én fiatalon nősültem meg, mert a szüleim meghaltak korán. Elértek Kupuszináig, így befordultak, és mentem utánuk, amikor odaértünk már Kupuszinára, ahogy megy itt a vasút, és a vasúton túl mindjárt kezdtek a házak, ahogy most is van ugye, ott volt a kocsmá is, ott is színdarabot játszottunk korábban is. Itt már zenéssel fogadták a katonaságot ugye, és akkor be a községházához. A községházánál meg volt hosszú asztal, és ott voltak üvegek téve, és majd ha megkérdezik, hogy mit óhajt, bort vagy üdítőt, nem tudom satöbbi, akkor majd kiszolgálja, de csak el lett készítve neki, de semmit nem vállaltak, semmi, abszolút egy milit⁴⁹ se, mindent megfigyeltem én. Na most akkor ez megvolt, s látta a jegyző, mert akkor ugye jegyzők voltak, azt a jegyzőt Rizu Radišnak⁵⁰ hívták, ő szerb volt, de perfekt tud magyarul, de mikor látták, hogy nincs probléma ugye, akkor fellöttek egy fehér rakétát, meg is szépen köszönjük a fogadtatást, de nekünk tovább van utunk. És megköszönték a fogadtatást, és elmentek. Akkor mentek Apatinba. De minden községbe, akár oldalt volt akármi, ha egyenesen az úton, ez, ez így ment annak idején, és akkor ez, ez, aki ott volt vagy látta, ez élmény volt, vagy hogy mondjam ugye, hát háborús volt a helyzet akkor, nem csend volt akkor, csend volt ugye, de háborús volt a helyzet.

– De maga Kupuszinán élt akkor?

– Igen, igen. Ott éltem, ott jártunk, hogy hívják, én ott szolgáltam is, tudod, míg nem nősültem meg Kupuszinán. Én nagyon fölaltam magam, nemcsak azért, mert magyarok voltak, hanem vallásos népek voltak, egy jó népek voltak, gazdám is, gazdaasszonyom is, volt nekik egy tizenhárom éves lányuk. nagyon fölaltam magam, csakhogy ugye nem volt a szülőm, én is úgy csináltam ugye, hogy nem voltam alkoholistá, nem dohányoztam, ilyesvalamit nem csináltam, meg úgy csináltam, hogy minden jó legyen, és ezáltal én fölaltam magam ott Kupuszinán, és akkor ott találkoztam a feleségemmel, és úgy megnősültem.

Szilágyi, 133.

⁴⁹ Itt értelem szerűen a millilitert mint igen kis mennyiséget érti.

⁵⁰ A helyiek Izbradičként említik, az itt leírt név elhallás következménye.

MIKÓ KEZDTEK GYÜNNI, AKKOR LÜTTEK IS

– Hallották a híret negyvenegyben, hogy jönnek a magyarok?
– Hát hogyne! Hát akkor volt az a gazda, aki vót ottan, az kiadta parancsba, mind a cselédek mentek, árkot ástak a szalmakazlak alá. Oda este mindig az egész családot, mindenkit be oda. Bementek, és az emberekbű meg mindig vót váltásra kettő-három, váltásra örködött. Egész éccaka, mindég. Mert várták, hogy gyűnnek a magyarok. Meg mikó kezdtek gyűnni, akkor lűttek is, meg mit tudom én, ilyesmi. Hogyne, hát mondták, hogy várják a magyarokat, hogy jönnek, és így vót.

Órszállás, 124.

VÁRTÁK ŐKET, FÖLÖLTÖZTEK MAGYAR RUHÁKBA

– Amikor a magyar hadsereg megérkezett Regőcére, akkor hogy várták őket?
– Az csak így a község összefogott, mivel ezek elmentek, akkor már látták, hogy jönnek a magyarok, mert biztosan mások is nézték úgy, mint az én nagybátyám is, a padláslyukon a jövésüket, hogy merre vannak a katonák, és akkor várták őket, fölöltöztek magyar ruhákba, hogy honnan szedték össze, akik nagylányok voltak. Hát én akkor még csak kilencéves voltam. És virágokat meg hát a zászlókat, mindent vittek elébük, várták őket.

– Az országzászlót azt mikor építették, mindjárt utána?

– Igen, azt a magyarok építették, mikor itt voltak. Hát ők olyan szépen rendbe hozták a falut, az állomást is ugye, mert azt is fölrobbantották a szerbek mikor elmentek, a vasútállomást. Azt is szépen fölépítették, meg ott mellette munkásoknak, akik ott dolgoztak lakásokat, két-három ház is volt, mert ment innét Halasnak is meg Bajának meg Zombornak is, háromfelé ment, úgyhogy eléggé akkor... Most meg be vagyunk zárva körül. Vakbél.

Regőce, 126.

NYOLC NAP MÚLVA FÉLHOLTAN JÖTT HAZA

– De nem csak az, majd ezzel kapcsolatban is mondok valamit, és a helyzet az volt, hogy bejöttek a magyarok, hát az édesapám és az anyám is mindig beszéltek, mint az istenről, vártuk, mint a messiást. És másnap reggel, tizenkettedikén jöttek be, és másnap, tizenharmadikán jött két alak. Bezörgettek a kapun. Én voltam a legidősebb, és kiszaladtam, kinyitottam. Két bácsi negyvenegybe, és azt mondják nekem ugye, azt mondja: „Itt lakik Sándor Géza cipész?” Mondom, igen. Kicsoda neked? Mondom, az édesapám. Itthon van? Mondom, igen. Mit csinál? Bent dolgozik. Küldd ki! Hát én mint gyerek elmentem be, mondom az édesapámnak, itt van két bácsi, mondták, hogy küldjelek ki. Téged keresnek. Mit akarnak? Hát én nem tudom. Hát az apám volt, cipészkötény rajta volt, fölgyűrt ingujjal stb. Kiment. Hát

elmúlik jó tíz perc, negyed óra, azt mondja az édesanyám, ugye hát, hova küldted te az édesapádat. Hát két bácsi jött, és keresték. Azt mondja, eredj, nézd meg, mit csinálnak. Vagy jöjjenek be, vagy menjenek a fenébe! Így az anyám. Mikor én ki-megyek, látom, az utca végén az egyik az egyik karját fogja, a másik a másikat, és viszik. Nyolc nap múlva félholtan jött haza. Addig ütötték-verték.

– És miért?

– Később megmondták, hogy miért. A helyzet az volt, biztos tudja, hogy tizen-nyolcra történt meg a változás. Majd jöttek be. November 18-án⁵¹ jött be a szerb hadsereg Szabadkára. De már előtte is voltak civil csoportok, amelyikek így bejöttek. Emezt a katonaságot meg szétzüllesztették.

Másik dolog meg az is volt, hogy voltak ám itt jócskán, még itt Kisbajmokban is. Többek között itt volt a Barta. Akinek volt itt kocsmája is meg üzlete is. Mikor bejön az a második ház, most is látszik, hogy van előtte egy parkírozott, egy ilyen ék. Ez az itteni ház végig a következő utcáig meg abba az utcába még két ház, ez a Bartáé volt. És a Barta, az tulajdonképpen magyar kém volt a régi jugók alatt. De azért, hogy leplezze magát, csinálta dolgokat, hogy jöttek hozzá ezek a fináncok. Adott nekik csevapcsicsát, bort, kártyáztak és minden nagyon megvolt. Persze. Ő meg szedte a dolgokat. Neki volt egy valamilyen kis birtoka Magyarországon is. Ott volt az egyik unokatestvér azon a birtokon. És ő oda átment mint kettős birtokos. És én hiszem, hogy ő rángatta be az apámat, hogy vörös katona volt. Tudott róla, nem tudom honnan, de tudott. Egész véletlenül, mert az apám se, meg nekem is meg volt tiltva bármi.

Hát remélem, kettőnk között nem ez lesz.

– Nem, nem!

– Bármit csinál, bármit ír, mond. Nagyon kérem, a nevemet ne említse!

Szabadka, 9.

EGERBEN VOLT NÉPBIZTOS TIZENKILENCBEN

– ...és negyvenegyben az úgy nézett ki, hogy mikor volt az a „bolje rat nego pakt”,⁵² akkor nagy tüntetés volt Szabadkán negyvenegy március 26-án, 27-én, és volt a hittantanár, Gajdos plébános, az bejött az osztályunkba, nagy tüntetés volt, mert

⁵¹ Két közeli időpont kontaminációjával kell számolnunk. A szerb és francia hadsereg bevonulása Szabadkára november 13-án történt. 1941. november 18-án végezték ki a Jugoszláv Kommunista Párt szabadkai aktivistáit, akiket előzőleg szabotázsakciók elkövetéséért ítélték halálra.

⁵² Belgrádban a fenti jelszóval tüntettek az 1941. március 25-én aláírt egyezmény ellen, amivel Jugoszlávia csatlakozott a tengelyhatalmakhoz. A jelszó (bolje rat, nego pakt) – jobb a háború, mint a paktum – utólag Jugoszláv Kommunista Párt egyik lehangzatosabb jelszavaként vált ismertté egybe-kapcsolva a kormányellenes tüntetés kiobbantójának személyét a JKP-vel. Az egyoldalú szemlélet feloldására az ezredforduló után került sor, miután a JKP tüntetésben betöltött szerepe is az őt megillető, lényegesen szerényebb helyre szorult vissza.

kivezényelték az iskolát is tüntetésre, és azt mondta nekünk, gyerekek, itt tüntetés van, és azt ajánlom, hogy menjetek haza. És így szépen hazamentünk. Az egész osztály. A tanítás megszűnt már március 27-én, 28-án, valami háborús hangulat volt és április 6-án tört ki a háború, ha jól emlékszem vissza, de a bombázók itt mentek át Palics fölött, nagyon alacsonyan mentek. Utána apám, ezt mikor látta, hogy mi van, akkor kiástunk egy futóárkot a kertben Palicson, apám az első világháborúban volt, és mi oda belementünk, és láttuk, hogy ott húznak el a német bombázók, ott a fejük fölött.

– Hogy emlékszik a bevonulásra?

– Az fantasztikus volt Palicson. Április 12-én vagy 13-án jöttek be a magyarok és ott csináltak egy nagy diadalkaput, a Kanizsai úton, ott a végén a Lampert asztalos lakott, ott és volt annak a segédje, az Antus, és az Antust meg a Lampert ki is végezték emiatt, nagy diadalkapu volt, hogy: „Isten hozott, drága honvédok!” Az olyan tömeg volt ott, jöttek be, nem igaz, hogy milyen tömeg volt. Először jöttek páncélosok, elmentek, utána jött a gyalogság kocsival, napokig tartott, míg mentek ezek a bevonuláskor, és nagypénteken volt ez, és utána a városban vasárnap itt nagy lövöldözés volt, meg Palicson is nagy lövöldözés volt, a víztoronyból lövöldöztek a csetnikek a magyar honvédekra a palicsi víztoronyban. Olyan csetepaté volt, hogy no. Ott akit elkaptak, hát tudod már, akkor mi történik.

Ott volt egy dobrovoljac falu, ahol van a Majkin szállás most, még kijebb volt egy telepítés, dobrovoljac település mellett, és azok a honvédok ott is jöttek be a határon, gyalogság, és kitették a fehér zászlót. Ezt mesélték utána a szemtanúk, és amikor azok átjöttek, akkor elkezdtek hátulról lövöldözni őket, de pechjük volt, mert lángszórós egységre lőttek rá. Az fordult, és fölpörkölte őket. Erről hallgatnak, sose említik, fölpörkölték az egész gárdát ottan.

Volt Palicson ez a Gavrilov bácsi, három gyereke volt, ott volt kocsmájuk a főbejárattal szemben, persze magyar volt az ember, és apámmal jóba is volt, és ez nagyon meg volt ijedve, hogy mi történik övele, el is jött hozzánk beszélgetni apámmal. Azt mondta, a Gavrilov úr tűnjön el, két-három hétig tűnjön el a szálláson. Nem tűnt el. Hát kisült, már Hajdukovón keresték a kémelhárítók ezt a Gavrilovot, kisült, ő Egerben volt népbiztos tizenkilencben, Tanácsköztársaságban, elfogták, én láttam, mikor elhajtották le oda a Palics-partra. Mikor kivégezték, azt nem láttam, mert pontosan az alagútban, ott lőtték le, hátulról fejbe lőtték a kémelhárítók. Láttam, mikor a lánya tragacson⁵³ toltá haza, ott ment el mellettünk, báméskodtunk, ott toltá haza a lánya.

– Negyvenegyben már a kémelhárítás pontosan tudta, hogy kit kell elvinni?

– Persze. Tudták, persze. Tudták bizony. Emlékszem, mikor kivégezték ezt a tizenhét-tizennyolc embert itt Szabadkán, ott a kaszárnyában.⁵⁴ Azokat, az így történt. Először is fölgyújtották a búzát Csantavér határában, a kereszteket. A közigazgatás

⁵³ Kétkerekű, teher szállítására használt szállítóalkalmazosság. A XX. század közepéig az állomásokról szállították hasonló eszközzel a terhet.

⁵⁴ 1941. november 18-án.

a honvédségben, a katonai közigazgatás volt, kiplakátolták, hogy ez megtörtént, az újság is írta, az újvidéki *Bácsmegyei Napló*, azt írták, hogy ez el van felejtve. De ha még egyszer megtörténik, azokat, akiket elfognak, azt föl fogják akasztani. Hát megtörtént még egyszer. Elkaptak egyet, kivallatták, és ezeket halálra ítélték. Nem mind. Azt a Lukács Gyulát például, aki írta azt a könyvet, *A sárga háztól a csendes Donig*⁵⁵ az volt a címe, meg *Ahol sírjaink domborulnak*, azt is, azt nem Lukács Gyula írta, kis vékony piros könyv. Azt életfogytiglani börtönre változtatták át, Vácon volt utána börtönben. Elég sokan voltak ebben benne. Azokat kivitték a keleti frontra aknaszedésre, de úgy intézték, hogy essenek orosz fogságba. Az oroszok nem hittek nekik, azok azt hitték, hogy a magyarok bedobták őket, és elvitték ottan megint táborba. Gondolták, hogy a kommunista múlttal majd mindjárt fölszabadulnak? Persze, és az oroszok nem hitték el, azokat elvitték utána.

Szabadka, 12.

TUDJA, HOGY VAN, JÖTTEK ELŐ A VOLT HARAGOSOK IS

– Negyvenegyben, mikor bejöttek a magyarok, a magyar bevonulás volt, a nyolcadik körben⁵⁶ hogy fogadták?

– Mint afféle magyarok.

– Várták őket?

– Hát persze. És még hozzá olyan magyarok, akik az első világháború előtt magyarok voltak, és tudták. Voltak itt szerbek rendesen, szerbek meg minden. Hát volt azok között is nagy nacionalista, mint amilyen nagy nacionalista volt a magyarok között is. Az mindenféle volt. Van, aki kimutatta, van, aki barátságba volt, nem volt. De leginkább az izére mentek a szerbek, a királyságra. Arra mentek, arra izéltek legjobban.

– Nagypénteken meg nagyszombaton jöttek be a magyarok.

– Igen, kezdődött a lövöldözés. De ez a lövöldözés, hogy is mondják, beütemezett időre. Dél előtt ekkor, nem tudom, hány órakor kezdődött. Tartott, mit tudom én, fél óráig. Nem lövöldöztek ők emberre vagy katonára vagy rendőrré, az is ott állt az utcán. Hanem félrehúzták a cserepeket, fölmentek a padlásra. Ez egy olyan, nem fizikailag, hanem pszichikailag hatott az emberekre, ugye. A lövöldözés.

– Tehát a tetőkön, a padlásokon szerbek voltak. Lőtték a magyar katonákat?

⁵⁵ Lukács Gyula: *A sárga háztól a csendes Donig* (Szabadka, 1948, Híd Könyvek) és *Hol sírjaink domborulnak...* (Szabadka, 1975, Városi Múzeum).

⁵⁶ Szabadka város területét utak és utcák mentén körökre (kerületekre) osztották. Miután a város lakosságának nemzetiségi szegregációja napjainkban is megfigyelhető, a körökhöz tartozás egyben nemzeti és státusbeli hovatartozást is jelentett: a nyolcadik kör egy részét a szerb nagycsaládok, másik részét a szerényebb lehetőségekkel rendelkező magyarok lakták. Földrajzi értelemben a város központját jelentő első kör és a korábban izraeliták lakták hetedik kör között található terület értendő alatta.

– Nem, nem lőttek a magyar katonára. Hát, lehet, hogy volt valaki, aki lőtt, de magyar katonát itten nem lőttek agyon.

Csak itten elég erős volt a csetnikgárda. Városban, magában a városban. Meg a szellőztetőlukat a padláson, be költetett izélni, tömni. Merthogy onnan is lőttek ki. Akkó annyi lövöldözés, képzeld. Mint ahogy mostan, mindenkinek fegyvere volt. Mint ahogy most is, minden szerbnek fegyvere volt. És akkor lövöldöztek ész nélkül. Aztán abba hagyták. Aztán abba hagyták, mikor látták, hogy nem érnek el semmit, ugye. Akkor már elérték a határt, a Dunát Újvidéknél, és akkor tovább már nem mentek, akkor nem bírtak semmit se csinálni.

– Akkor Szabadkán nem csak egy nap volt lövöldözés?

– Volt több napig lövöldözés. Bizonyos időbe. Egyszer csak eljött az az idő, megmondani pontosan nem tudom, és akkor bumm! Meg akkor tum-tum-tum, egyik pisztoly, a másik... Mert akkor puskát már nem nagyon hordtak. Mert azok a nagy puskák, a francia Loebel puskák nagyon hosszúak voltak, hanem pisztolyok voltak. És akkor avval lövöldöztek.

– De a magyar katonaság, az meg viszonzta a tüzet?

– Hát a magyar katonaság meg viszonzta a tüzet, meg vót, mikor le is lúrték. De hát ki tudja, azé annyira nem mertünk kimenni az utcára. A szüleim, csak be, mert a golyó az nem válogat irányt. Nem lehet tudni, valahol falsot kap, gellert kap. Csak be, csak be, majd abba hagyják. És akkor abba hagyták. És akkor tudja, hogy van, jöttek elő a volt haragosok is, meg ezek is, meg azok is. Meg aki ártatlan ember is, meg minden.

Szabadka, 14.

HÁT MAGUK MIT SZAGOLJÁK ITT A FÜVET?

– Amikor 1941. április 12-én bejöttek a magyarok, akkor nem voltak a központba?
– Kisbajmokba laktunk.

– Tehát nem tudják, hogy hogy történt az egész, hogy várták őket?

– Nem, nem. De azt tudom, hogy másnap elmentünk a nagyanyámhoz, és jöttünk visszafele, és lefektettek minket a parkba, mert a városházáról lövöldöznek a csetnikek. Ott voltunk körülbelül öt és fél órát. Feküdtünk ott a fűvön, nem jött oda sose senki, semmit. Egyszer ezek, akik oda lefektettek bennünket, lassan egyenként elszállingóztak. És egyszer jött egy olyan különös alak. Azt mondja: „Hát maguk mit szagolják itt a fűvet? Menjenek a picsába, haza!” Így lettünk hazaküldve. Az a négy óra után. Hát ez is valami.

Szabadka, 9.

A CUKRÁSZDÁNAK A PADLÁSÁBÓL LÖVÖLDÖZTEK

[...édesanyám elbeszéléséből tudnám, mert hát édesapámat nem ismertem, mert őt október tizenhetedikén elvitték, és negyvenöt április huszonötödikén végezték ki. Úgyhogy ezért tehát én, amire visszaemlékezésre tudok, az pedig, hát ugye negyvennégytől éltem. Viszont az édesanyám nagyon sokat mesélt, őbenne visszatükröződik tulajdonképpen a magyarságnak a tragédiája, ahogy ő elmesélte, nemcsak őt, hanem az édesapámat is nagyon megviselték a Trianonnak a következményei, úgyhogy mindig azt mesélte, ezer évig Magyarország voltak, utána húsz valamennyi évig volt ez régi Jugoszlávia, bejöttek ide a szerbek, és akkor azt mondja, alig vártuk már, hogy történjen valami, és valójában Magyarország azért csatlakozott a hitleri Németországhoz, mert csak így láthatták a reményét annak, hogy visszakapják az elvesztett területeket, akkor, amikor már a rádióban meghallották azt, hogy *Szép város Kolozsvárt, meg hogy Országúton hosszú [a] jegenyesor*, „...csizmám sarka elkopik a határ egén...”, meg hogy „...nincs messze innen Kolozsvár...”, azt mondja, akkor már úgy vert a szívünk, hogy az már valami.]

A magyarok bejöveteléről a következőket mesélte, hogy mikor bejöttek a magyarok, kimentek üdvözölni őket a városháza előtti térre, és nagy volt az ünneplés, egy fiatalember felmászott Jovan Nenad szobrára, és kalapáccsal kezdte verni. Azt az édesapám le akarta fényképezni, de odajött valaki, később kislát, hogy civil ruhás rendőr volt, és mondta neki, hogy ne csinálja ezt, mert lehet, hogy ez a fényképezés miatt még nagy baja lehet. Nem akartuk megérteni, hogy mi van, egyszer csak elkezd, hallottak néhány durranást, sikongatásokat, és ott ahol most van a Ravel cukrászda, annak a cukrászdának a padlásából lövöldöztek, akkor rögtön a csendőrség fölkérte az embereket, hogy mindenki menjen haza, ők pedig körülzárják a területet, és átfésülik. Annyit még elmesélt, hogy elfogták ezeket a lövöldözőket, és a helyszínen kivégezték őket, és egy-két napig ott voltak.

Szabadka, 26.

ÚGYHOGY AZ ÉN URAM AKKOR HAZAJÖTT

– A magyar bevonulás az úgy volt, az én uram a katonaságnál sofőr volt, elvonultak, elvitte a szerbeket Nikšićig, bejöttek a magyarok, de mi egész éjjel féltünk, de úgy, hogy a tankokat lehetett hallani, csak nem voltam itt, mert nem mertem magam lenni, elmentem ki oda anyámékhoz, egész éjjel miköz ottan bevonultak, utána, akkó még voltak harcok, ó, olyan harcok vótak, hogy borzasztó. Ott, ahogy van a bibliotéka,⁵⁷ onnan lövöldöztek le.

[– Föntről, a bérpalotából?

– Na, én ezt mind tudom! Mer oda voltak mind elásva az oroszok.⁵⁸ De aztán kiszedték őket, és átvitték őket a szerb, a pravoszláv temetőbe.]

Na most, amikor az én uram elment, elvitte a szerb katonákat Nikšićig... Katona volt, a katonaság autójával, a stáb⁵⁹ ott volt, ahol van most a Majsai hídná az a fa-telep, vagy mi van ott, ottan, ott vót a stáb, onnét ment az én uram minden reggel szolgálatba, ment biciklive és otthagya a biciklit egy házná, egy barátjánál.

A magyarok mikó bevonútak, elzárták mindenfelé az utat, én megyek anyámékhoz, a magyar katona kérdi tőlem, ki vagy. Mondom, megyek az anyámékhoz, anyámék ott laktak a másik utcába, bal felin, azt mondja, és mondom, a férjem, ha véletlenül jön, akkor, mondom, engedje... ne bántsák. Azt mondja, ki a maga férje, mondom, a Vukov Péter. Azt mondja, milyen nemzetiségű. Hát mondom, akkoriba bunyevác, hát bunyevácnak mondták a horvátokat, a katonaságnál horvátnak volt beírva, mert a bunyevácokat nem ismerték el. Lekiabált engem, hogy hogy tudtam én magyar nő létemre bunyeváchoz menni. A katona, a magyar katona. Hát nem mondtam semmit, hallgattam, az apám az meg miskolci születésű volt ugye, etette, itatta őket szívesen, hát én se vótam ellene semminek, és hát akkor így.

...Kivégzések is voltak, meg persze, persze, az adófőnök olyan kegyetlen volt, azt, azt agyonlőtték szintén. A régi adófőnököt, nem tudom, tudtam a nevit, de hát nem jegyeztem meg, és annyi mindenen köröszültem, na, akkor az én anyósom eljött, hozott nekem egy rózsafüzért, a fejem alatt van, avval alszok. Azt mondja, imádkozzál, hogy hazajöjjön, és akkó én letérdepöltem és imádkoztam, és rá egy két-három napra hazajött a háborúból, és mindenki mondta, hogy itt látták egy nővel, amott látták egy nővel, nem is látták az uramat, és nem volt igaz, és az uram hazajött.

– Május tájékán volt, amikor ő hazajött?

– Igen, igen, igen. Amikó elment a háborúba, amikó vitte őket a, amikor vonult vissza a szerb katonaság, igen, igen, de úneki vót saját fegyvere, me engedélye is vót, vitte magával, de Nikšićbe otthagya, és akkó az a vonat tetején jött vissza. Úgyhogy az én uram akkor hazajött.

Szabadka, 28.

MER KÖLL A HADSEREG RÉSZIRE, UGYE EZ VÓT MONDVA

– Hát énnekem az az élménykezdetem vót, amikó megjelentek a német repülőgépek itten Topolya fölött, eccé ledobtak valami kis bombaszerűséget. De nem nagy valami, durrant egyet, oszt akkó mink meg gyorsan a ház mögé... Apám elparancsót bennünket, hogy menjünk a ház mögé, me ki tuggya, mit nem dobának. Na, nem

⁵⁸ 1944 októberében a szimbolikus térfoglalás szempontjainak megfelelően a központban helyezték örök nyugalomra a városért folytatott harcokban elhunyt öt szovjet katonát és Jovan Mikić Spartakot.

⁵⁹ Főhadiszállás, vezérkar

vót semmi, hanem akkó lűttek háromat kifelé Topolyárú légelhárító ágyúval, tehát fő a repülőkre, de az, ott, Gunaras előtt is pottyant le egy löveg, de hát, na, ez lényegtelen. És hát ekkó kezdődött ez a negyvenegyed háború.

És utána ugye eccé csak megjelentek a magyar hadsereg katonái, és hát jártak házrú házra, házkutatást tartottak, kikérdezték, hogy hívnak bennünket, hogy mink van. Fegyvert, nagyon keresték a fegyvert, és akkó átkutattak mindent bent, az ágyakat feltúrták, a padlást, amit csak lehetett, na, mindent átkutattak. Meg ugye kérdezték, hogy van-e ellenségünk, kik a szerbek közül, aki nem rendes ember, vagy ilyen valami. De hát ugye ilyen, ilyen vót a kérdésük nekik akkó hát. Mikó ugye ezek elmentek, aztán utána, egy, hát most pontosan mennyi időre rá, akkó mán gyűttek a rekvirálók is, akik a padlásokat átjárták, a górért megnézték, és az ólakat is, és meghatározták, hogy hány mázsa búzát vagy kukoricát köllött átadnia annak a bizonyos személynek. Akkó az meg vót a gyűjtési helye, mert akkó még raktár se vót Orahovón. De valahova összegyűjtötték ugye, aztán kint a központba valahun, megalakút az a... minek híják, a Gazdakör, akkó azok rendezték aztán a dógokat oszt. Ilyenek vótak. Zsírbeszolgáltatás, hízótt nem lehetett vágni csak úgy, hogy kirántok egyet az ólbú, azt be köllött jelenteni szépen. És megvót, hogy hány kila zsírt be köll adni. Mer köll a hadsereg részire, ugye ez vót mondva, és akkó hát, ha valaki éppen hát mégis levágta, akkó a szomszéd, ha meghallotta, akkó az képes vót... jószívűen még be is jelenteni a másikat. Mert hát az irigységbü, azé elég jó állunk, akkó is, ha magyarok vagyunk, és akkó hát ilyen dógok vótak.

Hát ez, ez is olyan dolog vót, hogy inkább talán kétszínű vót az egész, mert nem tudták, hogy most mi is lesz a jobb. Mi meg meg vótunk nyugodva, bele vótunk nyugodva a sorsunkba, mert nem tehattünk mást ugye, Trianon az megtette magáét. Nekünk nem vót itten mit, sokat okoskodni, hanem hát most mi lesz, ha begyűttek a magyarok, ugye. Az egyik azt mondta, jó, a másik azt mondta, rossz. Tehát meg vót osztva a vélemény, nem tudták. De mikó azok is elkezdtek a pallást söprögetni, meg a beszolgáltatás, és a nagygazdákná meghagyták, mer azoknak munkásokat köllött etetni, azoknak meghagyták, de a kisebektű söprögettek. Úgyhogy nem valami jó véleménnyel vótak a magyarokrú. Meg még valami vót, hogy, hogy többszörösen elhangzott az, hogy mi csetnikek vagyunk. Igen.

És akkor ez nem olyan nagyon jó pofát mutatott, mer mink mást vártunk vóna el, ugye. Hogy hát, testvérek, de hát ez máma is kivilágzik, úgyhogy most is látni aztat, hogy nem olyan nagyon örűtek űk a mi pofánknek. Magyarán megmondva. De jó, na.

Zentagunaras, 52.

NEKED IDE SEMMI KÖZÖD NINCSEN EZEKHŐ

– Arra emlékszek, hogy negyvenegybe bevonúttak a magyarok, de, hogy mondjam meg, semmi bántódása nem vót sekinek se. Szépen elvonúttak. Fogattuk űket, de a zászlókra, arra nem emlékszek, hogy lett vóna. Ott vótunk, csapatostú vótak ott

szerb családok is, ott velünk, meg mink is kint vótunk, oszt fogadtuk őket. Együtt. De semmi probléma nem vót, elvonútak, elmentek. Errű mást nem tudok mondani.

Akkó avvá a szerb kislánnyal, cimborám vót, hallottuk, hogy valami, mi nagyot durrant. Akkó onnan a févárosbú kiszaladtunk a Milenáva megnézni, hogy mi történt. Hát egy tizenhat éves gyereket lelűttek. Én nem tudom, hogy az milyen nemzetségű. Szerb? Jobban. Szerb. Szerb vót. Akkó, de mink optáltaknak⁶⁰ tudtuk, ott laktak. Azt lelűtték. Hát állítólag valakit kerestek, aki ott lakott, abba a lakásba, nem az üvékébe, hanem általellenbe, az e vót menekűve, oszt átment a gyerek megetetni a jószágot, oszt odamentek a nemzetörök, oszt mikó kinyitták az ajtót, rögtön lelűtték. Rögtön lelűtték.

Ezt tudom mondani, meg vót egy sógorom, az szűcs vót... És vótak ezek a nemzetörök. Oszt mikó magyarok begyűttek, akkó má talpra vótak állva a nemzetörök, megválasztották őket. Mikó, mer ugye, mire mihozzánk értek, amárrú gyűttek, messzirű ugye, mit tudom én. Oszt Kavillóbó elgyűtt egy nemzetör, oszt bántalmazta őket. Akkó a sógorom aszonta, héhéj, héhéj. Álljá csak le! Neked ide semmi közöd nincsen ezekhő! Csak oda. Azt majd mink elrendezzük. Elhissenték⁶¹ onnan, ugye maga nem bírta csak, többen segítettek neki, oszt eltoloncóták onnan. Nem fogod ezeket bántani, ezt a családot! No, akkó onnan elment, átment amoda, hogy amott mit csinált, azoknak nem vót pártfogójuk, mer ugye innen mitülünk nem mehettek oda át, mer nem a, odatartozott az a terület. Ezt tudom mondani legjobban. Na.

Ez elmúlt így akkó, mikó begyűttek a partizánok, a sógoromnak semmi bántódása nem vót. Semmi. Ű ezt a családot megvédte, meg minden, hogy ne szekírozzák, meg ne bántsák. Hanem szűcs vót, oszt vót neki egy inasa. Ócsó pézé ugye befogadta, mer hát ugye köll a píz, kereshetnek, te is tudod magadrű, befogadta, oszt elmentek a partizánok bekecset csinátatni hozzája, oszt ott megösmerték a szivart, hogy ennek valami biztos, hogy tudod, valami tettje van nekije. El is vitték mingyá.

Elvitték, hogy hova vitték ugye, azt nem tudom, most utána egy napra vagy másnapra, arra pontosan nem emlékszek, de mingyá melegibe elgyűttek a sógoromé is, evitték, többet sose gyűtt vissza. Igen.

Többet sose gyűtt vissza. Egy fia vót neki. Topolyán halottunk van, menni kő temetésre, ott akkó tanákoztam még a fiáva, ott is behajtott egy-két italt. Oszt vótak szerbek is, osztan mer, ugye, Nyegosán⁶² meg Pobedán nagy ember vót. Szerbek is vótak, oszt még ott is aszonta, megöltétek az apámat. Meg ott is fenyegette őket, hogy megöltétek büntelenű az apámat, aszongya. Ennyit tudok mondani.

Zentagunaras, 54.

⁶⁰ Az optások kifejezés azokra az – ebben az esetben Magyarországon született – személyekre vonatkozik, akik az első világháború végén éltek optálási lehetőséggükkel, és szerb nemzetiségüként az akkor létrejövő délszláv államba költöztek.

⁶¹ Elhissenteni: az apróbb háziszárnyasok elzavarására használt terelősóból készített főnévi igenév, ebben az esetben pejoratív kontextusban.

⁶² Njegoševón

NAGYON SOKAN ADTAK RUHÁT NEKIK, HOGY LEVETKÖZZENEK

– Március vége felé jöttünk az erdőből, gyerekek öten-hatan, szedtünk fát és a hátunkon hoztuk haza, és a dülő végén, a vasútnál megálltunk, és hatalmas, rengeteg repülőgép jelent meg az égbe felettünk. Csodálkoztunk, hogy hunnét ezek a repülő, de hallani hallottunk már arról, hogy valami készülődik. De gyerekfejjel azt nem tudtuk megállapítani, hogy miről van szó. Nemsokára rája valószínűleg odaérhettek Beogradba, német repülőgépek voltak. Fénylettek, mint a fémmadarak. Mikor odaértek Beogradhoz, elkezdődött a bombázás. Hatalmas bombázás volt, szőnyegbombázás vagy minek mondják. És nemsokára rája a gombosi dunai hídnak a felrobbantása. Mikor a robbantás megtörtént, azt gondoltuk, talán valamelyik repülőgép robbantotta föl, bombázta le a hidat. De nem repülőgép, hanem fölrobbant. Azt már később tudtuk meg, hogy föl lett robbantva.

Pár napra rá megtörtént az akkori jugoszláv hadsereg katonáinak a visszavonulása, és persze mi, gyerekek az utcán vártuk vagy néztük, bámultunk. A jugoszláv csendőrség szintén visszavonulóban volt, és egy csendőr zászlóalj, lovas csendőr zászlóaljat láttunk meg. A mai Kultúregyesület előtt álltunk, és két-háromszáz méterre megismertük. Azt hittük, a magyarok jönnek, de közben nem a magyarok voltak, hanem a csendőrök. Hát gyerekek, mi nem voltunk olyan tájékozottak akkor még. Már a magyarokat tudtuk, hogy jönnek majd. És akkor, mikor közelebb értek, akkor lepődtünk meg, hogy ezek nem magyarok, hanem jugoszláv csendőrség, lovas csendőrség, zászlóalj. Hát most nem fontos, hogy mennyi volt, voltak sokan. Mi a Kultúregyesület előtt, azon az utcán végig leszaladtunk a következő, a Zadruga sarkáig és onnan bámultunk errefelé. Amikor ideért a katonaság vagyis a csendőrség a sarokra, meglátott bennünket, négyen-öten voltunk, meglátott bennünket, hogy ácsorgunk. Különben az akkori, még meglévő katonaság, az akkori, úgynevezett nemzetőrség, amit hirtelen fölállítottak a magyarok részéről, figyelmeztettek, senki ne tartózkodjon az utcán. Az egyik katona, ahogy nézzük, lássuk, hogy leszedi a puskát a nyakáról, veszi le a puskát, és irányít felénk. Mikor megláttuk, hogy akar löni felénk, azt gondoltuk, minket akar lelőni. Közben annak biztos volt annyi esze, annak a katonának, hogy ezek gyerekek, ezek nem csináltak semmit se. És ránk lútt, illetve fölénk. Az még a mái napig is, ha megbontanánk a falat a Gregoricnál, akkor a Vitmann mézárósnak a házán még megvan, ahogy egy golyó beleröppent. Másnap elmentünk és megállapítottuk, hogy odalútt tényleg. De jóval fölénk, nem ránk, hanem fölénk. Mi volt más hátra, menet, és a kerteken keresztül, a mostani iskola kertjén, át a másik keresztnél, ott a Papp Istvánnak a háza meg a Kocsisé, meg kié volt még ott? Végig a kerteken haza, gyerekek, mindegyik a maga házába. Vagyis haza. Mikor hazaértünk, apám dorgál: Hun a csudába járkálsz, már lúdözni is elkezdtek! De azt már hallottuk, hogy lúdöznek, de itt a Boriska tanítónőnek az iskolája, a Sztás péknek a másik felén, az volt az iskola. És annak a másik felén lakott egy Hilda nevezetű szerb tanító néni. És az kinyitotta az ablakot, ezt nem üttük tudtuk meg, hanem akik a Dénes kocsmájából nézték az esetet, a salugáter⁶³ közül nézték,

⁶³ Zsalugáter, redőny

leselkedtek, hogy mi vót. És az mutogatott főfelé, a torony felé, hogy a nemzetőrség onnan figyelte, hogy a katonaság vonult vissza. Akkor, amikor ezt észrevették, nem én láttam eztet, mikor ezt észrevették, akkor tűzre vették. Levették a fegyvereket, ropogás történt egy darabig, de senki meg nem sebesült. A toronyt lőtték, valószínűleg figyelmeztették, nehogy lűjjenek, mert visszalőnek. Elég az hozzá, hogy elmentünk közben, elvonult a katonaság, illetve csendőrség. Mikor kiment a faluból, kiértek végig, egy-két lövés hallatszott. Mikor lecsillapodott a hogyhívják... Még eztet, nem tudom, ezt érdemes lesz-e hozzátennem, hogy a Sándor bátyám, édestestvérem itt szolgált a Király Etiéknél, ott szolgált, annak az apósánál. És ő is velünk volt, de mikor elkezdtünk, elindultunk hazafelé, akkor a Sándor nem velünk jött, hanem elment haza. Mire odaért, azok mindig közelebb jöttek. Beugrott az árokba, bozótba, és ott elbújt a híd alá. Akkor, amikor hazaértünk, az előbb már említettem, dorgált apám bennünket, hogy mit keresünk ott, miért nem jöttünk már haza. Elég az hozzá, hogy nemsokára rá apánk ránk parancsolt, hogy mindenki lefeküdni, be az ágy alá bújni, ne legyünk itt, ha valaki, valamelyik katona belúne az ablakon. Katona? Egyszer apám kilesett, de akkor már lövöldözés nem volt egyáltalán. Akkor apám kilesett az udvarra, az utcára, és egyszer a kerten, ahogy mondom én, a Pákai, illetve a Papp István kertjén körösztült három-négy szerb katona menekült. Dezerterek.⁶⁴ Fölszereléssel, fegyverrel, mindennel. És ezek bejöttek. Apám perfekt beszélt olaszul, szerbül, németül meg magyarul, meg szlovákul egy kicsit. Tekintettel, hogy anyám szlovák, tót nemzetiségű vót. No, mikor bejöttek oda, hallom, beszélgetnek németül. Volt köztük magyar is meg német is, meg szerb is, akik menekültek a katonaság elűl, hogy nehogy valami baja legyenek. Akkor megkérték apámat, hogy nem-e tudna szerezni neki három-négy öltözet ruhát, civil ruhát. Mindegy, akármilyen, csak civil ruha legyen, ne katona. Hát akkor a szomszédságot beszervezte apám, a Tallósi Irénnek az öregapja, a János bácsi meg a Heibel, meg a Szitától, a szomszédság. Összeszedtek ruhákat, olyant, ami elfogadható volt. Nem rongyos ruhát, rendest. Hogy el bírjanak menni haza. Az összes fegyvereket nálunk mind lerakták a Holló mellett, abba a házba. Ahol most a Mókus Józsi lakik. Abba a házban volt ez az eset, vagy ott történt. Ahogy levetkőztek, elmentek. És nemsokára, egy pár napra vagy egy hétre, tovább biztos nem jöttek, jött az egyik kocsival, német volt, hozta a göncöt vissza. De azok, mikor már elmentek, hazaértek, hodzsákiak⁶⁵ voltak, vagy militicsiek, nem tudom, hova valósiak, de volt köztük egy vagy két német, azokkal apám németül beszélt, meg volt egy magyar is közöttük, szerb katona volt. Az összes fegyverek, mikor a honvédség bevonult, akkor ki lett adva a parancs, hogy mindenki, akinél van valamilyen katonai fölszerelés, fegyver vagy puska, kötelező beszolgáltatni a község házára. No most, én a magyarokról nem szóltam semmit, hogy mikor értek ide.

Akkor, mikor ez lecsillapodott a hogyhívják, kimerészkedtünk az utcára, meg apám is. Meg ezek elmentek, úgyhogy lövés meg sebesülés egyáltalán, nem halt meg

⁶⁴ Szökevények

⁶⁵ Doroszlói szóhasználatban a hodzsáki hódásigít fed, a militicsiek Szerbmiliticsét.

senki sem. Persze, akkor már tudtuk, hogy biztos, hogy a magyarok jönnek, mert először azt gondoltuk, hogy azok voltak a magyarok, a csendőrök. Közben nem azok voltak, hanem... Meg aztán katona, az lógott mindenfelé. Mindenfelé. Nagyon sokan adtak ruhát nekik, hogy levetközzenek. No, akkor kimerészkedtünk, ugyanaz a főállítás, három-négy-öt gyerek, ma is él még a Pusztai, Pákai meg a Szítás, meg a Hegybeli. Négyen-öten, olyan jómadarak voltunk, jó gyerekek voltunk. És ideérünk, másnap vagy aznap, pontosan nem tudom, ideérünk a Kultúregyesülethöz, akkor Gazdakörnek hívták. Gazdakör volt akkor. Akkor lássuk, hogy egy motoros jön főntrű motorbiciklivel. De mikor ideért a kör elé, láttuk, hogy ettől nem kell félni, biztos magyar katona. Meg is ismertük, hogy magyar katona. Jött ide, és a nemzet-őrség már itt várta őket. De utána láttuk, hogy jön sereg, több jön. Jönnek kocsisok, lovasok. Kocsisok, olyan kisebb ágyúk, tarackok, minek mondják, rövid csövű ágyú vót. A Kultúregyesülettől, a mostani Kultúregyesülettől az én kocsmámig, illetve a Kulturbundig ide letelepedtek az árokba. Rengeteg katona volt, rengeteg. Hát most ne mondjam azt, hogy hány volt, de nagyon sok volt. És a főszereléseket, lovakat, kocsikat mind, kifogták a lovakat, lévén hogy pontosan húsvét volt. Húsvét előtt való napokban történt.

És az itteni nép meg kosárszámra hordták a húsvéti sonkát, tojásokat, kolbászt meg kenyeret a katonaságnak. Mi, gyerekek végignéztük ezt az egész eseményt.

És azokban a napokban elkezdődött a helyi, hát most úgy mondanák önkormányzat. Akkor nem úgy, helyi elöljáróság, az akkori még szerb, illetve jugoszláv elöljárók, akik voltak a községházán. Persze java része magyar meg német vót, mert akkor azok az emberek közreműködésével megkezdődött a helyi közigazgatási rend bevezetése.

No most, ide kívánozik az, hogy ebben az új rendszerben mindjárt be lett vezetve a jegyrendszer. A jegyrendszer kenyérjegy, cukorjegy, zsírjegy, bőr, talp, cipő meg minden jegyre ment, háborús időszak volt.

Doroszló, 113.

**Altisztek csoportja a zombori laktanyában 1941. április 30-án
(Magángyűjtemény)**

**Katonák betont kevernek a zombori laktanyában 1941. április 30-án
(Magángyűjtemény)**

Kivégzett civilek a szabadkai városháza déli oldalán
(SZTL, F-176-62-42)

A bevonuló katonaság fogadása Szabadkán (1941. április 12., 6.15 óra)
(SZTL, F-176-62-263)

A bevonuló katonaság fogadása Szabadkán (1941. április 12., 6.15 óra)
(SZTL, F-176-62-262)

Gyalogos katonák altisztjükkel Bezdánál (Magángyűjtemény)

SAJKÁSVIDÉK – A RAZZIA ÉS ELŐZMÉNYEI

A központban, az iskola előtt vót az ünnepség (107) ♦ A tankból meglátták, hogy emelkedik a cserép föl (107) ♦ Csúrogon is ugyanígy volt (109) ♦ Csúrogon állítólag egy lány fogadta a katonatisztet (109) ♦ A huszárok bevonultak, aztán jöttek határvadászok (111) ♦ Jancsi, vigyázz, mert macska a tetőn! (111) ♦ Hát erre nem nagyon szeretek visszaemlékezni (113) ♦ Mondja, hogy Janika, odvedi me kući. Hogy vezesse apám haza... (113) ♦ Ezt az egy esetet láttam, hogy fogtak partizánt (114) ♦ Anyám többszó mondta, hogy te csak a szerbek közt érzed jó magad (115) ♦ Ő kérte a segítséget (120) ♦ Huszonöt koporsó látható (121) ♦ Meg vótak jelölve magyar házak (122) ♦ Ő ismerte a zsablyaiakat, védte azokat (122) ♦ Hát

ezt mink nem tudtuk elképzelni (123) ♦ Maguk ide ne menjenek be, nem idevalók (124) ♦ Véletlenül végezték biztosan ki... (125) ♦ Hallani hallottam én róla (125) ♦ Nem számított, hogy a magyar vót a kommunista, azt is evitték (126) ♦ Ez nem ott kezdődött Újvidéken, hanem má Zomborba kezdődött (127) ♦ Mert akkor ott már voltak ezek a bajok (128) ♦ Én az összeset ötőlük hallottam, a Csúrogot, Zsablyát (130) ♦ Híre ment az akkor már, mikor megtörtént (130) ♦ Nem is volt bűnös az öreg. Ez Csúrogon történt... (130) ♦ Ezek mesélték, hogy a partizánok rájuk lőttek a magyar katonákra (131) ♦ Hát te, Gyula, mit akarsz te itten? Már nem vagy bíró. Fogd magad, és menjél haza! (131)

A KÖZPONTBAN, AZ ISKOLA ELŐTT VÓT AZ ÜNNEPSÉG

– Hát nagy – mint általában a magyarok –, nagy lelkesedéssel vártuk, hogy begyűnnek a katonaság, hogy fölszabadítson. És mingyá nem vót... nem nagy ünnepség vót. A központban, az iskola előtt vót az ünnepség. Harckocsi vót ottan. És *Himnusz* szólt. És eccé arra lettem figyelmes, hogy a harckocsinak a teteje fordul, az a izé. Hát én nem tudtam tizenhét éves fejjel, hogy mit jelent az. Eccé csak elkezdtek lőni az iskolát, de cudarú. Az egész nép lefeküdt. Én má azt hittem, hogy az mind halott. Nem értem föl ésszel, hogy le kő feküdni, hogyha lőnek. Én meg szaladtam haza.

– Ezen az ünnepségen volt valami kapu fölállítva? Vagy a nemzeti színek?

– Tribin, emelvény vót az iskola előtt, mint egy közönséges emelvény. De aztán mi lett? Én hazaszaladtam. Én nem vártam meg... Annyit tudok, hogy nagybátyám megsebesült. Egy gellert kapott, egy golyót. Ahogy szaladt ott az iskolánál. Asszem, avval meg is halt, öregember volt. És azt mondták, hogy akkó a cserepeket emelgették a partizánok. Hát éntőlem emelget[hették]... hát én nem néztem, hogy emelgették-e volna. Valóban, valami vót, ha már lűttek.

– És országzászló ki volt téve?

– Hát hogyne. Az egész... mink is csináltuk. Az egész a magyaroknál... Hát alig bírtuk beszerezni a... fehér, ződ... [piros-fehér-zöld anyagot].

Topolya, 3.

A TANKBÓL MEGLÁTTÁK, HOGY EMELKEDIK A CSERÉP FÖL

– És akkó ugye, mikor a magyarok jöttek be – azt se felejttem el sose, ugye, iskolás vótam –, és akkor ki kellett tűzni a kokárdát, és hát a diákoknak is kellett menni, fogadni a magyarokat. És akkó képzeld el, hogy ahogy jöttek a tankok – én még nem tudom azt, csak így, ahogy mondták, hogy abba van tükör tulajdonképpen, a tankba valahogy. És ahogy jöttek be... a nagy iskolának hívtuk, egy nagyon nagy iskola, és az is volt, úgy hívták, hogy a nagy iskola... és a tankból meglátták, hogy emelkedik a cserép föl. És akkó rögtön szétzavartak bennünket, minden. Oszt azt se felejttem el soha, hogy szaladtam haza, és egy szerb fiatalember elébem állt, hogy vegyem le ezt a kokárdát, és úgy menjek tovább. Úgyhogy ez vót a szerb.

Topolya, 2.

CSÚROGON IS UGYANÍGY VOLT

– Anyám meg a nagybátyám vitték az ebédet, és mentünk az országúton, volt a másik falun köröszkül, akkor láttuk, lovasok ezen a dűlön, amazon a dűlön, szembe is jöttek, hát a magyar huszárok, akkor leállítottak bennünket, persze mindenre emlékszek. Akkor kérdezték az anyámat meg a nagybátyámat, hogy vannak-e csetnikek. A nagybátyám azt mondja, azt se tudja, mi a csetnik, mi kivittük az ebédet, ők meg elfoglalták a falut, nem volt ott egy puskalövés se, semmi. Nem bántották őket, hanem aztán ottan hét kilométerre volt a Tisza a faluhoz, az volt a román⁶⁶ és a magyar határ. Akkor határ vadászok, határőrök oda lejártak, akkor volt, hogy innen lóttek rájuk, nem rögtön, később. Így kezdődött. Hát Csúrogon is ugyanígy volt, akkor milyen kiosztás, melyik sor felől, a csetnikeket, ez olyan, mint most a Šešelják, a névsor csak megvolt, összeszedték őket, és elvitték.

– Mi történt azokkal, akik csetnikek voltak?

– Kivégezték őket. Elvitték őket. Én akkor még gyerek voltam, de emlékszek sok mindenre.

Bácsgyulafalva, 1.

CSÚROGON ÁLLÍTÓLAG EGY LÁNY FOGADTA A KATONATISZTET

– És a magyarok alatt, most megmondom úgy, ahogy volt, mikó negyvenegybe bejöttek a magyarok, ugye, én akkó tizenkét éves vótam, de úgy emlékszek, mintha most lett vóna. Gyönyörűen, tavasz vót... négy gyönyörű nagy park vót Zsablyán, teli vót virágga... Hát előbb gondozva lett, de aztán meg ugye jöttek a katonák, jöttek a huszárok, és mán azoknak szedtük. Szedtük, és a nagylányok meg dobáták, de mink, gyerekek mint iskolások mind ki vótunk oda rendölve. Három-négy napig jártunk ki a Vásártérre, Csúrog felől vártuk a izét, a magyarokat, magyar katonákat... Arrú, Becsérű, Becse felű vártuk... Mentek is elébe, valami delegáció. És nem jöttek. Nem jöttek. Eccé csak jött egy tank meg egy huszár, mert a lova megsántult, és délután már egy nagylány sétált a magyar huszárra. Magyar, zsablyai, úgyhogy az vót a legirigylésreméltóbb nagylány, hogy magyar huszárra ő sétát végig...

– Volt is szerelem közöttük, vagy csak úgy?

– Nem, hát átmenetileg, mer pár napig köllött a lovának a lábát gyógyítani, aztán ment tovább. És akkor hát vártuk, és nem jön, akkó szaladt egy tanító, hogy gyerekek, nem tudjuk még a *Himnuszt*, futás föl, a templomban tanultuk a *Himnuszt*. Meg mit tudom én, mi... Szavalásokat betanít... magyar népviselet, mán ki hogy, legények biciklikkel, össze vólt ez a pántlika így a bicikliben sodorva, arra is emlékszem, meg akkor lóháton bő ingbe fölötözve, na mindegy. Nagy vót az öröm, és nem jöttek, és akkor elment a delegáció elébük, és mikó jöttek vissza, a delegáció aszongya, hogy gyerünk most sorba a községháza elé, maj, majd az üzenetet hozzák. S azt monták, hogy ottan, hogy ne várjunk, nem köll csoportosúni, ne várjunk.

⁶⁶ Német–magyar határ

Reggelre itt lesznek. Mondta ő, hogy melyik századosa, ki, hogy hova beszét. Maj reggel itt lesznek. És úgy is vót. Reggel mentünk megin ki a sétányra a főutcán, a sarkon magyar katona, hogy is hívják ezt a...? Kakastollas csendőr sétát le-föl.

De várjon, hát Csúrogrú köllött arrú jönni, vagy merre? Csúrogon állítólag egy lány fogadta a katonatisztet, aki előjött, és rálött, csokorból rálött.

– A lány?

– Igen. Nálunk nem volt egyetlenegy letartóztatás, egyetlenegy puskalövés sem. Vótak őrség, nagyon kevés őrség maradt, rendőrség, csendőrség ugye fel lett állítva, de akkó mán kezdődött ez a mozgósítás ki az orosz frontra. Negyvenegybe, nyáron ugye megtámadták az oroszokat... Na és akkor...

– Szerbeket, szerbek között is mozgósítottak ott Zsablyán?

– Katonának nem... Katonának nem. Akik ottmaradtak határvadászok meg minden, rendkívülien csinosak vótak, rendkívülien... Úgy láttam, mentünk, kiszaladtunk, nem messze laktunk a saroktú, oszt jaj, mennek gyakorlatra a katonák, a határvadász... És vótak szép katonatisztek. Szerb lányoknak udvaróttak. Sőt, bátyámat, az olyan frikonc⁶⁷ vót, mit tudom én, mindenhun megfordúttak a diáktársaiva, és akkó... írtak, írtak a magyar katonáknak szavakat, hogy hogy kő udvaróni.

– Szerbül?

– Szerbül igen, hát, hogy hogy udvaroljon, hogy szóljon hozzá, és akkó izéték, hogy te szép lány vagy, azt hogy kő mondani. Akkó, hát betyárok vótak ezek, betyárok vótak a diákok mindég is, há szép lán vagy: „ti si lepa devojka ili...”⁶⁸ Érti? Nem lepa devojka si, ez szép lán vagy. És itten egy kicsit a grammatikával játszadoztak, vagyis a szóhasználattal. Szóval, ti si lepa devojka ili. És akkó mink szidtuk, nevettük ezeket a diákokat. Meg minden. Bemondtuk a szerb barátnőinknek, hogy mondd meg a testvérednek, hogy így-úgy. Szóval, hülyéskedés volt, minden. De nagy komoly szerelmek vótak magyar katonatiszt és szerb lányok között. Hogy ne mondjam, hogy ne mondjam, a izé, a magyar lányokkal is, úgyhogy több magyar lán férjhez is ment, most is, jelenleg még egy pár él, akik férjhez mentek.

– Azok már Magyarországon vannak?

– Magyarországon, igen.

– És akkor mi lett azokkal a szerb lányokkal végül is, mikor négy év múlva a magyarok kivonultak?

– Hát egyik szerb lányt láttam, azt is lógorba,⁶⁹ Újvidéken. Minket erre hajtottak, őket meg amarra hajtották. Ő is lógorba kerűt.

– Azért, hogy magyar vőlegénye vót?

– Persze, persze. Hát persze.

Bácskertes, 4.

⁶⁷ Virgonc

⁶⁸ A szép lány vagy tükörfordítása a szórend megtartásával: ebben az esetben a „te szép lány vagy, vagy” mondatot eredményezi.

⁶⁹ Läger, gyűjtőtábor

A HUSZÁROK BEVONULTAK, AZTÁN JÖTTEK HATÁRVADÁSZOK

– Mikor bejöttek, nem volt ott semmi. Csend volt, még puskalövés sem volt.
– A településen hogyan fogadták ezeket a csapatokat?
– A huszárok bevonultak, aztán jöttek határvadászok, ott a mi utcánkban volt egy nagy keresztház ott volt a laktanyájuk, azok jártak a határba őrökre, lövöldöztek a szerbek rájuk nádasból, voltak ilyen dolgok. Akkor történt ez az összesedés. Bevonultak a magyarok, akkor Magyarország lett. Nem volt az, hogy most magyarok lettünk, jóba lettünk a szerbekkel, semmi baj nem volt, míg be nem jöttek most azok. Hallottam, hogy a templomból vagy a malomból lőttek a magyar katonákra, körülfozták, mikor jöttek be a magyarok, a gyalogosok Szentivánról, ott a falu szélén volt egy nagy malom, akkor lőtték a magyarokat. Megálltak pihenni, akkor körülfojni, és akit találtak, kivégezték. Próbáltunk volna mi, mikor jöttek be a partizánok, rájuk löni, az egész családot kivégezték volna, nem szabad ilyet csinálni. Csendesen elmúlt minden.

Bácsgyulafalva, 1.

JANCSI, VIGYÁZZ, MERT MACSKA A TETŐN!

– A magyar hadsereg negyvenegyes bejöveteléről Csúrogon?
– Hát a bejövetel is szép volt. Mert a szerb templomtoronyban fönt, oda volt állítva egy golyószóró, a szerbek állították oda. Hát mentünk oda, ki nem ment volna, magyar volt, ugye jöttek be a magyarok, hát mindenki ment. Én akkor tizennégytizenöt éves voltam, jött egy vagy két lovas katona elöl, s kiabált az egyik: „Jancsi, vigyázz, mert macska a tetőn!” A Jancsi mindjárt villogott ugye, jött egy olyan kocsi, nem tank, hosszú csöve volt neki, olyan volt a kereke, mint a tanknak, avval ő úgy. Meglátta valaki, hogy a szerb templomtoronynál nyílván van a zsalugáterek, és kilátszott a golyószórónak a csöve. Ugye egyre villogott, és aztán adjál, azzal célba vették. Nálunk, Csúrogon volt három pap, volt egy nyolcvankét-nyolcvnahárom éves, volt egy olyan negyven-ötven éves meg egy olyan tanonc pap volt a szerbeknek. Mikor bejöttek a magyarok, nem is mondtam, hogy lövöldözés volt, egy időben szaladtunk, mind a bolondok, húzódtunk el a fák mögé meg ahova tudtunk, mi meg bementünk egy közbe, az kocsmáros is volt meg hentes is, Szerbnek hívták, és ott nyitva volt a nagykapu, bementünk az udvarba, ott meg mindjárt kijött az ember és mondta, menjünk le a pincébe. Ő is lejöttek a feleségével. Volt neki három családja. Rítt az asszony, mert nem tudta, hol vannak a gyerekek, a lányok, hogy mind lány volt-e, már nem tudom már. Utána, mikor ez megtörtént, de lövöldöztek a katonaság puskával, a szerb iskolatetőn is, ott a padláson, ott is fönt voltak, hogy kik, mit tudom én. Akkor azt mondták, hogy a gyerekek fogdosták a galambokat, ugyan már. Jönnek a magyarok és majd azok fogdossák a galambokat. Nem volt az igaz. Hanem oda is be voltak húzódva, és majd gondolták, hogy majd egy-két puskával mindjárt agyonlövöldöznek mindenkit.

Akkor még aznap vagy másnap mentek, követeltek egy rangos tiszt, ment a szerb öreg paphoz, hogy adja oda a templom kulcsát. Azt mondta a pap, hogy önála nincs, menjen a popicához, a fiatalabb paphoz. Elmentek oda, azt mondja, önála nincs, hát hol van, biztos a legfiatalabb papnál. Elmentek oda, az meg azt mondja, a legöregebbnél van. Küldözték őket, mind a hülyéket. Akkor visszamentek az öreg paphoz, és akkor megfogta a grabancát a tiszt, hogy mondja meg, hol a kulcs, ne csináljon belőlük bolondot. De az öreg papnak volt lánya, úgy negyven-negyvenöt éves, öreglány volt, nem volt férjnél. Az meg, ahogy ott ült, fölugrott és pofon vágta a magyar tisztet. Az meg kivette a pisztolyt és agyonlőtte. Na, aztán meg az apját, az öreg papot kihajtották az iskola sarkára és agyonlőtték, akkor rögtön. Ugye ők kezdték. Ez így kezdődött, na aztán lecsillapodott. Hanem aztán kezdődött a baj, negyvenkettőben.

– Mi volt a templomban?

– Hát megtalálták a golyószórót. De nem volt senki. Még ezek küldözgették erre-arra a kulcsért. Mit csináltak megint? Mikor agyon lett löve a papnak a lánya meg az öreg papot, aztán le volt csillapodva, hanem negyvenkettőben ment a kisbíró, vitte a szállásokra a cédulát biciklivel. Valamikor sok szállás volt, nem, mint máma. De volt ennek az embernek három családja, Bakos Pista bácsinak hívták, a lánya Rozika, a legidősebb volt tizennyolc-tizenkilenc éves, már nagylány volt. És nem ment az apja haza este, akkor reggel fölmegey a község házára, és mondja ottan, hogy nincs az ő apja itt a község házában. Azt mondják, nincs, hát miért volna itt. Hát nem ment haza. Hát hogy lehet az. Mindjárt mentek és keresték. Mert, ahogy az vitte a cédulát, megvolt, hogy melyik dűlőbe ment, és mentek szállásról szállásra. Volt itt a kisbíró, volt, mentek tovább, volt a kisbíró itt, volt, no és egyszer azt mondták, önáluk nem volt a kisbíró, akkor kezdtek kutakozni. És mit csináltak a ganék, biciklivel együtt agyonütötték az embert, és elásták, és gyuggattak rá hagymát. Gondoljatok bele! És azzal árulták el, hogy gyöpes volt a bejárat, ugye, kétfelé gyümölcsfák voltak, és egy darabon látták, hogy mért van ez itt fölászva, és az volt nekik gyanús, oda volt az ember eltemetve biciklistől együtt.

Akkor utána a falu bíróját. Az is negyvenkettőben történt. Hát azért volt nálunk razzia, azért végeztek ki nálunk szerbeket. És mi vagyunk a bűnösök, hát nem mi csináltuk, a civil nép, hanem a katonaság. Akkor meg mit csináltak a falu bírójával? De hogy voltak olyan marhák, hogy nem magyar ember volt az előfogatos kocsis a községben, hanem egy szerbet, az volt az előfogatos. Avval vitette a főbíró, így mint itt a Krizsán Jóska, a falu bírója, vitette magát ki a határba, hogy megnézze lehet-e már törni a kukoricát, érett-e. Az előfogatos vitte kifele, egyszer megállt az előfogatos, onnan kijöttek a férfiak, az öreget levették a kocsiról, bevitték, összekötözték dróttal, vágta szárat ki, az öreget ráfektették, fölülre megint szárat és elevenen az embert meggyújtották, elégették. Gondolj bele! És akkor ilyeneket csináltak a magyar idő alatt. A Citkó Matyi bácsi negyvenkettőben, akkor lettek kivégezve a szerbek. De őket ette a fene. Negyvenkettőben meg a Citkó Matyi bácsi ment be, szolgálatos volt, rendőr volt. Azt mondja neki, a sarkon kint állt a pékmester, va-

lami Pajo bácsi, de jól beszélt magyarul, Matyi, miért nem állítod le azt a két férfit, olyan bő kabátban vannak, gyanús alakok. Mikor ezek odaértek, ez igazoltatta őket, mármint rendőr. Szépen az ember benyúlt, azt hitte veszi ki a papírt, az kivette a pisztolyt és agyonlőtte a rendőrt. A bőrkabátos benyúlt, mintha venné ki a papírt, nem gondolta az, hogy pisztolyt vesz elő. Odanyomta a homlokához és agyonlőtte, meghalt ott a helyszínen. Meg volt egy százados, az miskolci volt, azért tudom, hogy miskolci, mert az én bátyám oda volt berukkolva, a Lajos, Miskolcra negyvenegyben, rukkoltatták be a magyar időben. Az meg százados volt, és volt neki lovásza is, ketten voltak, mentek lovon arra, az adai kövesen, jártatták minden reggel a lovakat. Elértek már ki, ahol volt már kukoricaföldek, és egyszer csak valaki a kukoricából hátba lőtte a tisztet, a százados csak rábukott a lóra, és kész, meghalt. És ezért volt nálunk negyvenkettőben a razzia. Úgyhogy három napig, de még te se mehettél ki az utcára, kimehettél, de agyonlőttek szó nélkül, statárium volt. Még három cigányt is agyonlőttek. De miért? Mentek a határba ki. Aszonták, mennek szárért, mert kis purdék megfagynak. Hát nem tudott előre bekészíteni? Hogy mert kimenni, mikor más se mert. Ez végett lett nálunk a razzia negyvenkettőben. Szerbeket végeztek ki. De akkor megtalálták a csetnikkönyvet, és aki a csetnikkönyvbe be volt irkálva, azokat mind behajtották, a magyar katonaság. Civileket hívtak ők, egynéhányat, de nem adtak fegyvert a kezébe, de az tudta, hogy ez kicsoda vagy micsoda, akinek a nevük oda volt sorba írva. Egy katona, aki csak odajött a katonaságból, az nem tudta, hogy az a szerb vagy nem, de a csúrogi csak ösmerte őket jobban. De a magyaroknál fegyver nem volt, vagy ott lakóknál. Csak ment és segítette, hogy ez vagy nem. Ez volt a mi bűnünk, a legnagyobb. Csináltak ezek mindent. Mikor ezt a tisztet agyonlőtték, hát akkor kivitték a temető végibe, ott volt egy kórház, de a kórház nem volt használva, csak háború esetén, mondjuk, ha sebesülteket vagy ilyeneket vittek oda, meg a tisztet oda vitték, meg mi is mentünk, hatvankét éves volt ez a tiszt, akit agyonlőttek a kukoricából. Egy másik alkalommal meg mentek a határvadászok, kakastolluk volt, mint a csendőröknek, a sapkájukhoz volt téve. Már azok is félték ám, mert lövöldöztek rájuk. A Koncz Pali, az is rendőr volt, egy utcával lakott lejjebb, mint mi, az is ment haza, csak kinyitotta az ablakot és puttyogtatott rá, de nem találta el. Ez volt a szerencséje. Hát félt azért már mindenki, hiába vagy te magyar, meg magyar idő volt, ha egyszer nem úgy viselkedtek, ahogy köllött. Elég az hozzá, hogy aztán ez a határvadászok mentek volna ki, mert ahogy volt Tisza, a Tiszának az innenső felén, ott magyaroké volt, magyar katonák voltak szolgálatban, a Tisza túlsó felén, Bánát volt, ott már németek voltak. És hát félték azok is, de fölszerelkeztek, vitték azokat a tojásgránátot vagy minek mondták, vagy kézigránát, mentek kifelé és egy özvegyasszony boltos volt, szerb, és szépen kinyitották ott is az ablakot és lövöldöztek rájuk, meg a padlásról, ezek meg ki azt a kézigránátot, és bumm, be az ablakon, ahol érték. Azt mondják, úgy ment, a kristálycukor pörkölt cukor lett. És mit gondolsz, elmenekült majdnem mind közülük, egy nő mit csinált, beleállt a vödörbe kútnál, és leengedte magát a kútba. És ott lapított. Na, azt ki is vették. Többet egyet se. Hát nem csak az az egy nő volt, aki lövöldözött. Valahol elbújhattak. Csak úgy lehetett,

hogy ganédombon csináltak bunkert, és arra, ki a kertbe vagy mit tudom, hova. Az volt a Rohonczi-szálláson is, az zsidóé volt valamikor kint a rétben. Ott voltak ezek behúzódba, meg kitették a táblát a földekre, és rá volt írva: „Ide a lábod ne tedd, mert ha ide teszed, agyonütünk!” Ilyenek. Hát már félt a nép. Még csak negyvenkettő volt akkor. Mesélte ez a Kati is, ez a csizmás, az öregapja kiment a földre, csúrogi volt, és mit látott, a partizánok ették a dinnyét, hát partizánok vagy csetnikek, most hogy melyikek voltak, de szerbek. Azt mondja, fogta magát, vissza föl a kocsira, hazament, nem mert utána kimenni a földre. Agyonlőtték volna. Mindent csináltak. Nem is tudom, mit mondjak.

Bácsgyulafalva, 101.

HÁT ERRE NEM NAGYON SZERETEK VISSZAEMLÉKEZNI

– Akkor még fiatal voltam, de úgy emlékszek vissza, hogy hát mivel Csúrog felől jöttek, és a mi házunk a csúrogi utcában volt, Zsablya, Csúrog felé jöttek be. Persze csodálkozott a nép, meg főleg mi, gyerekek, hogy hát jön a katonaság. De akkor még a katonaság teljesen más alakulatokkal jöttek, nem ilyen repülőekkel meg nem tudom mi.

Zsablya járási székhely volt akkor, nagyobb, tizenkétezer lakosú volt Zsablya akkoriban. Vegyes népek éltek, úgyhogy volt egy öt-hat, szerb, magyar, német, szlovák és ilyenek, több nemzetiség. És érdekes volt. Úgy, ahogy tudok visszaemlékezni vissza, nem voltak semmi különbségek, zavargás vagy valami, hanem öröm. Öröm volt. Aztán az úgy lecsitult. Én addig szerb iskolába jártam, mert Zsablyán szerb iskola (volt), akkor kezdődött magyar iskola. És akkor magyarba. Később akkor, mivel középiskolába mentem, akkor Temerinben volt ez a polgári iskola, akkor oda jártam.

És mindaddig, míg nem jött ez a fölszabadulás, addig ottan. Hát erre nem nagyon szeretek visszaemlékezni. Rossz gondolatok fognak el, hogyha elkezd az ember gondoskodni arra. De viszont elmúlt, csak hát nem jó visszagondolni.

Doroszló, 111.

MONDJA, HOGY JANIKA, ODVEDI ME KUĆI. HOGY VEZESSE APÁM HAZA...

– Hajtották a szerbeket, és akkó szembe nekünk, a másik felén, vót egy ilyen hosszú fal. És akkó ilyen csavargók voltak, akik így, így tudod, ilyen, ilyen munkanélküliek, Szitás, meg Capároknak hívták őket. És azok kísérték a szerbeket. És akkó szembe ugye magyar katonák az úton, az út közepén golyószórókkal meg minden. És akkó be köllött sötétíteni, és nem volt szabad ugye az utcára kimenni. És a függöny, ilyen csíkos függönyünk vót, besötítve. És én... vót ilyen kiságy a szobába, én ott ültem, anyám egyik ablaknál, apám a másik ablaknál. És akkó lestek. És akkó ott feküdt öt szerb így hason. És akkó úgy köllött a lábukat tenni, a bakancsot vagy

cipőt, ami a lábukon vót, és az az utálatos csavargó – magyar – érted, így ment a hátukon. Szerbeknek. És akkó egy másik, haszontalan ember meg kísért egy szerbet. No most, aki kísért, az azt mondta, hogy fusson. Ez az állat, aki vigyázott erre a szerbekre, ez meg azt kiabálta, hogy állj. És persze az annak fogadott szót, aki kísért. És rálőtt. És akkó ugye anyám meg apám azon tanakodtak, hogy most meghalt vagy nem halt. Jocónak hívták. És akkó apám mondta, hogy á, nem halt meg. Anyám aszondja: hallod, Jani, de alighanem meghalt. Erre aszondja apám: hallod, tényleg meghalt. És erre anyám leesett a székrő. És akkó kihúzta apám a levegőre, ilyen gangnak nevezték akkó még azt, ilyen végház vót. És akkó, tudom, én bent sikítottam, hogy anya meghal, anyám meg kint feküdt a gangba. Szegény apám, még mái napig is látom, egy ilyen félliteres poharunk volt, és akkó hol engem szaladt be megitatni, hogy ordítottam, hol anyámat. Na most, apám nem tudott anyámmal mit kezdeni, öreganyámék egy öt házzal arrébb laktak a másik felén. És akkó... hát majd elvezessük a szüléhez, tehát az édesapámnak az anyjéékhó. És mikó kimentünk a kiskapun, képzeld el, az a szerb fölemelte a fejét – egy vér vót az egész – és mondja, hogy Janika, odvedi me kući. Hogy vezesse apám haza. Mondja neki, hogy Joco, várjál, Gizát elvezetem anyámékhoz, és visszajövök érted. No de hát ugye elvonultak a magyar katonák és minden, és akkó a család eljött és ezt az embert hazavezették. Persze másnap kijöttek, és lelőtték.

Na akkó, tudod, aztán a szerbek, akiket kivégeztek, azok mind kaptak segélyt a magyaroktól. De azt úgy hidd el, hogy egy épkezláb, egészséges ember nem maradt az utcákba, azok mind kiszökdöstek a határba. Ott bunkerokat [építettek], meg szerb tanyákon [bújkáltak] meg minden. Na most ugye idáig, szóval rengeteg szerbet kivégeztek, tényleg nagyon sokat. De mondom, ott, mikor aztán a magyarok például szüle-, vagyis édesanyámnak is körösztapjáék, az is ment ki, mer akkó még nem voltak autók, csak fiákeron jártak. És a kézbesítők, minden, a tanyákra vitték, mit tudom én, papírokat. Az biztos nem gyütt haza élve. És akkó volt egy Réti Gyula bácsi, az is ment ki a határba, érted, és azt is meglőtték, úgyhogy egy ujsa nem is vót neki. És az valahogy a napraforgó közé beszaladt, és így maradt élve ez a Gyula bácsi. És akkó aztán ugye, mondom, mind kimentek, és nem is tagadták. Fiatal emberek, a szerbek, mind kimentek a határba, kiszökdöstek.

Topolya, 2.

EZT AZ EGY ESETET LÁTTAM, HOGY FOGTAK PARTIZÁNT

– De ez, szóval, nagyon-nagyon nem jól kezdődött. Egy darabig csend vót, nem vót semmilyen... hanem utána egy évre, mikor már kezdték vóna, hogy a szerbeket is éppúgy besorozzák katonának, mint a magyarokat, azok nem akartak menni a hadseregbe az oroszok ellen harcolni. Osztt inkább elmentek partizánnak. Éntőlem egy-két évvel öregebbek, azok mind... körülbelül hetven-nyolcvan százaléka elszökdöstek kukoricába, partizánnak. És aztán került-fordult, le volt zárva az út, nem

lehetett kimenni. Mer egy, megjelentek ott, megjelentek a partizánok. Este is, én mentem haza, tanákoztam éccaka sötétben.

Eccé meg... Čurčin gyerek (nem akarom mondani, még a nevét is tudom), nagy kommunista vót, odajött hozzám, oszt agitált, hogy milyen az oroszokná a helyzet. Hogy ott nyolc órát dógoznak. Meg így, meg úgy. Szóval rettentő. Mentünk, szánottam, oszt mentünk beszélgetni. Ő a kukoricábó gyütt elő. Úgyhogy az csak hát... mit tudom én. Jó is lett volna, nem lett volna semmi baj, hogyha nem lövődöztek volna a kukoricábó.

Hordta a kisbíró szét a cédulákat, a kenyérjegyeket, oszt lelőtték. A járőröket megtámadták. De nem bírták megfogni őket, mer föld alatt vótak a bázisaik. Én láttam is a bázisukat. Eccé egyet fölizéltem, fölfödöztem, oszt be lettem idézve. Vitted az előljáróságot kocsival terepszemlére.

– Lovas kocsival?

– Lovas kocsival. Nem volt más. És a szalmakazal alatt volt. Mit tudom én, egy négyszer négy méteres bunker. Bázisnak mondták. De hát ők mire... a segítség meggyütt, hogy jelezzék, hogy megtámadták őket... Míg lóhátra ültek a másik határ szélén álltak. Meg mire gyütt az erősítés, hogy... ritkán bírtak elfogni.

Eccé láttam az egész idő alatt egy partizánöt. Meg volt kötözve. Ló farká[hoz] vót [kötve]... vitték a határbó haza a katonák. Ezt az egy esetet láttam, hogy fogtak partizánt.

– És az nő volt? Nőpartizán volt?

– Nő, nő. Nohát, szép volt minden.

Topolya, 3.

ANYÁM TÖBBSZŐ MONDTA, HOGY TE CSAK A SZERBEK KÖZT ÉRZED JÓ MAGAD

– Abban az időben mennyi volt a magyar Zsablyán?

– Úgy körülbelül olyan nagy vonalakba fele szerb, a másik fele magyar és német. Negyed-negyed... ott kezdem, hogy a régi Jugoszláviába, mikó bejöttek a első világháborúba, édesanyám, nagyapám meg ezek így meségettek azé, olyan rettenetes atrocitás akkó nem vót, habár mondom, hogy fele-fele, fele ilyen nemzetiség, fele amolyan. Mer a Matuska egy kicsit többet jelez a fölírásokból, hogy több vót a szerb, de hát voltak ott bunyevácok, voltak lengyelek, mit tudom én, úgyhogy ha mind más nemzetiségnek vesszük, akkó fele-fele lehetett.

– Még lengyelek is voltak Zsablyán?

– Voltak, voltak, most is vannak. Nem tom, hogy kerütek azok oda. Nem sok, de vannak, horvátok, sokacok több, mit tudom én...

[Na és édesanyám azt úgy meséte, hogy első világháború alatt, akkor még élt az édesapja valameddig, meg hát ő nagyláncodott a vége felé mán, és akkó mán ilyen rendszer volt, és mindég az idegen nemzetiségű, vagyis a szerbek,

azok kaptak először cukorbónt,⁷⁰ először kaptak sóbónt, akkó mán kezdték jegyre adni, mindég azok előbb...

Aztán mikor vége vót az első világháborúnak, és ők győztek, akkor hát éltek tovább, ki hogy, és hát anyám akkó, akkó igazi, pont a nagylánsorba vót, és mentek így korzózni, az vót a divat a korzón, vasárnap délután korzóztak a lányok, akkor a legények ottan utánuk, ottan mit tudom én, csevegtek, és a szerb legények lelökdösték a magyar lányokat mindenhun, mer ott volt aszfalt, akkor is mán, s lelökdösték. Ez volt az a, hogy megéreztettek, hogy ők vannak most a... Na, ennyit szokott meséni édesanyám.

Akkor egy, az a harmincas évek talán elejin vagy a huszas vége felé volt egy magyar család, fiatalember, fiatalasszony. Tiszakálmánfalviak voltak, de odajöttek Zsabya alá. Vót egy olyan nagy, hogy is... bakterház, lehetett legeltetni mit tudom én, mit, jószágot, akartak a fiatalok kicsit lábra állni, és vót jó sok jószágjuk, mikor megvót már, akkor vásárra kivitt... kihajtották a vásárra, ott nagy vásárok vótak, és hazamentek vissza, eladták. Az ember fölűt a lóhátra, és elvitte Tiszakálmánfalvára a pénzt a szülőknek. S visszajött, s akkor este mentek valahova, a szomszéd tanyára disznótorra. S mikó mentek haza éccaka már, akkó megtámadták őket, próbákozott az ember menni telefonhoz, oda... mán amilyen telefon vót akkó, az asszon is, mit tudom én, merre futott erre-arra, ketten megtámadták, és kegyetlenű legyilkóták mind a kettőt. Az asszont is, a embert is. Az asszont a vasút oldalába taláták meg, az ember meg ott összeesve. Na, mindegy, és senki ezt nem taláta, nem tudták fölfedezni, hogy ki csináta vagy hogy mi vót ez. Szóval pénzé, csak azt nem tudták, azok elmentek és elvitték a pézt. Pénzüik nem vót ott. És jóval később haldoklott egy szerb ember Gospodincin,⁷¹ és az meggyóna, hogy őneki van azé még most a lelkin valami, szeretne, mit tudom én, hogy addigra mán meghót, és ő legyilkolta a társával. S az anyám meséte, hogy akkor kimentek a temetőbe, akkor a komisszió, minden, fölvettek a mit tudom én, megvizsgáták, és valóba úgy vót, hogy azokat ezek gyilkóták le.]

A magyarok jobban meghúzódtak, a magyarok mindég olyan meghúzódnak... Apám nagyon népszerű vót a szerbekné is, anyám többszó monda, hogy te csak a szerbek közt érzed jó magad, me olyan környezetbe született, arra nevelkedett, anyám meg másfelé. Na, mindegy... Az vót a szokás karácsonkor, hogy szerb karácsonkor mink mentünk, gyereket, mentünk kóringyáni, úgy mondták, kóringyáni, énekeni... Akkó meg a mienken meg ők előzőleg jöttek, meg vót szerb barátnóm is meg minden. És mikor mentünk csoportosan, összeverődünk gyerekek ugye, magyar gyerekek, megyünk a szerbekhő énekeni, és kinyílt az ablak, és kikérdezték, hogy: „Ko ste vi? Čiji ste?”⁷² Tud ugye szerbű? Megérti? Megérti ezt mindet? Na, akkó mondtuk, hogy Istvanovi,

⁷⁰ Cukorjegy, sójegy

⁷¹ Boldogasszonyfalva, az egyik közeli település.

⁷² Kik vagytok? Kinek a gyerkei vagytok?

apámat Istvánnak nevezték a szerbek is. Istvanovi, Kaločai, mit tudom én... „Istvanovi mogu, a ostali nek idu...!”⁷³ Ez így volt. Ez így volt. [...]

Na most jön[nek] a nehezebb dógok, nehezebb dógok. Régi jugó idő alatt édesanyámnak négy... Na, négyen vótak testvérek édesanyámék, és anyám varrónő volt, apám pedig alkalmazott volt szerbné. Szerbné. Jó is vótunk. Mindég mentünk svečarra,⁷⁴ az bűn lett vóna, hogyha meghív, és nem megyünk svečarra. És barátanom is vót ilyen is, olyan is. Na, és nagyon jó gazdákodtak, emez a testvére is mind férhöz ment, ki hova, ide-oda. Na, jó van, és akkor az egyik testvérjinek több gyereke is volt, jómódúak voltak, szóval jómódú gazdához ment férhez az a nővére, a Kati néni, és rettenetes nagy lábon szeretett élni. Nem volt rossz, erkölcsileg nem volt a Kati néni rossz, vigyázzon, azé mesélem ezt, mer a végén kitűnik, hogy ő az egyik magyar néphősnek, partizánnak lett a édesanyja. Azé mesélem ezt előzőleg. És nagy lábon élt a Kati néni, mikor vót valami, akkor dáridó, ha nem volt, akkor sírás... S minden gyerekit munkába állította. Az egyik lánya szógát zsidókná, a másik mit tudom én, milyen gyárba ment. A Gyula, ez a leendő néphős,⁷⁵ az szintén valamelyik gyárba volt, ahol Sonja Marinković meg ezek voltak, mellékes, csak belesodródott a politikába. Ottan milyen jó lesz ugye, ők szegény gyerekek, oszt egyenlőség meg mit tudom én, nem kérdezik, hogy ki vagy mi vagy, fölkarolták, úgyhogy egy társaságba nagyon jó ment, nagyon jó vót az... A Gyula járt iskolába, ő volt a fiúgyerek közöttük csak, és hát anyagilag mindég rosszabb, rosszabb, akkó folyamadott hozzám gyakran, hozzám Zsablyára jött, mer akkó még vót házuk, de mán a ház is, ennivaló üres, nincs, az anyja meg benn vót Újvidéken. S akkor legtöbbször hozzánk jött. S akkó anyámtú ezt-azt, Franciskám most füzetre, most amarra, akkó mindig anyám, majdnem, hogy lopva apámtú, segítette. Apám is tudta, mer jó vót apám. Na, mellékes, csak a végén ki köllött maradni, ott volt a házuk, Vásártérnél Zsablyán, szélmalom környékén valahun... és ott volt egy öregebb kommunista ember, aki a első világháborúbú hazatérve ugye ottan át lett nevelne, hogy hívják? Oroszországba. Azt Babo Kartarának hívták, de a rendes neve Stevan Divnin. Divnin Stevan néphős. De a legnagyobb munkakerülő volt. Így mentek a magyar emberek, de más, a szerbek is, volt... Időközönként úgy hívták be az embereket kulukra, egy napra, két napra, hozzátok a ásót, kapát, mit tudom én, úgy csináni a gödröket itt-ott. Sokszor a Vásártér körü azokat az árkokat ásták, és oda ment mindig a Divnin is, ezeket mindég úgy próbáta rábeszéni, akkó apám hazajött, mondja, megin gyütt a Divnin, képzeld, mit mond, hogy majd olyan világ lesz, hogy nem ám pénzze, hanem szükség szerint, ki hogy akar, mit tudom én. Igen, igen, igen, a Divnin.

No, és egyszer csak jön Bánátból ez a Gyula nekünk, mi úgy híttuk Gyula bátya, na az mán akkó huszonhét-nyóc éves vót, és azt mondja, hogy egy társával, szerb férfival jött, ők akkor mán jöttek oda szervezkenni, mozgósítani, biztos a kommu-

⁷³ Az Istváné jöhet, a többiek mehetnek!

⁷⁴ Védszentünnepet ülő ház gazdája, templom esetén választott vezetője.

⁷⁵ A partizánharcokban részt vevő, ott hősiességével kitűnő személy kaphatta ezt a titulust életében vagy halála után a vele járó kiváltságokkal együtt.

nista pártot erősíteni vagy mi... Negyvenegybe, igen, nyáron mán. Igen, és együtttek hozzánk is, és anyám mondja, hogy mé nem gyüössz át, ott olyan rossz a helyzet. Mer jöttek, azt mondja, sőt venni, mert ottan nem lehet, ez az, hiáncikkek vannak. Mé nem jössz át hozzánk? És az csak mosolygott.

Ők akkor mán ott helybe nagyon is nagy munkát végeztek a izéve, a szervezkedéssel. De hogy hogy ojtották annyira be? Nem volt buta fiatalember annyira, ő egyedül magyar sajnos ottan ő vót az, politički komesar⁷⁶ vólt. Háború alatt, ugye.

És úgy kezdődött, hogy járőrbe ment két rendőr, két rendőr lóháton, magyar rendőr, akkó magyarok vótak, és ahogy úgy Zsablyárú úgy galupba⁷⁷ mentek izé felé, Gospođinci, nem Gospođinci, Sajkásgyörgye, no... Đurđevo, Đurđevo, igen. És mentek. Hátúrú egy bokorbú lelútték mind a kettőt. Lefordútak halva.

– Szóval, ez Zsablya meg Đurđevo között volt?

– Igen. Mentek, járőröztek. No és, várjunk csak egy pillanatra! Szóval ott el is temették.

Ott Zsablyán, itt van a zsablyai templom, vagyis a kápolna a izébe, temetőbe, itt van az egyik etemetve, itt valahun e!

– Szóval még mindig itt nyugszik az a egyik járőr? Még mindig itt, a zsablyai temetőben?

–Hát, ha nyugszik... Gyönyörű szép nagy temetőnk vót. No, most ott, ahol, ahol ezt a két rendőrt... Megölték, ott most ez az emlékmű van.

– Most ezt ki állította?

– Hát ki, hát ki? Hát ezek. Mán ez a rendszer.

– Hát ez nem egy hőstett, hogy valakit a bokorból hátulról...

– Hát, de őnekik hőstett... Szóval utána, mikor, na, ledőt a két rendőr, de mán előtte is vagy utána is kazlak égtek. Szabotázsokat csináltak ezek a partizánok. Én úgy mondanám, hogy kommunista banditák. És magyarok alatt lehetett venni gyufát. Nagy-nagy barna dobozba, vagyis papirosba csak be volt csomag[olva], és az mindenhol meggyulladt, így végighúztuk a falon, az mán lobbant.

Ezt, ezt igen, kint a kévékbe belecsempészték, és mikor, mikor csépöltek, a dobba került ugye, dörzsölődött, oszt lobbant. Na, mi gyerekek futás oda, ugye az élmény a gyerekeknek. Főlnőtteknek nem, azok sipánkodtak, jajgattak, sírtak meg mit tudom én, hallgattak, vagy mit tudom én. Mielőttünk nem nyilatkoztak. Na, ez több helyen vót, több helyen vót. Aztán e vót rendölve, hogy aki dobálja föl a dobra, akkó még úgy csépötek, akkó még kinyitották, kiódták, és úgy szét, és úgy dobták bele.

Na, izé akkor mán a Gyula nem vót nyilvánosan jelen sehol, de valószínűleg járt, mer később tudódott ki, hogy ő politički komesar⁷⁸ volt akkor már, és most átugorva azt, később ugye ki is nyírták, minden.

A Gyula, mikor ez megtörtént, ez a nyári izé, dógok, vótak már röpcédulák is, meg mit tudom én, mi, és akkor kötelező vót diákoknak menni a, a templomba. Vót

⁷⁶ Politikai biztos

⁷⁷ Galopp, poroszka

⁷⁸ Politikai biztos

akkó hittan is nekünk, még abból is lehetett megizéni, bukni. Nagyon szigorúan tartották a hittant, és okvetlenül mindég a szünetekbe, karácsonyi, mit tudom én, újévi szünet templomba menni. Mi utazó diákok vótunk. És eccé csak nézzük, hogy akik vótak katonák, csak lassan, lábujjhegyen mennek ki, lábujjhegyen mennek ki. Begyütt egy katona, elő űtek ilyen posztóval leterítve az első sorokba, a tisztek mennek ki. Míse alatt, pedig ők nem szoktak, a katonák nem szoktak. Kimentek, mit se tudva. Mink délután, este mentünk moziba. Kijövünk a moziból, hát a barátnőmnek meg a szülei, meg a nagynénje, vagyis a testvére, idősebb nagylán, meg akkor annak a barátnői. Jaj, mi van! Jaj, jaj, tudjátok, harc van kint a izébe, harc van kint a Tiszán! Az Ihász törzsör mestert is meglótték. Tudjátok, evítették egyenesen mit tudom én, hova... Vagy megmarad, vagy nem. Vót öneki fia, olyan idős, mind mink, oszt akkó avva nagyon jó ösmerősek vótunk. De haltak csendörök, meg katonák is. Olyanok, akik akkó jöttek mán váltásra haza az ukrainai frontrú. És hát szaporodtak a magyar honvédek, itten a hullák, magyar hullák.

És azt mondta a tisz, hogy ha még egy katonám elesik, mondja, hogy viszem én haza. Mit mondok én az anyjuknak? Kóporsót kűdök, vagy mit? Leveretem az egész falut. Hát nagyon sok katona is meghalt. Ezt a budapesti levéltárba biztos, hogy hogyha pontosan vezetik, köll, hogy tudják. Na és ottan előbb mondták, hogy húszan vagy hányan támadnak, onnan lőnek egy tanyárú, akkó aztán mondják, hogy harmincan-egyvenen is vannak mán, verődnek össze a szerbek ottan, ezek a kommunisták a olyan, a Tisza mentén olyan lépök, mocsarak vótak, és akkó aztán jött a Tisza. Na, és akkor... nagy hó vót, és elfogták a Gyulának a testvérit is, mer mondom, hogy az is bele vót keverve... Etelka, az is elfogták, meg sokat letartóztatnak, akkor mán nem volt kímélet, sokat letartóztatnak, és később meséte a testvére, hogy ők úgy vótak nevelve a kommunista izébe, szervezetbe, hogy meghalni, ha nyúznak, ha akármit csinának, kianni egymást nem ám! Kianni nem szabad. És ő nézte azt, hogy szembesítették a vezetőjűkke... meg pofont, meg mit tudom én, és azt mondta, hogy az első pofonná mán az ű vezetőjűk, aki ezt mondta, hogy meghalni, az mán mondta...

– Az már vallott, ugye?

– Az mán vallott. És akkor ő is belátta, hogy mi ez, akkor az ű bátyja, nagyon szerette testvérit, a Gyulát. Az ű bátyja ott meghal, nem adja meg magát a tanyán, egy tanyán. Lassan szétszivárogtak onnan a tanyárú, Gyula vót meg még egy valaki, meg még egy valaki társa. És azt mondta a izéknek, a csendöröknek meg katonáknak, biztos, hogy vele se nem bántak kesztyűs kézzel, azt mondta, hogy ő tudja biztosan, hogy a Gyula nem adja meg magát, hacsak ő nem beszélne vele, hogy nincs értelme, Gyula, ez meg ez. Ugye tudták ők az ő vezetőiknek a neveiket, hogy ez már mindent elmondott, Gyula, nincs értelme. De akkor ötet előrekűdték, és mentek utána, sorba a izék... a rendörök, vagyis a csendörök meg a katonák. S ő ment előre, hogy majd a Gyulával, mer ott arra lehet vóna megközelíteni valahogy, ha lehetett vóna azt a tanyát, de hát ugye nem voltak ők olyan közel, nem, hogy a testvére megösmerte vóna is. Sortűzzel válaszoltak, úgyhogy ott is nagyon sok halott vót. Azt mondták

a csendőrök, hogy olyan ügyesen kúszott ez a nő ottan, és akkó visszafordúttak. S a Kartara is ott vót, és a Kartara kihúzta magát, az öreg kommunista, aki nevelte őket. Kihúzta magát, maradt csak a Gyula, meg még egy barátja, és addigra annyira mentek, hogy a katonaság akkor taktikázott, és mit tudom én, hogy merre közelítve, fő az, hogy ezek má szaladtak egyik épületbű ki a másíkba. Messzirű mán látták, hogy ottan nagy zűrzavar van, és akkor valami pelvást fölgyújtottak, és az menekült ki, és akartak valami istállólukon vagy hun, akartak arra, hogy majd valahogy kimennek, és észrevették ezek ugye, és akkor lekaszabolták őket. S ott meghaltak mind a ketten. A Gyula is, meg az a társa is. A Babo Kartara fűtyűt rá. A nagy kommunista. No, ez vót a Gyula. Ez vót, és ő kommunista vezér volt. Kommunista komesszár. Politički komesar, most néphős. Úgy írják, nép... Braša! Molnár Gyula Braša. És ezt kapta a Molnár Gyula Braša. Ez egy nagy kőlap, és ezek a kis tábláknak a neveik vannak rajta. Ott van az első, a Babo, a ganéja, és a második lett csak a Gyula. Második lett csak a Gyula.

– Ez hol van?

– Zsablyán.

Mentem moziba délután, és megyek erre, és azt mondja, hogy nem tom, hány nagy hosszú szánkóva, me akkó szánkóva köllött menni. Szánkók... és azt mondja, hogy katonák, halott katonákat hordtak a Tiszárú, ez ahun vót a harc. Ahun vót ez a partizánharc. És mondom a Jolánkának, hogy láthattad te, vagy hogy lehetett olyan sok, hogy egy szánkón nem lehet olyan sok. Azt mondja, tudod, hogy körösztbe vótak dobáva, és csak a bakancsaik vótak ki...

Na, na, most még valamit. Még valamit akarnák megtudni a könyvemhez, de nem tudom, hogy hogy fogom megtudni. Ez a kápolna, ez le van rombóva, itt nincs semmi, itt minden, ez kő kövön nem maradt. De...

Há mé zavarta Csúrogon, mikó fölállítsák, akkó mindég ledöntik... Emlékművet. Gyűlölnék kegyetlenű. Na, és lerombolták, második évben mentünk az onokatestvéremme, de haza, így mögötte mentünk. Volt akkor kukorica, majd nem hogy bújva, lopva mentünk haza, és ez olyan kíváncsiskodó vót, ez a Katica, s mondja, hogy gyere, gyere, megnézzük a Bubát, megnézzük a... Bubának hírták, aki el lett temetve, ismerős vót. És nyitva vót a kápolna pincéje, és oda leguggót, nagyon bátor vót, nem mindegyik asszony, leguggót, oszt nézd csak, nézd csak! Egy koponya volt fekete hajjal, csak a sarokba, mind szétszedték még a koporsóját is, meg mindenit. Buba.

Bácskertes, 4.

Ő KÉRTE A SEGÍTSÉGET

– ...akkor a nagyapa az alighanem bíróhelyettes vót. És akkor a razzia alatt, most hogy őneki milyen szerepe volt, milyen nem, hanem ő kérte a segítséget. Mert kivégezték a csendőröket. Vagy rájuk támadtak a csendőrökre a töltésen. Ennyit tudok, hogy a razziába ott ő kért segítséget. Most a részleteket, azt én nem tudom. Apót, azt Lajos

bátya is mondta, hogy akarta a plébános úr, a Dupp Bálint akarta, hogy legyen bíró. De apó hallani se akart róla. Ő má, úgy látszik, hogy az oroszoknál megtanulta a bolsevik rendszert. Mert ő orosz hadifogságba vót. Tizennégyben bevonultatták, mit tudom én, meddig. Tizenkilenc-húszig biztos. Húszig, huszonegyig. És ő ott látta a bolsevik leszámolásokat. Kalugába. Még valószínű, hogy a cári hadsereg is, alighanem az ejtette foglyú. Hányba vót a forradalom, tizenhétbe? Nem tudom akkó, hogy hányba eshetett fogságba. De még a bárónőnél is szolgált. De Oroszországba akkó olyanok voltak a körülmények, hogy a parasztok azok ilyen vermekbe laktak. De ő a bárónőnek vót valami. Lehet, hogy tüzelt rá, vagy mit tudom én.

Topolya, 5.

HUSZONÖT KOPORSÓ LÁTHATÓ

– Huszonöt koporsó látható a képen...

– Huszonöt koporsó látható, a gyerekek is ki vótak rendőve, a diákok, mi is ott vótunk közel. Ezeket a izéket, a katonatiszteket sorba jóformán mind láttuk, mer ezek ott, ott szolgáltak, és mivel, hogy mondjam? A voltak, voltak nagyon messziről való katonák is a itten, a halottak között. És egynek a szülei nem értek oda. Egynek nem... az, emlékszem rá... nem értek oda. Ott vótam nem messze, mer erre a sorba, erre még vótak koporsók, és valami teherkocsiva, tehervonattal valahogy fölkapaszkodva értek késve a szertartás alatt, akkor gyorsan, csendbe odajött egy asztalos kalapáccsal, és fölemelte a tetejét a koporsónak. Hogy lássák, meggyőződjenek, hogy ez az ő fiuk. És mondom, közel átunk, éppen úgy vótunk, diákok állítva. És én láttam tényleg, benne vót egy... s közbe aszongyák, hogy üres koporsókat, ilyen propagandákat, ilyen aljas propagandákat csináltak. No de, errű, meg amit mondtam az elébb, hogy az a másik lány mondta, mikor ment délután januári... mit tudom én, ezekbe a zürzavaros napokba, délután elment valahova, arra a községháza előtt, és egymás után katonák, hullák már. Gondolom, meghalt katonák le vótak takarva, és ott várták biztos, hogy, y hogy elszállítsák őket.

Ezt mind, ezt köll, hogy tudjam, illetve köll, hogy meglegyen valahun a történelmi levéltárba. Izén, Pesten. Történelmi levéltár akárhogy is errű köll, hogy tudjon, és hogy csináljuk. És soha senki ezt meg nem említi. Igaz? Mer itt van.

– És hol temették ezeket el? Ezt a huszonöt embert? Zsablyán?

– Csak egyet temettek ott, a többit mind transzportírozták, és kütték haza. Képzelteti, hogy a szülőknek ez hogy esett, mikor ement a szép, egészséges fia, és koporsót kütték haza.

Bácskertes, 4.

MEG VÓTAK JELÖLVE MAGYAR HÁZAK

– És akkó aztán ugye, mikor, ezt biztos a Lajos bátya is mesélte, hogy meg vót beszélve, vót térkép. Meg vótak jelölve magyar házak. Meg voltak jelölve magyar házak, akik kiszökdöstek ugye, fegyvereket szereztek, minden. És meg volt beszélve, majd ha, mit tudom én, hol kezdenek lőni, akkó megindulnak befelé. És hát persze rosszul indultak, mert vadászok vótak, akik lövődöztek, és akkó így végezték ki a szerbeket, nagyon sokat. Mer ez, mondom, megvótak a magyar térképük, vót nekik Csúrogról, és megvótak a magyar házak piros pöttyekkel jelölve, hogy kiket kő kivégezni. És közben hát ugye rosszkó indultak, mert hát mondom, téves volt a lövődözés. És erre indultak meg. És így lettek kivégezve a szerbek.

Topolya, 2.

Ő ISMERTE A ZSABLYAI AKAT, VÉDTE AZOKAT

– Ezerkilencszázharminckilenc május 6-án születtem Zsablyán, magyar származású vagyok. A szüleim, apukám szabómester volt, anyukám pedig háztartásbeli. Egy háztartásban éltünk az édesapámnak az édesanyjával, akit mi ómamának hívtunk.

Abban az időben Zsablyán éltünk. Egy másik szép emlékem talán, a szomszédunkban volt a magyar zászlóaljiroda és ott őr volt előtte mindig, énnekem pedig volt magyar ruhám, apukám varrta ugye, és kis puská, én is a vállamra vettem és néztem az őrt, hogy lépked, és én is lépkedtem vele. Ez nekem olyan nagy élmény volt.

Aztán később volt rosszabb élmény is, mert éjjel barikádokat tettek mind a két végére az épületnek, és behallatszott a szobába, mikor az őr fölszólította, hogy állj ki a kövesútra. Úgy emlékszek rá most is, mintha hallanám, hogy éles hangon oda kiabált, állj ki a kövesútra. Az akkor volt, amikor a razzia volt Zsablyán. A razzia alkalmából ugye, akkor már jobban vigyáztak a zászlóaljirodára is, és akkor éjjel, sötétedéskor egész reggel, virradatig ott voltak a barikádok, és ezt minden alkalommal odatették, és hát behallatszott, hogy állj, ki vagy, ki a kövesútra. Ennyit tudok. A razziáról én mint gyerek nem sokat tudok, annyit tudok, hogy a Tiszára jártak le a határvadászok, mert a Tisza volt a határfolyó, és a Zsablya és a Tisza között, ha jól tudom, hat-hét-nyolc kilométer távolság van, ami nem termőföld, hanem ilyen cserjés, bokros legelő volt az, és oda behúzódtak a partizánok, és lesből, orvul rájuk lőttek. Akkor lett ez a bizonyos razzia negyvenkettő őszin, telén. Ott aztán minden történt, ártatlanok is áldozatul estek, meg hát megfogtak, akik tényleg bűnösök is voltak. Amikor ez a razzia volt, akkor az anyaországból jöttek ezek, akik kivizsgálták az eseteket, és hát nem tudtak szerbül, a zsablyai lakosok közül olyanokat, akik jól beszéltek a szerbet, hívták tolmácsnak. No, ezek között volt apukám is, mivel szabómester volt, Zsablyának egy, ha jól emlékszem, több mint fele szerb ajkú volt, és hát jól beszélt szerbül, németül is, és hát őket is behívták tolmácsnak. Egy alkalommal, amikor hát védte, ugye ő ismerte a zsablyaiakat, védte azokat, hogy tudta, hogy egész biztos nem bűnösök, akkor az egyik nyomozó mondta, ha már

így szereted a szerbeket, eridj te is oda közéjük, majd reggel mész a testvéreiddel a Tiszára. Hát becsukta oda közéjük, és ott volt, várakozott, egyszer jött egy másik, valószínű, hogy rangosabb mind emez volt, azt mondja: „Sándor, maga mit csinál itt?” Hát mondja névrül, hogy az meg az, mivel hát ismerem a szerbeket, védtem, és azt mondja, ha már így véded a testvéreidet, akkor eridj te is a Tiszára. Akkor azt mondta, jöjjön velem. Hazavezette, és aztán azt mondta neki, hogy addig, még én nem jövök magáért, addig akárki hívja, ne jöjjön. És evvel le is zárult az ő tolmácssága, nem hívták többet. Erre föl, amikor a háború elmúlt, akkor apukámat is elítélték mint háborús bűnöst, halálra ítélték és utána megkegyelmeztek életfogytiglanra, akkor levették húsz évre és tizenhárom évet töltött Mitrovicán.⁷⁹ A tizenhárom évben benne volt ugye a vizsgálati fogság is. Többször voltam látogatóba, az volt a legborzasztóbb, amikor halálra ítéelve láttam láncba verve, keze-lába összeláncolva, jött. Kérdezték tőle az örök, hogy Sándor, hogy bírsz te így aludni. Tudod, hogy halálra vagy ítéelve, és te nyugodtan alszol? Azt mondja, ha én az lennék, amiért el vagyok ítéelve, akkor valószínű, hogy nem bírnák így aludni, de az én lelkiismeretem tiszta. Hát bírt aludni. Nem törte meg annyira.

– Maguk hol voltak ebben az időben?

– Ebben az időben már itt voltunk Pacséron. Öt ötvenötben tartóztatták le. Nem, itt éltünk Pacséron, és innen vitték el, aratásból jött haza, és behívták a község házára, itthon szólt a kisbíró, hogy ha megjön, akkor menjen be. No, nem tudtuk, hogy minek menjen be, és nem jött vissza. Tizenhárom év múlva jött vissza.

– Nem lehet, hogy valamelyik pacséri jelentette fel?

– Nem tudni. Soha nem tudtuk meg. Jobb is talán, hogy nem tudjuk. Nem neheztelünk senkire.

Pacsér, 149.

HÁT EZT MINK NEM TUDTUK ELKÉPZELNI

– Na mostan aztat a negyvenkettes atrocitásról is akarok egy pár szót mondani, Magyarország ez, nyugodtan beszélhettünk mindent. Magyar iskolába is jártam, soha nem jártam szláv, szláv iskolába, se a testvéreim, mind magyar iskolába jártunk, a nők magyar ruhába jártak az utcán, kezdett minden szépen fejlődni, édesapám a Jadran moziba, gyönyörűen meg lett pucolva a Jadran mozi, és a Jadran mozi valamikor ami volt, tudja a Jadran mozit? Ugye, bal kéz felől volt a cukorkás büfé. És a, a Lifka moziba cukorkás büfé, és lányok, akik gyönyörűen szépen, sötét, fekete ruhában, kis fehér pártával, itten a szünidőbe mentek be, és árulták a finom pralinékat, a finom cukorkát, ilyen kis acskókban a közönségnek. És jobb kéz felől meg volt a, mikor beléptünk a moziba, jobb kéz felől volt a ruhatár. Akkó be vót vezetve, hogy a kabátokat nem vitték be az ölükbe, hanem a ruhatárba átadták. Ugyanúgy a Lifka moziba. Tehát az én apám azt, annak a tulajdonosa volt. Ennek

⁷⁹ Sremska Mitrovica (magyar nevén Szávaasztendemeter) szerémségi város, ami elsősorban börtönéről vált ismertté és hírhedtté.

a két ruhatárnak, és ennek a két büfének. És neki, nekünk voltak alkalmazottak. Tehát kezdődött egy, egy nagyon szép élet, magyar ruhába jártak a nők, vasárnap sétáltunk a Korzón magyar ruhába, mink olyan piros-fehér-zöld, kis fehér, kis szoknyácskába, a pártákkal, a magyar zászlókkal a hajunkba belefonva. Az apám a magyar kabátját is elővette, tehát egy, egy gyönyörű, száz százalékosan biztosak voltunk, hogy ez végre a miénk az egész.

Hát negyvenkettőbe, mint a futótűz, hogy belelöttek a Dunába. Rengeteget, rengeteget, szlávokat, magyar katonák. Hát ezt mink nem tudtuk elképzelni. De ez volt, ez megtörtént. De hogy történt meg? Amit ezek... Beogradba elhallgatnak, hogy az a szétesett Jugoszláviának a hadserege, a csetnik hadsereg. „Kako je izazivala pred kasarnama.”⁸⁰ Újvidéken. A magyar hadsereget. „To je, to su izazivali. Taj incident, to se nije...”⁸¹ Provokálták őket. Rettenetesen provokálták őket, hogy ez egy fasiszta hadsereg. És az egyik kaszárnyában tényleg a magas rangú főtiszt elrendelte összefogdosni a provokátorokat a kaszárnya körül, és itt irtózatos nagy razziát csinált Újvidéken, és összefogdosta őket, és rögtön kivégezte őket. Az is az igazsághoz tartozik, mikor Horthy ezt megtudta, talán tizenkét tiszt „učestvovao je u ovoj raziji”⁸² ebben a kaszárnyában, rögtön „davao ih je Horti uhapsiti”.⁸³ Nem mi, hanem ki, kiadta őket Beogradnak. Miért nem beszélnek erről a szerbek? Hogy kiadta őket Beogradnak, és a beogradiak azonnal kivégezték őket. Mind, egytől egyig. Miért nem, miért nem mondják ezt az igazságot? Tud maga erről? Hogy Beogradnak ki lettek adva? Én még ezt itt nem hallottam, hogy szóba, szóba ejtette. Nem merik ezt mondani, hogy, hogy ki lettek végezve azok az emberek, végezve, akik ezeket a szörnyű gattetteket csinálták. De hogy izazivázva⁸⁴ voltak, arról se mond semmit se Beograd?

Szabadka, 7.

MAGUK IDE NE MENJENEK BE, NEM IDEVALÓK

– Annak előtte való napján az apámmal mentünk Újvidékre. Az egyik hogy hívják, hát egy távoli félig-meddig rokona, az unokatestvérének a feleségének a testvére. Akkor már... Második unokatestvér, nem is az első. De annak is valami problémája volt a lábával, és megyünk. Mivel apám Újvidéket nem ismerte, én meg ismertem, hát mentünk együtt. És helyzet az volt, hogy a sarkon, mivel én cserkésztszti ruhában voltam, és a sarkon szól a civil alak, hogy maguk ide ne menjenek be, nem idevalók. Forduljanak vissza, és menjenek valahova másfelé. Apám mondja, hogy csak ide. Megmondtam, hogy forduljanak vissza, és menjenek másfelé.

– Civil detektív volt?

⁸⁰ Provokálták a laktanyákban lévő katonaságot.

⁸¹ Provokáltak. Ez az incidens, erről nem....

⁸² Részt vett a razziában.

⁸³ Horthy azonnal elrendelte az őrizetbe vételüket.

⁸⁴ Provokálva

– Persze, persze. És mivel látta a cserkészgyenruhát, és tudta, hogy aki bemén abba az utcába, az függetlenül, ha magyar, ha szerb, ha akárki, de kevés magyar volt ott, azt mind elviszik. És ezt az unokatestvért, akihez mentünk volna, azokat is elvitték, és nem maradtak élve. Magyarok voltak, de abba az utcába laktak. Tudja, kevés volt magyar abba az utcába, három-négy család, a többi az szerbek voltak. Mindet vitték, mindenestől a magyarok, és likvidálták, nem volt érdekes, hogy miért. Itt is említettem, hogy ezek, nemhogy azért, mert nem tudtak magyarul. Ez volt a razzia.

– Akkor visszafordultak és hazajöttek?

– Mink eljöttünk haza, hát. És az apám az úton végig káromkodott, hát mondom, hagyjad, hát aztán másnap hallja a rádióba meg az újságok nagy címmel ugye, na, mondom, mentünk volna mi is a Dunába, a jég alá. Az anyjuk úristenit.

Szabadka, 9.

VÉLETLENÜL VÉGEZTÉK BIZTOSAN KI...

– Negyvenkettőben a raziáról, a hideg napokról hallottak?

– Tudtunk. Volt egy szabadkai futballista például, Mišljenovnak hívták, egy nagyon tehetséges játékos volt, bunyevác gyerek volt, és az lement jelentkezni az UAC-ba,⁸⁵ az a Vojvodinának a futballcsapata volt, akkor volt tárgyaláson lent, és azt is kivégezték. Véletlenül végezték biztosan ki, de hallottunk róla, beszéltek róla itt, suttogva hallottam, az iskolában hallottunk, én hallottam róla, de nem tudtuk, hogy miről volt szó, de később megtudtuk, hogy miért volt. Volt annak oka. Tudod, mi? Bánátból mínusz 30 fok volt, a Tisza be volt fagyva, jöttek át a partizánok és a határőröket intézték el, Csúrog, Zsablya, ott lent, éjjel átjöttek, hát a csendőrség, a hadsereg reagált, és a végén úgy indult az be, hogy Újvidéken, ott a báni palota előtt három vagy négy tiszt beszélgetett, és közük dobtak egy kézigránátot. Erre lett a reakció, így mesélték, hát hogy volt, biztos nem ok nélkül történt. Mert ez valamiért volt. Mert akkor a zsidók itten menekültek és mentek Pest felé, itt volt zsidó osztálytársam is pár, Kalmárnak hívták meg a Fodor Gyurka, ifjúsági vezető stb., azok felpucoltak Pestre, utána visszajöttek.

– Akkor megijedtek ők is, hogy ugyanez megtörténik?

– Hát persze. Hallottuk, hogy történt valami, de hogy konkrétan mi volt, azt később tudtuk meg.

Szabadka, 12.

HALLANI HALLOTTAM ÉN RÓLA

– Akkor az újvidéki raziáról nem hallottak semmit?

– Hallani hallottam én róla. Igen, de ez, hogy mondjam, olyan, olyan titok, titoktartás volt ez azért, nem, nem hősködtek ezzel a mi vezetőink, az akkori magyarok nem

⁸⁵ Újvidéki Atlétikai Club

hencegtek azzal, hogy mi történt. De azt se, azt se emlegette senki, hogy Csúrogon, Zsablyán, Mozsoron mi történt. Meg még több bánáti községbe, ott a németek rendelkeztek. Ez, ami magyar vonatkozású, ez a, ez, ami önekik most nagyon fáj, erre fel én tudok mindjárt önekik egy másikat is mondani.

Gombos, 117.

NEM SZÁMÍTOTT, HOGY A MAGYAR VÓT A KOMMUNISTA,
AZT IS EVITTÉK

– Negyvenkettőben a razziákról Újvidék környékén honnan értesültek?
– Én átéltem aztat a Palánkán. Igen, hát ott jártam iskolába, razzia volt, de hát az úgy kezdődött, hogy Sajkásvidéken robbant ki, tudod, a hogy hívják ottan, a Titelné még, a mostani, igen, Csúrog, ezen a vidéken, a Sajkásvidéken, ott, mer hát hogyhívják a, rálóttek a csendőrökre mer, mer fesselegtek és persze akkor, akkor hogy hívják.

– És mi történt Palánkán?

– Hát összeszedték, ez így volt, szünet volt éppen, karácsony és új év, szünet volt. Na, szünet után mentünk iskolába, odaérünk Palánkára, lássuk teli lovassal, rengeteg csendőr, rengeteg rendőr, határvadászok is, a tollas kalapjukat azoknak is, és sok katona fegyverrel, mind nézik, a vagonokba be vannak rakva az emberek, és összeszedték razziját, összeszedték a főleg akik kommunistákat, még a még a szerbeket, mer nem számított, hogy a magyar vót a kommunista, azt is elvitték, Kárász, Kárász Ádinak a nagybátyja, Palinak nagybátyja, ez, ez Újvidéken volt, és ott azt is ott összeszedték, az is ott, a Dunába végezte be.

– Mi volt öneki a bűne?

– Kommunista, akkó mán hogyhívjákozták, vagy táborba vitték, de ez, razzia alatt összeszedték a Palánkán is jó pár százat, és vagonokba és vitték le Novi Sadra. Azt tudom, hogy szerbek, mert tanáraink kijöttek elébünk az állomásra, mert volt diák izé, diákvonat, és ami vonat ment, az vót egy vagon diákkal, azok mind levisz innen Gombostól egészen Karavukovo, Bács, Obrovo vagy Boro... vagy ez a, ez a, na Tóváros⁸⁶ még Obrovac, ez ez mindenhol megállt, összeszedte a diákokat, és ott kiszálltunk, a tanárok ott vártak bennünket, és kettesive kellett menni, és se erre, se arra ne is nézelődni, csöndbe köllött mönnünk be, úgyhogy ott voltak velünk egész, egész idő alatt a, mer a vonat délután fél négykor indult vissza.

[– Palánkán akkor milyen iskolába, milyen nyelven ment a tanítás?

– Magyar, magyar nyelven ment a tanítás, hát volt, német nyelv volt az idegen nyelv, mert Palánka három, tulajdonképpen három részre, Újpalánkán, ott németiség volt, Palánka maga az vegyes volt, voltak magyarok, németek szerbekkel ugye, és Ópalánka, az az egész arra Novi Sad felé, Čelarevo fel úgy mondom, az még szerblakta vidék volt. Tudom, az egyik tanárnőnk az ott lakott, valami Zlatica Irić volt a neve neki, még mindig tudom, a tanította ja,

mit is tanított elejébe, de nem nagyon tudott magyarul, amit má kicsit kezdett, na akkó aztán kicseréték őket, még volt egy számtantanárunk, akkó vót egy orosz, az még valami Haritonovics volt, orosz hogy hívják, az az nem, a rajzot lerajzolta a színes krétákkal a táblára, és így rajzoltatok, nem hogy odaadta a sémát, hogy na mos mán hé te, ezt rajzoltatok le, hanem előbb lerajzolta ű a táblára, és akkó na így, akkó nem, akkó ezt a vonalat így húzd, nagyon jó rajztanár volt, emigráns orosz vót, akkó kicsit törte a magyart, de akkó szerbű tudott, akkó mink, akik tudtunk szerbű, akkó örült, jobban mégmagyarázta, mert vótak szerbjeink is, énmellettem ült, me vótak beosztva, hogy szerb gyerek mellé magyar gyerek, aki má tudott magyarul jó, hogy egymás mellé, hogy az is akkó a másik a német gyerek meg a magyar gyerek, úgyhogy, hogy hívják, tudják, a kommunikálás, hogy tudjanak beszélgetni, még át tudja adni a...]

– A gyerekek között nem volt ellenségeskedés?

– Nem volt, nem volt, nem volt, zsidó is volt, izrealita is vót kettő is, egy Grósz még egy Grűn, azok is ott, de aztán, mikó csillagot viseltek, akkó mán nem jártak tovább, addig, csak addig jártak.

Gombos, 119.

EZ NEM OTT KEZDŐDÖTT ÚJVIDÉKEN,
HANEM MÁ ZOMBORBA KEZDŐDÖTT

– És Doroszlón mi híre volt az újvidéki razziának? Hallottak-e róla?

– Igen, igen. Aztat is megmondom. Úgy, mint gyerek. Mikó ez a razzia vót, hát tizen... nem tudom, hány éves lehettem. Nézd, uram, ez úgy történt, hogy akkó hát nem vót tévé, meg nem tudom, bemutatás, satöbbi. Ez incidens vót. Előszó is ott kezdődött, ahogy hallottam az öregektől. Ezek a mi szerbjeink nem bírták elviselni eztet a megszállást. De ittend ez nem ott kezdődött Újvidéken, hanem má Zomborba kezdődött. A szerb pópát ott a szerb templomba agyonlőtték a honvédek... megtámadták őket, érted, uram? Ilyen, most mit tudom én, részegek vótak vagy bocskorosok vagy kik vótak.

Nézd, uram, az Újvidék, mint akkó gyerek, amilyen gyerek vótam, tudod, tán nem is onnan keletkezett ám, mint amit én tudtam, vagy én hallottam, vagy láttam, hanem a szerb vagy a vesztes fél ottand fölállt má mikó bevonút a csendőrség... No, mikó ezek lekerűtek oda ugye, akkó ezek ezt nem bírták eviselni, eztet, mert akkor hát, és ellenálltak. És mikó ezek ellenáll, biztos ezek se adták magukat ugye, összefogták és összefogdosták mind ezeket az államelleneseket, akkó mint állam vagy ellenségetket, vagy hogy tudjam kifejezni? Na, akkó kezdődött ez a razzia. Igen.

[De má akkó belekezdett a Hitler is a razziába. A zsidókat má kiadta meg a mi... Most néztem valamikó, hogy ne felejtse el, mert ilyet, hogy... most néztem eztet a csendőrszázadost, tévébe mutatta, Ausztráliába, hogy nemtom.]

Ők nem használtak fegyvert, érted, uram? Me nem kaptak rá parancsot, érted? Én egyezek ennek az ember, csendőrnek az ízéva. De mikó támadnak, érted, uram, akkó védeközni köll. De akkó mi, most hogyha má... Vótá katona, nem? Amelik gyöngébb, az mén. Amelik erősebb, az ott marad, nem igaz? Ha leveszlek, ha én téged nem veszlek, te levesző éngemet, nem igaz? Na, innent az összes razziát. Akkó utána, hogy mi gyüött, hogy gyüött, a cigányokat, zsidókat, szerbeket mind meg a jég alá küldték, meg nem tudom, micsoda. Ez má a Hitlernek a, mert a Horthy az nem adott ki ilyen parancsot. De mint ami vót ebbe a, hogy mondjam, politikai dolog, vagy nem tudom, az kényszer alatt vót. Vagy akkó még nem vót, de utána má az vót, ugye.

És akkó kezdődött lenni az a razzia. És nagyon... De nemcsak ott vót, hanem vót a más ilyen szerb községekbe, ami még nem lett főhozva. De várjál, uram, akkó is, mert itten még nagyon sok magyar vót, érted? Mikó, má mikó partizánok gyüettek, akkó került ki ott. Itten vitézek vótak, ittend. Vajszkán, itten Bácsón, ottan nem tom, milyen. Ezeken a telepüött, vitéztelepek vótak. Lenn a vajszkai rétbe, mostand Labudnjača, dálji rétnek mondták, érted? Ottand ilyen vitéztelepek vótak... Vót a Kocsis Pistának a... vagy a, hát a Koporsós Pista, vagy hogy mondjam, na, mindegy. Annak az édesapjának négy családjuk az Vajszkán vót, tudod. A vitézeket..., de ő vót Doroszló, de vót ottan még más is, vagy nem tom, még többen vótak. Mind ezek a izék, a vitézek mind szét lettek osztva, és szét lett telepítve a izé.

Doroszló, 107.

MERT AKKOR OTT MÁR VOLTAK EZEK A BAJOK

– Mert utóbb, mikor Újvidéken vót ez a négyszázötven, nem három meg négyezer kivégzett, hát apám is ott vót... Volt vásárolni vetőgépet, és ott elfogták. Szóval, ahogy ment ki az állomásra, a partizánok onnan Sremből átjöttek, és a magyar honvédeket lekaszálták. Ott volt egy kápolnánál egy utca, nem tudom én, milyen utca... Apám is odaért, és körülfozták, ütet is. Ütet is a teherautóra...

– Megtudták, hogy magyar? Megkérdezték?

– Nem kérdeztek senkit. Ott, akit elfogtak, ott nem volt mentség, hogy te magyar vagy, vagy szerb, vagy német. Azt vitték ki oda a Dunára, a titeli útra, vagy minek nevezik. No, apám mindig mesélte, hogy fent ezek a бүdös partizánok, aki, ha volt neki még kézigránátja, tudta, hogy űneki vége, akkor mások is haljanak meg, és akkor bizony a honvéd átszúrta szuronnal, ott nem volt mese. Hát nem egy honvéd volt a teherautón. [...] Visszatérnék majd még, beszámolok én itten, visszatérünk negyvenkettes újvidéki razziára. Az én megboldogútt apám elment Újvidékre vásárolni mezőgazdasági vetőgépet. Búzavetőgépet. Tizennyóc sorosat, mivel Pestön és Zomborba nem volt, Újvidéken volt, és odament venni vetőgépet.

– Ez pont a razzia?

– Ez pont a razziaidő alatt volt. De mielőtt elment volna, itt volt egy őrnagy, Körmendy őrnagy volt, hát hogy mi vót a neve nem tom, ez olyan papirozt adott nekije, elismervényt, hogy...

– Ez itt Kupuszinán vót, ez a Körmeny őrnagy? Vagy egy zombori?
 – Apatinba vót ez, tudod? De Kupuszinát képviselte, Bácskertestet képviselte, mer ide vezette a dombóvári leventéket. Annak idején, érted? És megszerette ezt a színmagyar falut, tetszett neki a tájszólása, éteszkedése, a magaviselet, satöbbi.

[Ja, akkor így került ide, az aranycsapatnak a játékosa is, a Buzánszki. Mer az én bátyám vót a bekk,⁸⁷ a Buzánszki vót meg a szélső is. Az én bátyám, voltak ellenfelek. Ellenfelek is voltak, mert most, mikor volt itt a Buzánszki, akkor elment az én bátyámat meglátogatni. Hát ez, ez így történt, úgyhogy a Buzánszkiék is a leventékkal jöttek, és itt vót kitiné⁸⁸ fűvőszenekar és fotballcsapat. Ugye?]

Na és akkó, mikor ű ement ugye Újvidékre választani ezt a vetőgépet, hát én nem tudom, hogy hogy híják azt a részt ott, ahol van a kórház, annak szembe volt, a vasárus izlet,⁸⁹ és mikor már fizette ki a vetőgépet, akkor hallatszott már oda be, mer ugye közel volt az hozzá, hogy valahol...

Lövöldözés van. Mikor kifizette, megkapta az összes papirosait, akkor ment ki az állomásra, és menet közbe odaértek hát a szerencsétlenségire, ahol történt a razzia. Ott feküdtek vérbe a magyar honvédek és a rendőrök. És ütet is elkapták, mint a többi szerencsétlent ott, mer a bitangok azok a java része megszökött, ugye? És felrakták őket a autóra, és nem tom minek nevezzék, ő, Titel felé aszt a Duna-részt. Odavitték őket. Teherautókon. Ez a Duna-parton volt mind. És ottan ugye hadbírótság volt három személybű. Az tudom, vót, hogy egy, egy őrmester, meg egy mit én tudom, egy százados, meg olyan papféle, vagy mi, hogy meséte mindég a apám, és aszongya, rögtönítélő bíróság volt ottan. És szedték őket le az autórú, mikó így sorra kerút ugye, akkor bevitték és megkérdezték, hogy mi a helyzet, minek jött Újvidékre, satöbbi. Akkor igazolta magát, hogy ezé és ezér jött. De még megkérdezték akkor a Zombort is, a bátyám meséte, hogy igaz-e, hogy nincsen ottan tizenyóc soros vetőgép, és azok visszatelefonáltak, hogy nincs, és tudják, hogy ki ez a bácsi, aki keresött ilyen vetőgépet, mer tizenhat sorosat kerestek a, két lónak elég vót húzni, de hát nálunk, nem azért mondom, nagyon jó a gazdaság, tebb⁹⁰ ló vót, na. Ugye? No, és mikor sorra kerút, ugye a, kihallgatták, és akkor kapott a bizottságelnöktű egy papirost ugye, hogy fel van szabadítva, és aszonta az őrmesternek, hogy úgy rúgja, hogy ott találja magát, hogy az állomáson. De nem így tertént, hanem kapott egy honvédot, aki kikísérte az állomásra is, az a honvéd megvárta, míg a vonattal el nem indút Bácskertes felé. Tehát ne meséljenek itt a razziárú, így történt, úgy történt. Az én apám is benne vót. Pontosan benne vót. És ez így történt.

Bácskertes, 24.

⁸⁷ Hátvéd

⁸⁸ Kitűnő

⁸⁹ Üzlet

⁹⁰ Több

ÉN AZ ÖSSZESET ÖTÖLÜK HALLOTTAM, A CSÚROGOT, ZSABLYÁT

– Azt hallottam én akkor, akik ide menekültek, a Matild meg Gauder Szepe bácsi felesége is, na, azt a Matildot mondom. Azok a szomszédságban voltak, csúrogiak voltak. Őket nem bántották, az egész családot elengedték, de kihajtották a legnagyobb hidegben. Az unokatestvérjének négy gyereke volt, két lánya és két fia, a legkisebb úgy tudott beszélni, hogy egybe vett mindent, hogy eeee, de ők megértették a Matildot, de férj nem volt. Én az összeset ötölük hallottam, a Csúrogot, Zsablyát. De ez, ami most volt, ez a megtorlás, mit csináltak. Nem is merték mondani. Mindenki félt. Most már jobban megmondják, a gombosi is. A javát vitték, akik legjobban tudtak volna nemzeni ugye, fiatal emberek, hogy a magyarság szaporodjon, a javát vitték el, meg, akit értek. Nem volt itt bűnös egy se, csakhogy a magyart gyilkolják, most mondják, de hiába az akkor megtörtént. De azok, akik ezt csinálták, engem hiába tettek volna oda, én nem bírtam volna senkit agyonütni vagy kiszúrni a szemét. Hát ilyet meg merünk csinálni, akár egyik, akár másik. Meg van írva, édes jó istenem, ami a Bibliában van, meg van írva minden. És ez még nem is volt úgy megírva. Meg van írva, hogy a saját háza népe lesz az embernek az ellensége. És abban én is benne vagyok. Most igen.

Bácsgyulafalva, 102.

HÍRE MENT AZ AKKOR MÁR, MIKOR MEGTÖRTÉNT

– Negyvenkettes újvidéki razziáról hallottak-e annak idején?
– Hát persze, hogy hallottunk, híre ment az akkor már, mikor megtörtént, de én arra mint gyerek nem emlékszem, de tudtak róla. Meg a Csúrog, zsablyai összezördüléseket, azt mindig, még az is lehet, hogy híradóban is, mondjuk, az újvidéki biztos nem, de, mondjuk, a Zsablya körüli összetűzések, ott akkor már partizánok voltak, történtek, hát csak suttogták meg mondták, hallották egymástól.

– Utána, mikor a csúrogi és zsablyai magyarokat telepítették ki negyvenöt januárjában, arról tudtak-e Adán?

– Hát énszerintem biztos voltak, akik tudták, de akkor szembesültünk mink már avval, mikor szétengedték őket, és akkor jöttek erre, próbáltak segítséget kérni, én gyerekfejjel arra emlékszek, hogy voltak, akik elhelyezték vagy befogadták őket.

Ada, 63.

NEM IS VOLT BŰNÖS AZ ÖREG. EZ CSÚROGON TÖRTÉNT...

– Volt ott egy öreg szomszéd, átal volt a hátsó kapunál hátul, volt neki egy fia, a Misa, olyan huszonnégy-ötbeli lehetett, elment csendőrnek és lent volt Csúrogon vagy hol, az öreg nem tudta, és ott valamit csinált, vagy nem csinált, eltűnt, mert meghalt valahol biztos, akkor az apjái eljöttek, elvitték, megkötték és nagyfűrészszel elvágták, lábát, kezét kikötték. Nem is volt bűnös az öreg. Ez Csúrogon történt.

No, ez az Oroszi Pista jött és mondja, Pistám, akkor az én bátyám volt itt a sarkon, hát az én fiam csendőr, földet nem kaptam, Misa bátyám, mondja, tudja, először sógor-koma-jóbarát, előbb én, akkor megint sógor-koma-jóbarát, akkor megint én, és aztán más.

Mohol, 96.

EZEK MESÉLTÉK, HOGY A PARTIZÁNOK RÁJUK LŐTTEK
A MAGYAR KATONÁKRA

– Az újvidéki dolgokról hallottak?

– Én hallottam abban az időben, hogyne hallottam volna. Voltak apámnak, akikkel így üzletölt, kereskedett apám, tojást vitt Újvidékre eladni, és ezek mesélték, hogy a partizánok rájuk lőttek a magyar katonákra, és akkor szedték őket össze. Hát persze a háborúban, ha rád lönek... Mondom, apám járt Újvidékre, meg mint gyerek én is mentem. Volt ott egy, Simonéknak hívták, azokhoz jártunk, meg Müller bácsihoz. Apám hordta a tojást, tyúkot, meg ami köllött. Abban az időben üzletelés ment, meg háború után még jobban, de a háború alatt is. Újvidéken is a háború alatt nem volt úgy minden, mint falun.

– Mi lett a Müller bácsiék sorsa?

– Én oda mentem őhozzájuk elsőbe, mikor bejöttek az oroszok, mert Gunarasban nem volt iskola, és odamentem hozzájuk elsőbe. Akkor ott jártam fél évet, akkor a második fél évben megnyílt Gunarason is az iskola, és hazajöttem. Azért mentem őhozzájuk, mert nagyon jól ösmerte apám őket, és fantasztikus család, sváb-német család volt, de elmagyarosodott német, borzasztó műveltek voltak, ott tanultam késsel, villával enni. A faluban az nem volt, nagyon rendes család volt.

Szabadka, 65.

HÁT TE, GYULA, MIT AKARSZ TE ITTEN? MÁR NEM VAGY BÍRÓ.
FOGD MAGAD, ÉS MENJÉL HAZA!

– És mit hallott, mire emlékszik, mi volt az oka ennek a razzianak?

– Az volt, hogy a partizánok ugye bejöttek egész abba a területbe, ott a falu meg a Tisza közé, ottan ilyen jó búvóhelyük volt, és onnan támadták a határvadászokat, csendőröket, azokat, akik jártak le ugye a határra. Volt sebesült köztük. Hogy halott volt-e, nem volt-e, azt nem tudom megmondani, de azt tudom, hogy sebesült volt köztük.

– Ez a lakosság körében hogy csapódott le, ez az egész történés?

– Mindenki félt tulajdonképpen. Magyarok is, szerbek is. Élőben ment a dolog, és akkor mindenki félt, behúzódtak az emberek. Az egyik nagybátyám volt a községi bíró ottan Zsablyán, és beteg volt akkor, amikor a razzia kezdődött, egy másik magyar szomszéd jött, azt mondja neki, gyere, nézd, mi van itten. Így a kert végén kiment az utcára, mikor ott kiment, akkor ellenőrizték, hogy kicsoda, micsoda, hova

megy. Mondja, hogy ő a községi bíró. Akkor bekísérték a községházára, és akkor már, aki hát zsablyai vezette a razziát, névre nem emlékszek, azt mondta neki: „Hát te, Gyula, mit akarsz te itten? Már nem vagy bíró. Fogd magad, és menjél haza!” Úgyhogy akkor ő haza is ment, aztán nem ment tovább sehova. Azok, akik, hogy úgy mondjam, piszkos munkát megcsináltak, azok a háború vége felé fogták magukat és elmentek, azok pedig, akik úgy tudták, nem bűnösök, itt maradtak, hát sokan ugye nagyon rosszul jártak.

– Konkrétan mi volt az a piszkos munka?

– Hát az, hogy kérdezték, olyankor följön azok a kis semmi sérelmek is, amik aztán abban csapódnak le, hogy bosszút állnak egymáson, mondják, hogy ez is, az is olyan, hazudoznak egymásra.

A szomszédunkban volt a községi orvos, aki jól beszélt magyarul, meg jegyző volt annak a testvérje, ha jól tudom, és hát azt is kivégezték. Egy orvosnak kötelessége volt ugye minden sebesültet gondozni, gyógyítani. Megtudták, hogy ugye gyógyította a partizánt is, és akkor őtet is kivégezték. Habár amennyit én tudok ugye, nagyon rendes emberek voltak. Mindenkinek van ellensége, és olyankor ugye, és megtörténik, aminek nem köllött volna megtörténni.

Pacsér, 149.

SZIMBOLIKUS TÉRFOGLALÁS

Gyönyörű szép ruha (135) ♦ Szépen
fölkelt a Horthy, köszöntötte az egész
népet... (135) ♦ Tömve volt az a tér (135) ♦
A Fekete kenyér című Petőfi-verset az
apám szavalta el... (136) ♦ Szabadkán
csináltak kenyérünnepet (136) ♦ Mink
mentünk Szabadkára (137) ♦ Énekeltem
egy ének, nótát, oszt az benn van abban
a könyvben (138) ♦ Felállítottak egy

turulmadárszobrot (138) ♦ Ott volt
a központba a turulmadár (138) ♦
Bejöttek a partizánok, a turulmadárnak
annyi (139) ♦ Majd egyszer, száz év
múlva kiássák (140) ♦ Büszkén áll a
magyar turulmadár... (140) ♦ Körülbelül
így nézett ki az országzászló (140) ♦
Csak a madarat levették... (141) ♦ Az
országzászlónak meg is van a helye (142)

GYÖNYÖRŰ SZÉP RUHA

– Jött a kormányzó, Horthy Miklós Szabadkára...

– Nem, csak messziről láttam, hogy, hogy mondjam messziről láttam, hogy ünnepélyesen kiötöztek az emberek. Kiötöztek, hogy hívták a... magyaros ruhába... Majd eszembe jut a neve. Magyaros ruhába fiákerba beült, gyönyörű szép ruha... nagyon csúnya nő vót, de nem tudom... Hogy hívták az iskolaigazgatót...? Ez Kosztolányi Mariska. Igen ez az, ő az. Nagyon szépen ki vót... arra emlékszem má, nagyon szépen vót fölötözve. Akkor én meg, meg a bátyám, azok mind polgáriba kezdtünk jární. Ott végeztünk, ez vót a legközelebb, és ott ez ugye kész szakmát ad a kezünkbe, mindent, a számításra, kamatos kamat az matematika, történelem, a minden, hogy úgy mondjam, egy komplett embert adott ki a polgári. Az a régi világban jogi egyetem volt. Nem lett az gimnázium. Nem lett az gimnázium, az más valami lett. Én ottan befejeztem a technikai iskola.⁹¹ Arról, és arról is mesélek majd, me hát ott jártam.

Szabadka, 31.

SZÉPEN FÖLKELT A HORTHY, KÖSZÖNTÖTTE AZ EGÉSZ NÉPET...

– Amikor begyűttek negyvenegyben, húsvét napján, a templomnál ott volt beszéd, akkor, mikor a Horthy elgyűtt, bemöntem én is, a Horthy a feleségével együtt volt, hogy majd beszélnek, tele volt a nép. Kiabáltak ottan a magyarok, hogy „Horthy, Horthy a zsidókat hordd ki!” Hallották, ugye. Szépen fölkel a Horthy, köszöntötte az egész népet, nem szólt semmit se. Tudták, hogy itt bunyevác nemzetiség meg szerb volt, nem beszélt semmit se. No, aki volt tehát tizennyolc előtt polgármester, no, az volt ott vele, az volt a régi ruhájában, örködött. Csináltak itt ünnepséget, a magyarok is figyelték, aki ezekben részt vett az, mikor begyűttek a partizánok, azt összeszedték, mind elmöntenk. Voltak tűzharcosok, azt mind. Látták, hogy ott volt, akkor azt vitték. Aki valamit csinált, nem nagy valamit, becsukták és elvitték.

Ludas, 8.

TÖMVE VOLT AZ A TÉR

– Hát mikor a Horthy jött be, akkor, ahol volt a Peko cipőüzlet, ahol van az a félgömbölyű ház. Hentesüzlet is volt ottan. Na de, valamikor a régi Jugó alatt az bank volt. És olyan rácsokkal volt lehúzható meg fölemelhető. És mikor a Horthy jött, akkor mi, gyerekek arra az izére [rácsra] fölmásztunk, hogy lássunk, mert mi alacsonyak voltunk ahhoz képest az emberek, akik álltak. Tömve volt az a tér, a Horthy meg a felesége. Erre emlékszek.

Szabadka, 14.

⁹¹ Műszaki középiskola

A *FEKETE KENYÉR* CÍMŰ PETŐFI-VERSET AZ APÁM SZAVALTA EL...

– Akkor, amikor Horthy jött Szabadkára, akkor a *Fekete kenyér* című Petőfi-verset az apám szavalta el Horthynak. Abban a zöld teremben, amiben mi sokszor találkoztunk már, abban a zöld, van egy fénykép róla, ahol a város előkelőségei tartottak egy gyűlést, és akkor ott volt a város krémje, köztük van ő is, a polgármester úr van a képen és így tovább. Tehát ez van, akkor pl.: amikor ő, Mécs László, az a pap költő,⁹² amikor Szabadkán járt, akkor a családunk vendége volt. Ide nevezték ki Íjjas Antalt⁹³ püspöki helytartónak, mert a Budánovity püspököt akkor valahova száműzték, pontosan nem tudnám megmondani. Ez az Íjjas Antal püspöki helynök is többször megfordult nálunk. Tehát éltek ők egy bizonyos társadalmi életet azzal, hogy az édesanyám kezdeményezte azt, hogy ha ilyen összejövetelek vannak, akkor ne csináljunk nagy dáridót, ne legyen nagy ünnepelés, nagyon nagy eszem-iszom, gondoljunk azokra, akik a fronton vannak, amíg háború van, addig ne nagyon ünnepeljünk, legyünk együtt, szerényen ünnepeljünk. És többen támogatták ezt, úgyhogy hát, ennyit tudok így. Viszont akkor, amikor megtörtént ez a fordulat, akkor hivatalosan ugye háborús bűnös volt, és akkor a hivatalos szervek teljesen mindentől elzárkóztak, viszont voltak emberek, akik segítettek bennünket, voltak, akik csak úgy távolról ismerték a családot, egyszerű emberek, úgy értem, jó lelkű ember, kétkezi munkás volt, mikor becsöngettek, hoztak nekünk egy zsák krumplit, voltak, akik disznót vágta, hoztak kis disznótorost, tehát voltak emberek, akik segítettek is bennünket, és még azt is hozzá tudom mondani, hogy nemcsak magyarok. Nemcsak magyarok. Voltak bunyevácok is, akik jöttek segíteni bennünket. A zsidók közül néhányan felkeresték édesanyámat, azt mondta, sajnos akkor mi nem voltunk itt Szabadkán, különben lehet, hogy meg tudtuk volna menteni maga a férjét, tehát ez is benne volt a pakliba.

Szabadka, 26.

SZABADKÁN CSINÁLTAK KENYÉRÜNNEPET

– Azt biztosan nem tudom, hogy negyvenkettőben-e, Szabadkán csináltak kenyér-ünnepet. Mikor van ez az augusztusi. Hogy most abban az évben-e vagy a másikon, nem vagyok biztos. Fölvonulás volt, mert a vitéz ifjú Horthy István ott volt. Meg a Horthy Miklós is. Meg a felesége is. Most nem tudom, a Horthy Istvánné is ott volt talán. Fölvonultunk mink, a kicsik, a nagyok kaszát vittek, sarlót vittek az idősebbek. Föl voltunk öltözve népviseletbe. Nem tudom, melyik téren volt ez,

⁹² Mécs László (eredeti neve Martoncsik József, Hernádszentiván, 1895. január 17. – Pannonhalma, 1978. november 9.) magyar premontrei szerzetes, költő, lapszerkesztő. Forrás: http://hu.wikipedia.org/wiki/Mécs_László [2014. 08. 04.]

⁹³ Íjjas Antal (családi neve Jankovits, Szentgotthárd, Vas vármegye, 1906. április 27. – Budapest, 1980. október 21.) újságíró, író. Forrás: *Magyar Katolikus Lexikon*. <http://lexikon.katolikus.hu/I/Ijjas.html> [2014. 08. 04.]

mert nem most volt. Azok meg szépen ültek, ki voltak, nagyon szép volt, ki voltak tüntetve. A Horthy István, a fiatal.

[És akkorjában, most nem tudom biztosan, hogy mikor esett le a repülő, hogy jelentették, hogy... Nagyon sajnálkoztunk, hogy leesett az ifjú Horty István. A repülő ment, és valami kigyulladt, és valami történt. Valami tragédia. De azt nem tudom biztosan, hogy mikor volt.]

Az ünnepet nem fejeztem be: föl is vonultunk szépen. Az időse jobban emlékszek, az idős Horthy Miklósról. Meg a feleségire. Népviseletbe mink, doroszlói népviseletbe, széles szoknya, minden. Elöl mentek a sorba, ahogy aratnak. Kenyérünnep volt, augusztus lehetett, augusztus 20-a. Mink a korsót vittük, a picikék, a kisebbek. Mert az kellett, a korsó, a kasza meg a sarló. Utána korsó, hogy a vizet. Volt olyan régi kükorsók,⁹⁴ fölvonulás volt. Volt egy nagy ebéd vagy vacsora, azt sem tudom, valamivel megvendégöltek. Oszt ez volt. Szabadkán volt. Küldöttség. De nem is egy volt, hanem egész sorozat, ahogy ültek. Mert úgy előttem van az a fényes kitüntetések, ahogy voltak rajta. Közben volt sok ünnep, mert édesapám Gyöngyösbokréta-vezető volt, akkor mentek Budapestre. Meg lettek híva. Ott is fölvonulás, ott is egy másik évbe. Negyvennégyig voltak, nem olyan soká. Minden évben megjelentek. Bokréta-vezető volt, és föl voltunk öltözve mind ottan táncosok. Sose felejttem el, hogy ott volt egy országgyűlési képviselő, Paulini Béla volt. Van is kép róla, le vannak fényképezve. Ott is mind ezek a kitüntetés meg ezek a fősők, nagyobb hivatások, miniszterek vagy helyettesek. Szép volt, na. Édesapám mondja, hogy mivel lépünk föl. Csárdással vagy ott az ünnepségen, Budapesten. Tudod, azt mondja, Jánoskám, azt sose felejttem el, azt a Bélát, a magyarnak az a tánca, nem a csárdás, hanem a dus. Hogy fönn a keze, és forog és táncol. Az az igazi magyar tánc. Az csárdás is, de ez is, a dus. Édesapám meg is jegyezte, másik évbe megint mentek, akkor nagyon betanultak, hogy forognak önállóan. Akkor olyan magyarosan. A lányok is önállóan forogtak. Volt akkor csárdás is, négy-öt ilyen műsor volt, nem egy. Minden évben mentek, míg be nem gyűttek az oroszok. Mikor az oroszok begyűttek, negyvennégy volt.

Doroszló, 104.

MINK MENTÜNK SZABADKÁRA

– Mink mentünk Szabadkára. Mi táncoltunk a Horthy meg a felesége előtt. Az öreg Horthy meg az ifjú is ott volt. Látod, ott is, odagyűttek, ahogy sorba ültek, oszt hány odagyűtt, énhozzám. Sokan voltunk, oszt énvelem kezét fogtak. Gratuláltak. Hát szép, minden fiatal szép.

Doroszló, 110.

⁹⁴ Cserépkorsók, de falának vastagsága miatt nevezik kőkorsónak.

ÉNEKELTEM EGY ÉNEK, NÓTÁT, OSZT AZ BENN VAN
ABBAN A KÖNYVBEN

– Mentek föl Pestre is?

– Kétszer is, két évben mentünk, Gyöngyösbokrétával, negyvenegyben is meg negyvenkettőben⁹⁵ is. Igen. Kétszer is voltunk. És nem tudom, tud-e arról, hogy van egy könyv Horthy Miklósról, ilyen nóták vannak benne. És ottan minket, mert a Városi Színházban táncoltunk negyvenegyben, és az a Holi István,⁹⁶ nem tudom, hallott-e róla, meghalt már, az ottan minket kérdezett meg minden. Annak énekeltem egy ének, nótát, oszt az benn van abban a könyvben. Meg ott a nevem is, hogy Samu Viki, tizenöt évesen.

– És emlékszik még arra a nótára?

– Hogyne. Hát... Hogy is mén? „Visszajöttél kedves Horthy, nem kell többé várni. Nem kell már az életünket a rácsoktól zárni.” Azt hiszem, csak ennyi vót. Azt hiszem, csak eddig vót. A dallamát is tudom.

– De aztán jól eldugta ezt a könyvet a mama.

– Eldugtam, de azért megvan még most is. Csak odaadtam a gyerekeknek játszani, oszt mikor már csak az utolsó lap vót, azon vagyok rajta, a nevem, már eltettem félre. Nagyon szerették nézni, sok nóta vót benne.

Doroszló, 105.

FELÁLLÍTOTTAK EGY TURULMADÁRSZOBROT

– Állítottak-e emlékművet?

– Mondjuk rá, mikor én ide hazajöttem, hazavoltam, az negyvenkettőbe volt, akkor ki volt tűzve a magyar zászló itten a községháza, meg az iskolán is legalább, nem vagyok biztos. Meg felállítottak egy turulmadárszobrot. Az most is ott van elásva a sarkon, az iskola sarkán. Az akkori vezetőség azt mondta, hogy, de hogy eltötték-e vagy mit csináltak vele, nem is tudom, mert azt nem láttam, de akkor épp, hát akkor nem voltam talán itthon, vagy nem is tudom pontosan, hogy is volt. De azt most is mondják a falusiak, pontosan tudják, hogy hova temették el.

– És senkit nem érdekelt az, hogy kiásni, megnézni, valahova?

– Nem, mert le van betonozva mind, a terület mind le van betonozva. Föl köll bontani az egészet. Mi, fiatalság, hát hogy is mondjam, megszoktuk azt a rendet, azt a fegyelmet, és jól éreztük magunkat.

Gombos, 115.

⁹⁵ Valójában 1942-ben és 1943-ban.

⁹⁶ Volly István (Pereg, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, 1907. január 27.– Budapest, 1992. június 13.) tanár, népdalgyűjtő, zeneszerző.

OTT VOLT A KÖZPONTBA A TURULMADÁR

– Hát várja, azt tudod, hogy a Horthy volt itt a faluba? A Horthy, az itt volt a faluba, és a, a Fehér Kati néni, a Lovász Rózsinak az anyja, az adta át neki a, az aratáskó a kenyeret. A Horthy Miklósnak. Na. Azt lehet, hogy a Rózsi néni tudna róla mondani. Az itt vót.

– De miért jött?

– Mer Magyarországon volt. Igen, igen, így jó. Olyan, mint mikó a Tadić⁹⁷ eljött a templomba. Na, Horthy azért volt itt.

– Volt-e valami országá...

– Hát országzászló, az nem tudom, hogy volt-e, de itt valamelyik gombosi képen rajta van még a turulmadár. Egyiken rajta van. A pap eltemette.

– És azt honnan tudják, hogy ott van eltemetve?

– Hát azért, mert ezt mesélték. Ezt mindenki tudja. Ott volt a központba a turulmadár.

– Mikor ásták el?

– Mikor bejöttek a szerbek. Ezt még megcsinálták, de mikó, mikó törték össze, azt nem tudom. Hát azt összetörték. Azt már nem hiszem, hogy ha ki is ásnák, hogy össze is lehetne állítani. Azt összetörték, és akkó beletették, ott a központba beásták. Szerintem. Nem?

Gombos, 116.

BEJÖTTEK A PARTIZÁNOK, A TURULMADÁRNAK ANNYI

– Hova állították azt a turulmadarat? Azt mikor állították fel?

– Negyvenháromba. Akkor valahogy, valahogy, most ezt pontosan én, azért nem emlékszem arra, de már az oroszországi háború megkezdődött, már Magyarország a háborúba volt, bent volt.

Bejöttek a partizánok, a turulmadárnak annyi. Nem mindjárt, aztán döntötték le. Aztán döntötték le, nem, még a partizánok... Nem érdekelte az senkit, hogy miért, ki volt, ki volt annak a, ki volt annak a belső, kinek volt az a belső ügye, hogy az országzászlót ledönteni.

– Ott állt az országzászló azon a talapzaton, ugyanazon?

– Igen. A turulmadár ott volt, egy rúdon az országzászló. Minden este takarodót ott fújta Gyurko Imre bácsi, kürtös volt. Minden este nyolckor ott fújta el a takarodót Gyurko, annál a turulszobornál, vagyis az országzászlónál.

Gombos, 117.

⁹⁷ Boris Tadić kormányfő 2006-os kampánylátogatására utal.

MAJD EGYSZER, SZÁZ ÉV MÚLVA KIÁSSÁK

- Mi lett a sorsa annak az országzászlónak meg a turulmadárnak?
- Széjjelverték. Má hunnan! Hát ezt úgy értsd, hogy hozták magyar időbe, oké. negyvenötbe már megsemmisűt. Ásták, vitték...
 - Turulmadár el lett ásva?
 - Így van. Csak a maradványai... Majd egyszer, száz év múlva kiássák.

Gombos, 119.

BÜSZKÉN ÁLL A MAGYAR TURULMADÁR...

- Hol volt az országzászló akkor?
- A zászló? Hát az utcán, itt a kapunál, itt a községházánál. A kapunál egy kicsit odább, hogy az egész közre ránézzen. Meg a turul. Akkor énekeltük, hogy: „Büszkén áll a magyar turulmadár...” Ezt is énekeltük. Meg volt az „Ott, ahol zúg az a négy folyó, ott, ahol szenvedni jó.” Ezt annyira belénk verték, mert az iskolából. Onnan gyűttek tanítani. Ezek a magyarok alatt mind megtanultunk, mind tudtam ezeket a szép nótákat.

*Ott, ahol zúg az a négy folyó,
Ott, ahol szenvedni jó,
Ott, ahol kiömlött annyi drága vér,
Ezer évről mond mesét a szél.*

*Búg a kürt az ősi vár fokán,
Honvéd áll a Hargitán,
Erdély szent bércére zúgva száll,
Büszkén áll a magyar turulmadár.*

Ami itt eltűnt. Keresik, hogy ott van az alja, itt van, ahogy megyünk a temetőbe. Van, aki azt mondja, hogy ott a madár, van, aki azt mondja, hogy a földbe, van, aki azt mondja, hogy elégették. Ott van a biciklisták előtt...

Doroszló, 109.

KÖRÜLBELÜL ÍGY NÉZETT KI AZ ORSZÁGZÁSZLÓ

- No, majd azt is elmesélem, illetve azt mondanám először, hogy az országzászló hogy nézett ki. Én csináltam egy kis rajzot, de ez... Ahogy bírtam, én ezt lerajzoltam. No, körülbelül így nézett ki az országzászló.⁹⁸ Mondjuk, ez a talaj... Igen, ez

⁹⁸ A vázlatos rajz nem került begyűjtésre, helyette fényképet közlünk.

az alapja nekije, ez az obeliks, ⁹⁹ vagy minek mondták, az a rész, emlékmű. És itt volt egy Nagy-Magyarország térképe, és rája volt írva, hogy: „Így volt.” És szintén az a Nagy-Magyarország térképe, de itt a Trianonnak a kése végigment a térképen. Lehetett látni a kést. No most ide volt írva: „Így van.” Ide meg szintén írva, hogy...

– Így lesz.

– Így lesz. És alá volt írva krétával, valaki aláírta: de nem soká! Krétával. Másnap, mikor fölavatták, a Bártol Pisti bácsi... No most még a, ehhez hozzájárult a turulmadár. Turulmadár. Nagy, hát mondjuk, másfél méter széles fesztávolsága volt. Nem tudom, hogy tudod-e, hol van? Nem. Majd mondom akkor. Ez a talapzat van a temetőnél, az nem, az csak az alja. Az egy téglából rakott, de malterrel volt összerakva, az a mái napig is ott van. Az utolsó ház bal kéz felül, no ez a, le van dobva egy nagy tömb, majd hogyha arra jársz, megfigyelheted. No most, ez az alap amilyen volt. Ez a felső rész, ez meg itt van eltemetve, ahol volt a Bartol Pisti bácsi előtt pontosan, kijönnél abból az utcából pont a közepibe, ott van eltemetve, elásva. Az a fő-fő itt. Hát ez olyan hatvanszor ötvenes, vagy mit tudom, milyen, két méter maximum. A turulmadár az meg a tetején volt, az meg, ezt mondom én most, de nem vagyok benne biztos, még meg kell tudnom... Megtudom biztos, hogy meg-e van... Nem, elásva, de ott van lenn egészben.

Doroszló, 113.

CSAK A MADARAT LEVETTÉK...

– Volt országzászló itt?

– Volt ám. Mondom, én kilencéves voltam, de amit akkor tanultam verset, még mindig elmondom. Az országzászló előtt (hát mondtam, hogy):

*Magyar lányok, tudjátok-e, micsoda nagy nap van ma.
A magyar dicsőségét a nagy naptól kapta.
Ez hozott ránk fényt, sugarat, legyen neve áldott.
E nagy nap hozta meg nekünk a magyar szabadságot.*

Hát most egy nyolc-kilenc éves gyerektől mit kívánsz? De mondom, még mindig tudom.

– Volt a faluban olyan turulmadaras emlékmű?

– Meg is van még, az állvány megvan. Csak a madarat levették, XY elvitte magyarba. Ott volt őnála sokáig. Nem ő vitte e. Hanem a R. vitte el. K.-né bent volt az udvarba, és ő betette utánfutóba, elvitte. Persze magyarok átengedték a határon, mert akarta kivinni Svédbe. Azt már nem engedték. Úgyhogy még mindig magyarba van, a szárnya, minden épkézlab.

Szilágyi, 129.

⁹⁹ Obelisz

AZ ORSZÁGZÁSZLÓNAK MEG IS VAN A HELYE

– Amikor a magyarok bejöttek, akkor ebből az alkalomból tartottak-e ünnepségeket, volt-e országzászló?

– Volt, volt, az országzászlónak meg is van a helye, ahogy... a turulmadárral föl lett építve az, ami ott van a templomtéren a Dezső... Szilágyi... Szilágyi Dezső az a falu alapítója mellett. Igen, voltak ünnepségek, igen, igen, hát persze, hogy abba az időbe sok, színdarabokat játszottunk, még akkor hát volt mozi a faluban, de jobban a műkedvelés ment, úgyhogy színdarabok mentek, voltak, táncmulatságok voltak, satöbbi minden, úgyhogy. Ez volt, ez. Díszmagyarba föl szabad volt öltöznünk, satöbbi mindenféle, hát én is szerepeltem számtalan színdarabban, úgyhogy az első színdarabban volt a *Sári bíró*, akkor aztán, aztán volt a *Mágnás Miska*, akkor az *Idegyere, Rózsám*, akkor a *Csárdás*, akkor *Tolonc*, akkor a Branislav Nušićnak a *Közös lakása*, satöbbi, meg több egyfelvonásos játékba is szerepeltem.

Szilágyi, 132.

A bácsjózseffalvi országzászló-avatás

A bácsjózseffalvi országzászló-avatás

Ünnepség a bezdáni országzászló előtt (1942)

A zászlószentelési ünnepség

Leventelányok a zászlószentelésen

Dorozslói bokrétságok Budapesten (1942)

Dorozslóiak népviseletben a mai Kodály köröndön

Leventék és gombosi lakosok menetelnek a gombosi országzászló előtt

Pünkösdi körmenet Szabadkán (1944)

Sportünnepély a szabadkai városi stadionban

Doroszlói fellépők a magyar kenyér ünnepén (1942)

Ünnepség a felszabadulás első évfordulóján (1942)

Leventetisztek és civilek csárdása a főtéren (1942)

Az országzászló-avatást ünnepló bajmokiak (1942)

A bácsjózseffalvi országzászló-avatás

Tallósy József a bezdáni országzászló előtt (1942)

A regőcei országzászló, amit újrafestett
országhatárvégekkel kerítettek körbe

A doroszlói országzászló-szentelési ünnepség (1941)